

ศึกษาการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเพื่อละกามคุณ ๕ ในวัมมิกสูตร
A STUDY OF VIPASSANA MEDITATION PRACTICE FOR GETTING
RID OF THE FIVE SENSUAL PLEASURES (KĀMAGUṆA)
IN VAMMIKA SUTTA

พระสุภี สุภาจาโร (แก้วแกมคำ)

สารนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

ศึกษาการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเพื่อละแกมคุณ ๕ ในวันมิกสูตร

พระสุภี สุภาจาโร (แก้วแกมคำ)

สารนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา

บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พุทธศักราช ๒๕๖๑

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**A Study of Vipassana Meditation Practice for Getting Rid of the
Five Sensual Pleasures (Kāmaguṇa) in Vammika Sutta**

PhraSupee Subhācāro (Kaewkaemkham)

A Research paper Submitted in Partial Fulfillment of
the Requirements for the Degree of
Master of Arts
(Vipassana Meditation)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

C.E. 2018

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับสภานิพนธ์
เรื่อง "ศึกษาการปฏิบัติวิปัสสนากาวนาเพื่อละแกมคุณ ๕ ในวรมมิกสูตร" เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิปัสสนากาวนา

(พระมหาสมบูรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

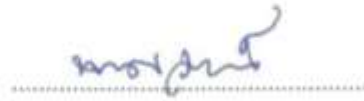
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบสภานิพนธ์

ประธานกรรมการ

(พระเทพสุวรรณเมธี, ดร.)

กรรมการ

(พระศรีวินยาภรณ์, ดร.)

กรรมการ

(พระครูพิพิธวรกิจจานุการ, ดร.)

อาจารย์ที่ปรึกษาสภานิพนธ์

พระครูพิพิธวรกิจจานุการ, ดร.

ชื่อผู้วิจัย

(พระสุกั สุภาจาโร)

ชื่อสารนิพนธ์	: ศึกษาการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเพื่อละแกมคุณ ๕ ในวัมมิกสูตร
ผู้วิจัย	: พระสุภี สุภาจาโร (แก้วแกมคำ)
ปริญญา	: พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (วิปัสสนาภาวนา)
อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์	: พระครูพิพิธวรกิจจานุการ, ดร. ศน.บ. (ศาสนาและปรัชญา), M.A. (Pali Literature), Ph.D. (Pali & Buddhist Studies)
วันเสร็จสมบูรณ์	: ๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒

บทคัดย่อ

สารนิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์ ๒ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษากามคุณ ๕ ในวัมมิกสูตรและ ๒) เพื่อศึกษาการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเพื่อละแกมคุณ ๕ ในวัมมิกสูตร เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร โดยศึกษาข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และคัมภีร์ที่เกี่ยวข้อง เช่น คัมภีร์วิสุทธิมรรค โดยการเรียบเรียงและบรรยายเชิงพรรณนา จากการศึกษาพบว่า

วัมมิกสูตรว่าด้วยจอมปลวกปริศนา พระพุทธเจ้าทรงเปรียบร่างกายเหมือนจอมปลวกที่มีการ ฟ่นออก มีหลักธรรมที่สำคัญคือ ทรงแสดงอุปมา อวิชา ความโกรธ วิจิจฉา นิวรณ์ ๕ ชั้น ๕ กับสิ่งที่จะพบในจอมปลวก โดยสอนให้ใช้สติปัญญาและความเพียรเพื่อละอกุศลธรรมเหล่านั้น ประสงค์ให้พระกุมารกัสสปเถระได้รู้เห็นโทษในร่างกายและอารมณ์ความหมกมุ่นในกามคุณ ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะที่น่าปรารถนา ซึ่งเปรียบได้กับมีดและเชียงหั่นเนื้อ และให้ละแกมคุณโดยการสละ ฉันทราคะและนันทราคะก็จะพบภาคคือพระชินาสพในที่สุด

การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเพื่อละแกมคุณ ๕ ในวัมมิกสูตร เป็นการเจริญสติ ฝึกฝนอบรม ปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งตามความเป็นจริง โดยอาศัยการกำหนดรู้รูป-นาม ในปัจจุบันอารมณ์ ตามหลักสติปัญญา ๔ การสำรวมระวัง กำหนดรู้อารมณ์ทางอายตนะภายนอก ๖ คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ผู้ปฏิบัติพิจารณารู้รูป-นาม ทางอายตนะ ๑๒ ตามความเป็นจริง สติรับรู้สภาวะ การเห็น การได้ยิน การรู้กลิ่น การลิ้มรส การสัมผัสและการนึกคิด ซึ่งเป็นอารมณ์ของตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ โดยมีสติคอยกำกับ สติกำลังมากขึ้น ย่อมเกิดปัญญาแจ้งของรูป-นาม ตามความจริง เห็นสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นตามเหตุปัจจัย ตามหลักพระไตรลักษณ์ เกิดวิปัสสนาญาณ สามารถ ละ และกำจัดกิเลสจนพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง ซึ่งพระพุทธองค์ทรงรับรองว่าทางนี้เป็นทางสายเดียว เพื่อความบริสุทธิ์ ล่วงโสกะและปริเทวะ ดับทุกข์และโทมนัส ของเหล่าสัตว์ เพื่อบรรลุธรรม รู้แจ้งพระนิพพาน เป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา

- Research Paper Title** : A Study of Vipassana Meditation Practice for Getting Rid of the Five Sensual Pleasures (Kāmaguṇa) in Vammika Sutta
- Researcher** : Phra Supee Subhācāro (Kaewkaemkham)
- Degree** : Master of Arts (Vipassana Meditation)
- Research Paper Supervisor**
: Phrakhru Pipithavarakijjanukarn, Dr., B.A. (Religion and Philosophy), M.A. (Pali Literature), Ph.D. (Pali & Buddhist Studies)
- Date of Completion** : February 25, 2019

Abstract

This research paper is of 2 objectives; 1) to study five sensual pleasures in Vammika-sutta, and 2) to study of Vipassana meditation practice for getting rid of the five sensual pleasures in Vammika-sutta, It was a documentary research by collecting the required data from Buddhist scriptures; Tipitaka, its commentaries, sub-commentaries and other related texts such as Visuddhimagga scripture etc., then compiled in descriptive style. From the study, it was found that;

Vammika-sutta contains the story of anthill simile. The Buddha compared human body to anthill which constantly sputtered. The obvious teachings found in the sutta were ignorance, hatred, doubts, five hindrances and five aggregates which were compare to the things found in the anthill. The Buddha taught Kumarakassapathera to abandon these defilements by being mindful and aware. The teaching encouraged him to see the disadvantages of fresh and five sensual pleasures; visible objects, sound, smells, taste, tangible objects which are desirable similitude to knife and chopping block and renouncing all mental pleasurable objects, finally there will find Nāga or Noble One.

Vipassana meditation practice for getting rid of the five sensual pleasures in Vammika-sutta, is to train the mindfulness and development the wisdom to know the truth by consider Nama and Rupa at the present moment according to 4 Foundations of Mindfulness and restraints, observing six outer sensual organs: visible object, sound, smell, taste, touch, and mind. The yogī observes Nama and Rupa through 12 Āyatanas as they really are, being mindful while seeing, hearing, smelling, tasting, touching and thinking which are objects of eyes, ears, nose, tongue, body, and mind, when the mindfulness becomes more powerful, the wisdom realizes Nama and Rupa as they are. They see all mental object arise as Tilakkhaṇa, then Vipassnā knowledge arises to be abandon all kinds of suffering. The Buddha assured that this way is the only one way for purity, extinguishing of suffering and griefs, attained the Dhammas and realizing Nibbāna to be Noble one in Buddhism.

กิตติกรรมประกาศ

เกล้าฯ ขอกราบขอบพระคุณ ท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสมมหาเถร ศาสตราจารย์พิเศษ, ป.ธ.๙, M.A., Ph.D.) รองอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาหลีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม เป็นอย่างสูงยิ่งที่พระเดชพระคุณฯ ได้เปิดหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิปัสสนาภาวนานี้ขึ้น เพื่อให้โอกาสในการศึกษาและปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา อันส่งผลให้เกล้าฯ ได้เข้ามาศึกษาและปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเป็นเวลาถึง ๗ เดือน อีกทั้งส่งผลให้เกิดการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาแพร่หลายในทั่วประเทศ ดังเป็นที่ประจักษ์ชัดในปัจจุบัน ขออนุโมทนากองทุนเล่าเรียนหลวงสำหรับพระสงฆ์ไทยที่ได้อุปถัมภ์การศึกษาในครั้งนี้

สารนิพนธ์นี้สำเร็จด้วยดี เพราะได้รับความเมตตาจาก พระมหาโกมล กมโล, ผศ. ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์, พระเทพสุวรรณเมธี, ดร. ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ พระมหาณรงค์ฤทธิ์ ธรรมโสภโณ, ผู้อำนวยการสำนักงานวิทยาเขต และขอขอบคุณ พระคันธसारากิจวงศ์ (สมลักษณ์ คนธसारโ) แปลและเรียบเรียง หนังสือวรมิกสูตร ปริศนาแห่งจอมปลวก ขอขอบคุณ พระครูพิพิธวรกิจจานุการ, ดร. อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์ ขอเจริญพร ดร.ชัยชาญ ศรีหามูตรตรวจรูปแบบภาษาอังกฤษทั้งให้คำแนะนำในการแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้องทุกท่านไว้ ณ โอกาสนี้

เจริญพรขอบคุณ รศ.ดร.เวทย์ บรรณกรกุล ผู้ให้ความรู้วิชาการ ให้ความช่วยเหลือ ก่อเกิดด้านเอกสารหนังสือ ในการสารนิพนธ์ให้ผ่านไปด้วยดี และ พระประเทือง ขนติโก พระสุคนธ์ ปณณารโ ที่ช่วยตรวจรูปแบบ และเพื่อนนิสิต รุ่น ๑๒ ทุกรูป/คน ที่ช่วยเหลือเป็นกำลังใจตลอดมา ขออนุโมทนา ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ห้องสมุด และเจ้าหน้าที่ส่วนงานอื่น ๆ ของ วิทยาเขตบาหลีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม ทุกท่านที่ช่วยเหลืออำนวยความสะดวกในการยืมหนังสือวิทยานิพนธ์ต่าง ๆ

ขออนุโมทนากับญาติโยมทุก ๆ ท่านที่ได้ช่วยเหลือสนับสนุนปัจจัย ๔ เป็นทุนในการศึกษาสาขาวิปัสสนาภาวนานี้ ด้วยอานิสงส์แห่งบุญกุศลในการศึกษาและปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ตลอดทั้งคุณประโยชน์แห่งวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ขอน้อมนำสักการะต่อคุณพระรัตนตรัย คุณบิดา มารดา คุณครูอุปัชฌาย์อาจารย์ และท่านผู้มีพระคุณทั้งหลาย ขอบุญกุศลนี้จงเป็นปัจจัยแห่งมรรคผล นิพพาน ด้วยกันทุกท่าน ทุกคนเทอญฯ

พระสุภี สุภาจาโร (แก้วแกมคำ)

๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ค
สารบัญ	ง
คำอธิบายสัญลักษณ์และอักษรคำย่อ	ฉ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ คำถามวิจัย	๓
๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๓
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๕
๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	๕
บทที่ ๒ กามคุณ ๕ ในวัมมิกสูตร	๑๐
๒.๑ ความหมายของวัมมิกสูตร	๑๐
๒.๑.๑ ความหมายตามหลักสัททนต์	๑๐
๒.๑.๒ ความหมายตามหลักอรรถนต์	๑๑
๒.๑.๓ ความหมายของกามคุณ ๕	๑๒
๒.๒ เนื้อหาสาระในวัมมิกสูตร	๑๖
๒.๒.๑ ที่มาของพระสูตร	๑๖
๒.๓ หลักธรรมในวัมมิกสูตร	๑๕
๒.๓.๑ กามคุณ ๕ ในวัมมิกสูตร เป็นอารมณ์ของวิปัสสนา	๒๐
๒.๔ กามคุณ ที่เป็น กามสุข	๓๐
๒.๕ โทษของกามคุณ ๕	๓๓

๒.๖ สรุปท้ายบท	๓๗
บทที่ ๓ การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเพื่อละแกมคุณ ๕ ในวัมมิกสูตร	๓๙
๓.๑ การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเพื่อละแกมคุณ ๕	๓๙
๓.๑.๑ หลักสำคัญและวิธีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔	๔๓
๓.๑.๒ การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ เพื่อละแกมคุณ ๕	๕๑
๓.๒ การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเพื่อละแกมคุณ ๕ โดยอาศัยอายตนะเป็นอารมณ์	๕๙
๓.๒.๑ การละแกมคุณทางจักขวยตนะ	๖๐
๓.๒.๒ การละแกมคุณทางโสตายตนะ	๖๓
๓.๒.๓ การละแกมคุณทางฆานายตนะ	๖๔
๓.๒.๔ การละแกมคุณทางชีวหายตนะ	๖๕
๓.๒.๕ การละแกมคุณทางกายายตนะ	๖๖
๓.๓ การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเพื่อละแกมคุณ ๕ ในวัมมิกสูตร	๖๘
๓.๔ ผลของการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเพื่อละแกมคุณ ๕ ในวัมมิกสูตร	๗๑
๓.๔.๑ สภาวะในการเห็นสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง	๗๑
๓.๔.๒ สภาวะในการวางเฉย เป็นกลางในอารมณ์	๗๒
๓.๔.๓ สภาวะที่เข้าถึงความสงบเย็น-สันติสุขคือนิพพาน	๗๒
๓.๕ สรุปท้ายบท	๗๓
บทที่ ๔ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๗๕
๔.๑ สรุปผลการวิจัย	๗๕
๔.๒ ข้อเสนอแนะ	๗๗
๔.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	๗๗
๔.๒.๒ ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป	๗๗
บรรณานุกรม	๗๘
ภาคผนวก	๘๑
ภาคผนวก ก	๘๒
ภาคผนวก ข	๘๖
ภาคผนวก ค	๙๓
ประวัติผู้วิจัย	๑๑๑

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อในสารนิพนธ์ฉบับนี้ ใช้การอ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาทศปิฎก และพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในการอ้างอิง โดยระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ เช่น ม.ม. (บาลี) ๑๒/๒๔๙/๒๑๒. และ ที.สี. (ไทย) ๙/๔๘๗/๒๑๖. หมายถึง สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสกปาติ. ภาษาบาลี เล่ม ๑๒ ข้อ ๒๔๙ หน้า ๒๑๒ ฉบับมหาจุฬาทศปิฎก ๒๕๐๐ และ สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค ภาษาไทย เล่ม ๙ ข้อ ๔๘๗ หน้า ๒๑๖ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙

สารนิพนธ์ฉบับนี้ ใช้ชื่อรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๕๘ ในการอ้างอิงขึ้นต้นด้วยอักษรย่อชื่อคัมภีร์แล้วตามด้วย ภาค/ข้อ/หน้า เช่น ม.ม. (ไทย) ๒/๒๕๑/๕๕. หมายถึง มัชฌิมนิกาย ปปัญจสุทนี มัชฌิมนิกายปณณาสกักรรถกถา. ภาค ๒ ข้อ ๒๕๑ หน้า ๕๕ เป็นต้น

สารนิพนธ์ฉบับนี้ ใช้คัมภีร์ฎีกา ภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยการอ้างอิงจะขึ้นต้นด้วยอักษรย่อชื่อคัมภีร์แล้วตามด้วย เล่ม/หน้า เช่น วิสุทฺธิ.ฎีกา (บาลี) ๒/๑๑๕. หมายถึง ปรมตถมณชฺฐา วิสุทฺธิมคฺคมหาฎีกา. เล่ม ๒ หน้า ๑๑๕ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๔๘

๑. คำอธิบายคำย่อในภาษาไทย

ก. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

เล่ม	คำย่อ	พระวินัยปิฎก	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
๔	วิ.ม. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค (ภาษาไทย)
๕	วิ.ม. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค (ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
๙	ที.สี. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค (ภาษาไทย)
๑๐	ที.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค (ภาษาไทย)
๑๒	ม.ม. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสกปาติ (ภาษาบาลี)

ม.ม.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลป้อนณาสกั	(ภาษาไทย)
๑๓ ม.ม.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมป้อนณาสกั	(ภาษาไทย)
๑๖ ส.นิ.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นินทานวรรค	(ภาษาไทย)
๑๘ ส.สพ.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สหายนวรรค	(ภาษาไทย)
๑๙ ส.ม.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
๒๒ อง.ปญจก.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๔ อง.ทสก.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๕ ขุ.อุ.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อุทาน	(ภาษาไทย)
๒๙ ขุ.ม.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิทเทศ	(ภาษาไทย)
๓๐ ขุ.จ.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จุฬนิตเทศ	(ภาษาไทย)
๓๑ ขุ.ป.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฏิสัมภิตามรรค	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
๓๕	อภิ.วิ.	(ไทย) = อภิธรรมปิฎก วิภังค์	(ภาษาไทย)
๓๗	อภิ.ก.	(ไทย) = อภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ	(ภาษาไทย)

ข. คำย่อชื่อคัมภีร์ฎีกาปกรณ์วิเสส

ฎีกาพระวินัยปิฎก

คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
สารตถ.ฎีกา	(บาลี) = สารตถที่ปนิฎีกา	(ภาษาบาลี)

ฎีกาปกรณ์วิเสส

คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
วิสุทธ.ฎีกา	(บาลี) = ปรมตถณชอุสา วิสุทธิมคคมหาฎีกา	(ภาษาบาลี)

ค. คำย่อชื่อคัมภีร์อรรถกถา

อรรถกถาพระสุดตันตปิฎก

คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
ม.อ.อ.	(ไทย) = มัชฌิมนิกาย ปปัญจสุทนี อุนิป้อนณาสกัอรรถกถา	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก

คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
อภิ.วิ.อ. (ไทย) = อภิธรรมปิฎก	วิภังค์	สัมโมหวิโนทนีอรรถกถา (ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ประเสริฐบำเพ็ญเพียรบารมียิ่ง ทรงประกอบด้วย พระปัญญาคุณอันยิ่งใหญ่เป็นเหตุให้สามารถตรัสรู้อริยสัจธรรม พระมุนีผู้กระทำที่สุดแห่งทุกข์ได้แล้ว พระองค์ทรงแสดงธัมมจักกัปปวัตตนสูตร เป็นปฐมเทศนาประกาศพระธรรมจักรให้แก่ภิกษุปัญจวัคคีย์ จนได้บรรลุอรหัตตผล^๑ ทรงทราบอริยาคัยและอุปนิสัยแห่งเวไนยสัตว์ แล้วทรงสั่งสอนแก่เวไนยสัตว์ ตามจริตนิสัยของผู้ฟังเพื่อให้สามารถรู้ยิ่งเห็นจริง ทรงแสดงธรรมที่สุดโต่ง ๒ อย่าง เป็นธรรมอันทราม เป็นของปฤชณที่ไม่ใช่ของพระอริยะที่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ได้แก่ กามสุขัลลิกานุโยค การหมกมุ่น อยู่ด้วยกามสุขในกามทั้งหลาย ความเพลิดเพลินยินดีในกามคุณ และอัตตกิลมณานุโยค การประกอบ ความเดือดร้อนแก่ตน การเบียดเบียนตนให้ลำบาก ทำให้เกิดทุกข์ โดยทรงชี้แนวทางที่ไม่เอียงเข้าใกล้ ธรรมที่สุดโต่ง ๒ อย่าง คือ แนวทางมัชฌิมาปฏิปทาโดยปฏิบัติในอริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นปฏิปทาที่ ก่อให้เกิดจักขุญาณ เป็นไปเพื่อความสงบ ความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อพระนิพพาน

ฐานะในพระพุทธศาสนาที่สำคัญทางการศึกษา ๒ อย่าง คือ ๑) คันถฐานะ ได้แก่ ศึกษาทาง ภาคปริยัติ เป็นการเรียนรู้ทรงจำแล้วบอกกล่าวให้ผู้อื่นรู้ตาม และ ๒) วิปัสสนาฐานะ ได้แก่ ภาคปฏิบัติ เช่น การปฏิบัติสมถภาวนา เป็นอุบายเพื่อให้จิตใจมีความสงบตั้งมั่น และวิปัสสนาภาวนาเพื่อให้เกิด ปัญญารู้เห็นตามความเป็นจริงของสังขารตามพระไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา การศึกษาทั้งสองประการนี้ คือในเรื่องของการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา เป็นหลักคำสอนที่มีความพิเศษ จากศาสนาอื่น เพราะบุคคลจะพ้นทุกข์ได้ต้องปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา เป็นวิธีการปฏิบัติเพื่อการพ้น ออกจากทุกข์เห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริง เพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อก้าวล่วง โสกะและปริเทวะ ดับทุกข์และโทมนัส บรรลุอายุธรรม สุตท้ายเพื่อทำให้แจ้งนิพพานซึ่งเป็นทาง ปฏิบัติในศาสนาเดียวคือพระพุทธศาสนา ทางนี้คือสติปัฏฐาน ๔ ประการ^๒ ซึ่งถือว่าเป็นทางดำเนิน

^๑ ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๘๑/๕๙๒.

^๒ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๓/๓๐๑.

ไปสู่การปฏิบัติเพื่อจุดมุ่งหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา เพราะเป็นเหตุให้เข้าถึงมรรค ผล นิพพาน ไม่ต้องมาเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏอีกต่อไป

หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนานั้น พระองค์ทรงสอนพุทธศาสนิกชนหรือเวไนยสัตว์ทั้งหลายให้เว้นจากการทำความชั่วทั้งปวง สร้างแต่ความดี และทำจิตใจให้ผ่องใส ในขณะเดียวกัน หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาก็ได้กล่าวถึงกามคุณ ๕ ปุถุชนโดยทั่วไปมักตกอยู่ในกามคุณ คือ ตกอยู่ในอำนาจรูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัสที่นำใคร่ นำพอใจ จึงตกอยู่ในบ่วงของมาร คือ พญามาร ดักบ่วงไว้ ทำให้เราต้องติดบ่วงของมาร ในที่นี้คือกิเลสที่ใช้กามคุณเป็นบ่วงดักเอาไว้ให้ต้องไปติดในกามคุณทั้ง ๕ นี้เป็นเหยื่อล่อของมาร แล้วก็ดึงหรือจูงมนุษย์หรือเวไนยสัตว์ทั้งหลายเข้าไปตามจุดประสงค์ของมาร สิ่งเหล่านี้ไม่ใช่เป็นแค่ความสุขเท่านั้นแต่เป็นความสุขที่มีความทุกข์เจือปนอยู่มาก กามคุณ ๕ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำความรู้จักกับสิ่งเหล่านี้ให้ถ่องแท้ หากเมื่อมีความเข้าใจแล้ว จิตเราก็จะสะอาดบริสุทธิ์ ผ่องใส ช่วยนำพาน้อมเข้าสู่แนวทางการเจริญวิปัสสนาภาวนา เป็นทางออกจากทุกข์ เหมือนสมณะนักบวชที่จะต้องสลัดตนให้ออกจากกาม เมื่อธรรมเหล่านี้เกิดขึ้นแล้วต้องกำหนดให้รู้เท่าทันตามสภาวะที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริงตามหลักสติปัญญา ๔ ซึ่งเป็นวิธีทางที่จะช่วยให้หลุดพ้นจากอำนาจของกิเลสตัณหา อันเป็นตัวสมุทัยเหตุให้เกิดทุกข์ทั้งปวง

วิมมิกสูตร^๓ เป็นพระสูตรที่พระบรมศาสดาได้แสดงแก่พระกุมารกัสสปะที่ได้นำปัญหาทูลถาม เนื้อหาของพระสูตรกล่าวเปรียบร่างกายเหมือนจอมปลวก ที่มีลักษณะพิเศษคือพ้นควันในเวลากลางคืน พนไฟในเวลากลางวัน มีลิ้มสลักและอึ่ง มีดและเขียงหันเนื้อเป็นต้น อยู่ภายในปริศนาแห่งจอมปลวก อันเป็นปริศนาธรรม เเชิงอุปมาอุปไมย เปรียบเทียบแก้ปัญหา ปริศนาธรรมนี้ที่เป็นปัญหา และอุปสรรคต่อการปฏิบัติให้เข้าถึงบรรลุมรรค ผล นิพพานด้วย นอกจากนี้จะเป็นอุปสรรคต่าง ๆ ถ้าไม่รู้วิธีแก้ไข วิธีการละ และกำจัดอกุศลธรรมต่อผู้ปฏิบัติด้วย

ด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้น ในการบรรลุธรรม ในการสอนธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามีมากมายหลายพระสูตร หลายเรื่อง ในการละกามคุณก็แตกต่างกันไปหลายวิธี ส่วนในวิมมิกสูตรนี้ พระองค์ได้ทรงยกปริศนาจอมปลวกมาเป็นอุทาหรณ์ เพื่อพระประสงค์อยากให้รู้อะไรสำคัญในจอมปลวก อันเป็นคำเรียกแทนร่างกาย รูป-นาม ชั้น ๕ ธาตุ ๔ ทวาร ๘ ที่น่ารังเกียจ สิ่งสกปรกพ้นออกมาล้วนน่าเกลียดน่ากลัวเป็นภัยเป็นโทษ รูป-นาม กามคุณนี้ ล้วนเป็นเหตุซึ่งจะเกิดวิปัสสนาปัญญาโดยตรงรู้รูป-นาม ตามสภาพความเป็นจริง

ผู้วิจัยเห็นประเด็นปัญหา จึงได้สนใจที่ศึกษาการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา เพื่อละกามคุณ ๕ ในวิมมิกสูตร ที่เป็นปัญหาอุปสรรคต่อการปฏิบัติวิปัสสนา และวิธีการในการละกามคุณ ๕ เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษา และปฏิบัติที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อพุทธศาสนิกชนสืบไป

^๓ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๔๙/๒๖๗.

๑.๒ คำถามวิจัย

- ๑.๒.๑ กามคุณ ๕ ในวรมนิกสูตรเป็นอย่างไร
- ๑.๒.๒ การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเพื่อละกามคุณ ๕ ในวรมนิกสูตรเป็นอย่างไร

๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๓.๑ เพื่อศึกษากามคุณ ๕ ในวรมนิกสูตร
- ๑.๓.๒ เพื่อศึกษาการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเพื่อละกามคุณ ๕ ในวรมนิกสูตร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) เป็นการศึกษาเกี่ยวกับการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเพื่อละกามคุณ ๕ ในวรมนิกสูตร โดยผู้วิจัยแบ่งขอบเขตของงานวิจัยเป็นสองส่วน คือ ขอบเขตด้านเอกสารเพื่อกำหนดเอกสารที่ใช้ในงานวิจัยครั้งนี้ และขอบเขตด้านเนื้อหาเพื่อกำหนดเนื้อหาประเด็นต่าง ๆ ที่จะศึกษาในงานวิจัยครั้งนี้ มีรายละเอียดดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเอกสาร

การศึกษาด้านเอกสารเรื่อง การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเพื่อละกามคุณ ๕ ในวรมนิกสูตร งานวิจัยครั้งนี้ได้กำหนดขอบเขต คือ คัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ พระไตรปิฎก อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระไตรปิฎก อรรถกถาภาษาไทย ฎีกา และปกรณ์วิเสสอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องซึ่งเป็นเนื้อหาที่มีรายละเอียดยิ่งขึ้น เช่น คัมภีร์วิสุทธิมรรค คัมภีร์อภิธรรมมัตถสังคหะและปรมัตถทีปนี หนังสือ เอกสารตำรา ได้แก่ หนังสือวรมนิกสูตร ปริศนาแห่งจอมพลวก รจนาโดย พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ) ผลงานทางวิชาการ และรายงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษาด้านเนื้อหาในเรื่อง การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเพื่อละกามคุณ ๕ ในวรมนิกสูตร งานวิจัยครั้งนี้มีขอบเขตการศึกษาด้านเนื้อหา คือ การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเพื่อละกามคุณ ๕ ในวรมนิกสูตร ว่าด้วยกามคุณ ๕ อันเป็นปริศนาธรรมแห่งจอมพลวก คำอุปมาที่เปรียบเทียบการกำจัดกามคุณ ๕ โดยใช้หลักคำสอนของ องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่มีปรากฏในวรมนิกสูตร ผู้วิจัยมีความประสงค์ จะค้นคว้าในรายละเอียดของเนื้อหาหลักธรรมในวรมนิกสูตรเพิ่มเติม ในข้อที่เป็นเหตุเกิด และวิธีการละกามคุณ ๕ ด้วยการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาที่มีปรากฏอยู่ในวรมนิกสูตร เป็นต้น

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ **วัมมิกสูตร** หมายถึง พระสูตรที่พระบรมศาสดาได้แสดงแก่พระกุมารกัสสปะ ที่ได้นำปัญหาทูลถาม เนื้อหาของพระสูตรกล่าวเปรียบร่างกายเหมือนจอมปลวก ที่มีลักษณะพิเศษ คือมีดีและแข็งทนเนื้อเรียกว่ากามคุณ ๕ เป็นต้น อันมีหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสเป็นเชิงอุปมาอุปไมยเปรียบเทียบกับปัญหาแก่พระกุมารกัสสปเถระ

๑.๕.๒ **การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา** หมายถึง การอบรมจิต โดยมีสติกำหนดรู้รูปนามในปัจจุบันขณะตามหลักสติปัฏฐาน ๔ เพื่อให้เกิดปัญญารู้แจ้งตามความเป็นจริง หลุดพ้นจากอำนาจครอบงำของกิเลส ตัณหา และกระทำให้งั่งซึ่งพระนิพพานในที่สุด

๑.๕.๓ **กามคุณ ๕** หมายถึง สิ่งใด ๆ ที่ปรารถนา ที่พอใจบังเกิดขึ้นในจิตใจ โดยมานั้นติดในข้อที่เป็นคุณ คือ ส่วนที่นำปรารถนา นำใคร่ มี ๕ อย่าง คือ รูป เสียง กลิ่น รส และ โผฏฐัพพะ สัมผัสทางกายที่นำใคร่นำพอใจ

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยฉบับนี้ ผู้วิจัยได้ทบทวนเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยแบ่งเอกสารออกเป็นสองส่วน คือ เอกสารชั้นปฐมภูมิ ประกอบด้วยคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และปกรณ์วิเสสวิสุทธิธรรมรค และเอกสารชั้นทุติยภูมิ คือ เอกสารที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ หนังสือ ตำรา บทความ เอกสารทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับรายงานการวิจัย มีรายละเอียดดังนี้

๑.๖.๑ เอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source)

๑) พระไตรปิฎก

พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค ในเรื่องกามคุณ ๕ ปรากฏข้อความไว้ว่า “กามคุณ ๕ รูปที่พึงรู้แจ้งด้วยตา อันนำปรารถนา รักใคร่พอใจ ชวนให้รัก พาใจให้กำหนัด เสียงที่พึงรู้แจ้งด้วยหู อันนำปรารถนารักใคร่พอใจ ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนัด รสที่พึงรู้ด้วยลิ้น อันนำปรารถนารักใคร่พอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนัด กลิ่นที่พึงรู้แจ้งด้วยจมูก อันนำปรารถนารักใคร่พอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนัด โผฏฐัพพะที่พึงรู้แจ้งด้วยกาย อันนำปรารถนารักใคร่พอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนัด”^๔

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ ปรากฏข้อความกล่าวถึงกามคุณ ๕ ไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย บรรดาสมณพราหมณ์เหล่านั้น สมณพราหมณ์พวกที่ ๑ เข้าไปหากามคุณ ๕

^๔ ที.สี. (ไทย) ๙/๕๔๖/๒๓๙-๒๔๐.

ที่มารล่อไว้ซึ่งเป็นโลกามิสแล้วลืมหืมตัวบริโศกคามคุณ ๕ เมื่อเข้าไปหากามคุณ ๕ นั้น ลืมหืมตัวบริโศกคามคุณ ๕ ก็มัวเมา เมื่อมัวเมาก็ประมาท เมื่อประมาทก็ถูกร้ายทำอะไร ๆ ได้ตามใจชอบในกามคุณ ๕ เมื่อเป็นเช่นนี้สมณพราหมณ์พวกที่ ๑ นั้นไม่พ้นจากอำนาจของมารไปได้”^๕

พระอภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ ในกามคุณกถา ว่าด้วยกามคุณ มีปรากฏข้อความไว้ว่า “กามคุณ ๕ อันมีใจเป็นที่ ๖ ซึ่งมีอยู่ในโลก เราประกาศไว้ชัดแล้ว สัตว์โลกคลายความพอใจในกามคุณ ๕ นี้ได้ ย่อมพ้นจากทุกข์ได้ ด้วยวิธีดังกล่าวนี้”^๖

๒) คัมภีร์อรรถกถา มีปรากฏข้อความได้กล่าวถึงความหมายของกิเลสไว้ว่า “กิเลส คือ ธรรมชาติเหล่าใด ย่อมเศร้าหมอง ย่อมทำให้เดือดร้อน เหตุฉะนั้น ธรรมชาติเหล่านั้นชื่อว่ากิเลส คือ กิเลส ๑๐ กอง มีรากะ เป็นต้น”^๗

๓) คัมภีร์ฎีกา อภิธัมมัตถสังคหะ และปรมัตถทีปนี แสดงข้อความเกี่ยวกับกิเลส กามคุณ หลายแห่งไว้ว่า “เป็นการติดข้องในอารมณ์ เหมือนขึ้นเนื้อที่วางไว้บนกระเบื้องร้อนเพราะเป็นสภาวะต้องการ เหมือนผ้าเปื้อนน้ำมันเพราะเป็นสภาวะสละออกไม่ได้ เหมือนแม่น้ำที่มีกระแสเชี่ยวพัดพาขยะ คือ ท่อนไม้ กิ่งไม้ ใบไม้ และหญ้าแห้งทั้งหมดไปสู่มหาสมุทร เพราะเป็นสภาวะเจริญเพิ่มพูน โดยความเป็นแม่น้ำ ตัณหาซึ่งพัดพาไปสู่อบาย”^๘

๔) คัมภีร์ปกรณ์วิเสส วิสุทธิมรรค พระพุทธโฆสเถระ ได้อธิบายเกี่ยวกับหลักธรรมในการละและขจัดกามคุณ ๕ คือ อินทริยสังวรศีลไว้ว่า “ภิกษุเห็นรูปด้วยจักขุแล้วไม่ยึดถือซึ่งนิमित ไม่ยึดถือซึ่งอนุพยัญชนะ อุกุศลบาปธรรมทั้งหลาย คืออกิเลส และโทมนัส ย่อมไหลไปสู่ภิกษุผู้นั้น ผู้ไม่สำรวมซึ่งจักขุทริยเพราะมีจักขุทริยใดเป็นเหตุ เธอย่อมปฏิบัติเพื่อสังวรซึ่งจักขุทริยนั้นย่อมรักษาซึ่งจักขุทริย ย่อมถึงความสังวรในจักขุทริย ได้ยินเสียงด้วยโสตแล้ว...ได้ดมกลิ่นด้วยฆานะแล้ว..ได้ลิ้มรสด้วยชีวหาแล้ว...ได้สัมผัสโณภูฏัพพะด้วยกายแล้ว...ได้รู้ธรรมารมณ์ด้วยใจแล้วย่อมไม่ยึดถือซึ่งนิमित...ย่อมถึงซึ่งความสังวรในมโนทริย” ฉะนั้น ศีลนี้จัดเป็น อินทริยสังวรศีล”^๙

^๕ ม.มู. (ไทย) ๑๒/๒๖๗/๒๘๙.

^๖ อภิ.ก. (ไทย) ๓๗/๕๑๐/๕๔๖.

^๗ อภิ.วิ.อ. (ไทย) ๙/๒/๒๐๗.

^๘ พระอนุรุธะ และพระ อดนธชะ, **อภิธัมมัตถสังคหะ และปรมัตถทีปนี**, แปลโดย พระคันธสาราภิวังศ์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๒๗๑.

^๙ พระพุทธโฆสเถระ, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, แปลโดย สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๒๔.

๑.๖.๒ เอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ที่เกี่ยวข้อง

๑) สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ทรงนิพนธ์หนังสือสัมมาทิฎฐิ ได้กล่าวถึงโทษของกามไว้ว่า “กามคุณ กามก็มีคุณเป็นที่ตั้งของปีติโสมนัส ดังกล่าวนั้น หาใช่มีคุณอย่างเดียวไม่ ยังมีโทษอันเรียกว่า กามาทินพ โทษของกาม อาทินพคือโทษของกามไว้เป็นอันมาก ถ้าว่ากามมีคุณโดยส่วนเดียวแล้ว ก็มีแต่ที่จะยินดีเพลิดเพลินสนุกสนานกันไปโดยส่วนเดียว แต่หาเป็นเช่นนั้นไม่ บางทีก็สมปรารถนาได้ตามต้องการ บางทีก็ไม่สมปรารถนา และมีเหตุขัดข้องต่าง ๆ จึงต้องมีโทษคือความโกรธแค้นขัดเคือง ในเมื่อไม่ได้ตามที่ต้องการตามที่รักใคร่ปรารถนา แต่ไปได้ในสิ่งที่ไม่ต้องการไม่รักใคร่ไม่ปรารถนา และยังมีความหลงติดอยู่”^{๑๐}

๒) พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ) ได้กล่าวถึงกามคุณ ๕ ไว้ในหนังสือธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ไว้ว่า “กามคุณหรืออารมณ์ที่น่าปรารถนานั้น ประกอบด้วยรูปสวย เสียงเพราะ กลิ่นหอม รสอร่อย และสัมผัสที่นุ่มนวล ที่จริงแล้วกามคุณนั้นหมายรวมเอาวัตถุสิ่งของต่าง ๆ ทั้งหมดไม่ว่าจะมีชีวิต หรือไม่มีชีวิตซึ่งชาวโลกเห็นว่าน่าชื่นชมยินดี ความเพลิดเพลินยินดีในกามคุณทั้ง ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส ที่น่าปรารถนา จึงชื่อว่ากามสุขัลลิกานุโยค”^{๑๑}

๓) พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้มีคำอธิบายถึงกามคุณ ๕ และค้นหาไว้หลายแห่งในหนังสือพุทธธรรมไว้ว่า “อาการแสดงออกของตัณหาอย่างเดียวกัน และมีอยู่เป็นสามัญ โดยครบถ้วนในชีวิตประจำวันของปุถุชนทุกคน แต่จะเห็นได้ต่อเมื่อวิเคราะห์ดูสภาพการทำงานของจิตในส่วนลึกเท่านั้น เป็นความอยากได้ คือไม่ใช่อยากเป็นอยู่เฉย ๆ แต่อยากอยู่เพื่อแสวงสิ่งที่ยากได้ คือเพื่อแสวงสิ่งที่จะทำให้สุขเวทนาสนองความต้องการของตนต่อไป”^{๑๒}

๔) พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร จิตตวณฺโณ ป.ธ. ๙) ได้กล่าวถึงกามราคะไว้ในหนังสือวิปัสสนาภาวนาไว้ว่า “กามราคะ ความกำหนัดยินดีในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และธรรมารมณ์กามราคะนี้ยากจะกำจัดให้เบาบางลงได้ เพราะรสของมันก่อให้เกิดความเพลิดเพลิน โดยเฉพาะกามารมณ์ จึงเป็นการเหลือวิสัยที่ปุถุชนคนธรรมดาจะตัดเสียได้ เพราะมนุษย์ทั่วไปอยากได้รูปสวย ๆ อยากได้ฟังเสียงอ่อนหวานไพเราะ อยากได้ลิ้มรสที่โอชะ เป็นต้น”^{๑๓}

^{๑๐} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, สัมมาทิฎฐิ, (เชียงใหม่: โรงพิมพ์นันทพันธ์, ๒๕๕๔), หน้า ๕๗.

^{๑๑} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๔๗.

^{๑๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงขยาย, พิมพ์ครั้งที่ ๓๖, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ ผลิธรรม, ๒๕๕๕), หน้า ๑๙๕.

^{๑๓} พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร จิตตวณฺโณ), วิปัสสนาภาวนา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๒๒๘.

๕) พระคันธสาราภิวังศ์ (สมลักษณ์ คนธสาโร) ได้กล่าวถึงกามคุณไว้ในหนังสือ วมิมิกสูตร : ปริศนาแห่งจอมปลวกไว้ว่า “เบญจกามคุณ คือ รูป เสียง กลิ่น รส และโณภูฐัพพะที่น่าปรารถนาน่าพอใจ ปกติเวลาหั้นเนื้อต้องวางราบเชียงแล้วหั้นชำแหละด้วยมีด ในทำนองเดียวกัน คมมีดแห่งกิเลสจะหั้นเชือดบนเชียงแห่งกามคุณทั้ง ๕ ซึ่งเป็นที่รองรับ เพราะสัตว์โลกถูกรบกวนด้วยกิเลส เหมือนถูกฆ่าหั้นด้วยคมมีดอันได้แก่กิเลสบนเชียง อันได้แก่เบญจกามคุณ ด้วยเหตุนี้จึงยกมีดและเชียงหั้นเนื้อขึ้นมา หมายความว่า จงกำหนดรู้กามคุณที่น่ายินดีพอใจด้วยปัญญา และปลดปล่อยจากความผูกพันในกามคุณทั้งห้าเหล่านี้”^{๑๔}

๑.๖.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑) พระมหาวิโรจวงศ์ ปญญาวุฑโฒ (โกยรัมย์) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาหลักปฏิบัติเพื่อละกามคุณ ๕ ในปาสาธาสิสูตร” ผลการวิจัยพบว่า ปาสาธาสิสูตร คือ พระสูตรที่เป็นการแสวงหาทางเดินของพระอริยะเจ้า และเป็นพระสูตรที่กล่าวเปรียบเทียบด้วยบ่วงดักสัตว์ และมีการเปรียบเทียบว่ากามคุณคือบ่วงดักสัตว์ไว้ในวิภูฏฐสงสาร จนถึงทรงแสดงวิธีปฏิบัติเพื่อละกามคุณ ๕ ด้วยหลักธรรม ๒ ประการ คือสมถะและวิปัสสนาเพื่อที่จะละจากกามคุณ ๕^{๑๕}

๒) พระสมุห์สันติ เขมจาโร (แสงประสิทธิ์) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาหลักธรรมและการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในมหาทุกขกัณฑ์ธสุตฺร” ผลการวิจัยพบว่า เนื้อหาโครงสร้างหลักธรรมในมหาทุกขกัณฑ์ธสุตฺร พระพุทธเจ้าทรงแสดงกองทุกข์ว่ามีสาเหตุมาจากกามคุณ ๕ ประการ คือ รูป เสียง กลิ่น รส และโณภูฐัพพะที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ และให้ปฏิบัติตามแนวทางมัชฌิมาปฏิปทา คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นหลักสำคัญในมหาทุกขกัณฑ์ธสุตฺร กองทุกข์ใหญ่ มีสาเหตุเกิดจากกิเลสต้นเหตุ การเจริญสมถะ และวิปัสสนาภาวนา ทำให้เกิดปัญญาแจ่มแจ้งเห็นจริง บรรลุมรรคผลได้ ซึ่งเป็นความดับทุกข์ในสังสารวัฏฏ์เป็นความดับทุกข์อย่างสิ้นเชิง^{๑๖}

๓) พระมหาเสรีชน นริสโร (พันธ์ประโคน) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ข้อปัสเสนธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท” ผลการวิจัยพบว่า การฝึกสำรวมอินทรีย์นั้น เพื่อ

^{๑๔} พระคันธสาราภิวังศ์ (สมลักษณ์ คนธสาโร), วมิมิกสูตร : ปริศนาแห่งจอมปลวก, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๘), หน้า ๑๗๘-๑๘๐.

^{๑๕} พระมหาวิโรจวงศ์ ปญญาวุฑโฒ (โกยรัมย์), “ศึกษาหลักปฏิบัติเพื่อละกามคุณ ๕ ในปาสาธาสิสูตร”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), บทคัดย่อ.

^{๑๖} พระสมุห์สันติ เขมจาโร (แสงประสิทธิ์), “ศึกษาหลักธรรมและการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในมหาทุกขกัณฑ์ธสุตฺร”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), บทคัดย่อ.

มุ่งให้เกิดความรู้เท่าทันสภาพความจริงและประพฤติปฏิบัติด้วยการวางท่าทีถูกต้อง เป็นการฝึกการมีสติพร้อม เมื่อรับรู้อารมณ์มีรูปเป็นต้นด้วยอินทรีย์คือตาเป็นต้น ไม่ปล่อยใจไปตามวัตถุปัจจัยต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดความติดพัน ชวนเคือง ชอบใจ ไม่ชอบใจ แล้วถูกอกุศลธรรมเข้าครอบงำ เพราะมีการป้องกันไว้ได้ก่อนที่สิ่งเหล่านั้นจะเกิดขึ้น หรือถ้าความชอบใจไม่ชอบใจเกิดขึ้นมาได้ก็สามารถระงับหรือสลัดทิ้งไปได้อย่างเร็วพลัน^{๑๗}

๔) แม่ชีอุบล ญาบุญมา ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิธีปฏิบัติเพื่อการละกามคุณ ๕ ที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท” ผลการวิจัยพบว่า กามคุณ หมายถึง ส่วนที่น่าปรารถนาน่าใคร่ของกามมี ๕ อย่าง คือ รูป เสียง กลิ่น รส และ โภกฐัพพะ (สัมผัสทางกาย) ที่น่าใคร่ ชวนให้รักชกให้ใคร่ พาใจให้กำหนัด หรือสุขโสมนัสที่เกิดขึ้น เพราะอาศัยกามคุณ ๕ ประการที่เรียกว่ากามสุข กามคุณจึงเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ยากในการประกอบอาชีพ หรือชวนชวายที่จะได้มาซึ่งต้องอดทนต่อความหนาว ทรากตรำต่อความร้อน เตือดร้อนเพราะสัมผัสแห่งเหลือบ ยุง ลม แดด และ สัตว์เลื้อยคลาน และตายเพราะความหิวกระหาย แม้ข้อนี้ก็ถือว่าเป็นโทษแห่งกามทั้งหลาย จึงเป็นกองทุกข์ที่จะพึงเห็นได้เอง มีกามเป็นเหตุเกิดเพราะเหตุแห่งกาม^{๑๘}

๕) นายสุภีร์ ทุมทอง ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาการพัฒนาอินทรีย์สังวรในพระพุทธศาสนาเถรวาท” ผลการวิจัยพบว่า อินทรีย์สังวร การปิดกั้น การห้าม การป้องกัน การระมัดระวัง ไม่ให้จิตถูกฉุดดึงออกไปสนใจอารมณ์อันจะเป็นเหตุให้เกิดอกุศล และหมายถึงคุ้มครองรักษาจิตให้อยู่กับหลักอันมั่นคง ทำให้จิตรอดพ้นจากการถูกครอบงำด้วยกิเลสต่าง ๆ เมื่อมีการรับรู้อารมณ์มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตประจำวัน และมีความสำคัญต่อการปฏิบัติธรรมเพื่อความหลุดพ้นจนถึงความสิ้นไปแห่งทุกข์ได้ วิธีปฏิบัติอินทรีย์สังวรอันยอดเยี่ยมในพระธรรมวินัยนั้น พระพุทธองค์ทรงมุ่งเน้นให้มีการพัฒนาอินทรีย์ให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุด มีปัญญาเห็นความจริงของสังขารทั้งปวง เรียกว่า อินทรีย์ภาวนา^{๑๙}

^{๑๗} พระมหาเสรีชน นริสสรโร (พันธ์ประโคน), “การศึกษาวิเคราะห์ข้อปัสเสณธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑๖.

^{๑๘} แม่ชีอุบล ญาบุญมา, “ศึกษาวิธีปฏิบัติเพื่อละกามคุณ ๕ ที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), บทคัดย่อ.

^{๑๙} นายสุภีร์ ทุมทอง, “ศึกษาการพัฒนาอินทรีย์สังวรในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), บทคัดย่อ.

จากการศึกษาทบทวนเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งหมด พบว่า งานวิจัย และวิทยานิพนธ์ที่ศึกษานี้ได้วิจัยเฉพาะในแง่มุมที่สอดคล้อง และใกล้เคียงกับเนื้อหาของการศึกษาการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเพื่อละแกมคุณ ๕ ในวัมมิกสูตร แต่ยังไม่ตรงประเด็นเนื้อหาทั้งหมด เพียงพอที่สามารถใช้เป็นแนวทางในการวิจัยเท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งไม่เคยมีงานวิจัยที่กล่าวถึงการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเพื่อละแกมคุณ ๕ ในวัมมิกสูตร จึงเป็นเหตุให้ผู้วิจัยสนใจที่จะนำมาศึกษาให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ดังนั้น การศึกษาวิจัยครั้งนี้จึงมุ่งศึกษาเพิ่มเติมในรายละเอียดดังที่ได้กล่าวไว้แล้วเบื้องต้น ซึ่งจะยังประโยชน์ทำให้ทราบการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเพื่อละแกมคุณ ๕ ในวัมมิกสูตร เพื่อประโยชน์แก่ผู้สนใจการศึกษา ตลอดจนเพื่อใช้ข้อมูลเป็นพื้นฐานในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา สืบต่อไป

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาเรื่อง การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเพื่อละแกมคุณ ๕ ในวัมมิกสูตร ครั้งนี้เป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยมุ่งศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาการศึกษาการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเพื่อละแกมคุณ ๕ ในวัมมิกสูตร มีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

๑.๗.๑ ค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) อันได้แก่ คัมภีร์พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ อรรถกถาภาษาไทย อรรถกถา ฎีกา ปกรณวิเสสอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น คัมภีร์วิสุทธิมรรค เป็นต้น ทำให้ได้ข้อมูลพื้นฐานที่สำคัญเป็นเบื้องต้น

๑.๗.๒ ค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ศึกษาตำราวิชาการพระพุทธศาสนาเถรวาท มีหนังสือ “วัมมิกสูตร ปริศนาแห่งจอมปลวก” รัตนโดย พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ) พระคันธสาราภิวังศ์ แปลและเรียบเรียง เป็นต้น ผลงานทางวิชาการ เอกสาร และงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นวิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อเป็นการอธิบายขยายความเนื้อหาเพิ่มเติมจากในพระไตรปิฎก อรรถกถา และคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๘.๑ ทำให้ทราบแกมคุณ ๕ ในวัมมิกสูตร

๑.๘.๒ ทำให้ทราบการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเพื่อละแกมคุณ ๕ ในวัมมิกสูตร

บทที่ ๒

กามคุณ ๕ ในวัมมิกสูตร

พระพุทธศาสนาได้แสดงหลักธรรมตามทีบุคคล ตั้งความปรารถนา น่ายินดี น่าพอใจ และ เป็นไปตามกระแสแห่งกิเลส นั่นคือกามคุณ ๕ อันประกอบไปด้วย รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่ทำให้เหล่าเวไนยสัตว์ทั้งหลายยังคงเพติดเพลิน ติดข้องในอารมณ์ที่เป็นสุขดังกล่าวนั้นอยู่ เป็นความหลง ที่มีตมท่างไกลจากแสงสว่าง จึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง ที่จะต้องทำความเข้าใจปัญหา อุปสรรคต่าง ๆ นี้อย่างถ่องแท้ เพื่อจะได้รู้วิธีทางหลบหลีก หรือลดละถุกวิธี จะได้น้อมนำจิตของเราเข้าถึงความ สะอาดบริสุทธิ์ เป็นแนวทางในการเจริญปฏิบัติวิปัสสนาเพื่อความพ้นทุกข์ต่อไป ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงได้ กำหนดประเด็นที่จะศึกษาเป็นขั้นตอน และจัดเอาหลักธรรมต่าง ๆ ตามลำดับในบท ดังนี้

๒.๑ ความหมายของวัมมิกสูตร

๒.๒ เนื้อหาสาระในวัมมิกสูตร

๒.๓ หลักธรรมในวัมมิกสูตร

๒.๔ กามคุณ ที่เป็น กามสุข

๒.๕ โทษของกามคุณ ๕

๒.๖ สรุปท้ายบท

๒.๑ ความหมายของวัมมิกสูตร

๒.๑.๑ ความหมายตามหลักศัพท์

วัมมิกสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยจอมปลวกปริศนา^๑

คำว่า “วัมมิก มีรูปวิเคราะห์ (คำจำกัดความ) ว่า วมตีติวมมิโก (สิ่งที่พ้นออก ชื่อว่า จอม ปลวก) คำว่า วมตี แปลตามศัพท์ว่า อาเจียน ฟัน หรือปล่อยออก ดังนั้น จอมปลวกจึงชื่อว่า วัมมิกะ สิ่งที่จอมปลวกพ้นออกมา เป็นสิ่งที่น่าเกลียดน่ากลัว เช่น งู แมงป่อง ตะกวด และแมลงมากมายหลาย ชนิด เปรียบเทียบร่างกายของเราก็คง ฟัน ขี้บ ปล่อยสิ่งของน่ารังเกียจอยู่เสมอเช่น ขี้หู ขี้ตา น้ำมูก น้ำลาย น้ำมูก น้ำลาย เหงื่อ ยิ่งไปกว่านั้นทางทวารเบื้องล่าง ยังมีอุจจาระปัสสาวะไหลออกมาด้วย สิ่ง

^๑ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๔๙/๒๖๗.

เหล่านี้ล้วนสกรปรกน้าสะอิดสะเอียนด้วยเหตุที่ร่างกายปล่อยสิ่งเหล่านี้ออกมา จึงเปรียบร่างกายเหมือนจอมปลวกที่พ่นสิ่งสกปรกน้ารังเกียจออกมา^๒

บาลีว่า “วมมิโกติ โข ภิกขุ อิมสเสตฺ จาตุมหาภูติกสส กายสส อธิวจนฺ มาตาเปตติกสม ภาสส โอตนกุมมาสุปจยสส อนิจฺจุจนาทนปริมททนภททวิทฺธสนธมมสส.”^๓

แปลความว่า “คำว่า จอมปลวก นั้น เป็นคำเรียกแทนร่างกายที่ประกอบด้วยมหาภูตรูป ๔ เกิดจากเลือดของมารดาและน้ำเชื้อของบิดา เต็บโตด้วยข้าวสุกและขนมปัง ไม่เที่ยง ต้องลู่ปลิ้นวดเฟิ่น แดกสลายกระจัดกระจายไปเป็นธรรมดา”^๔

ร่างกายของคนเรา มีลักษณะคล้ายจอมปลวก ทั้งร่างกายและจอมปลวกนั้น มีสิ่งไม่สวยไม่งามอยู่ภายในประชุมรวมกัน ลักษณะของจอมปลวกคือเต็มไปด้วยรูใหญ่น้อย ร่างกายของคนก็เช่นกัน มีรูทั้งใหญ่และน้อยเต็มไปหมด รูใหญ่ได้แก่ ตา หู จมูก ปาก เป็นต้น รูขนาดเล็ก ๆ ได้แก่รูขุมขนต่าง ๆ เป็นจำนวนมากที่ผิวหนังของเรา ถ้าดูด้วยกล้องจุลทรรศน์ จะเห็นว่าเต็มไปด้วยรูพรุนเต็มไปหมด เป็นสิ่งที่น่ารังเกียจ ไม่น่าพึงพอใจ^๕

ดังนั้น วมมิโกตฺรแปลเป็นคำภาษาไทย ตามหลักสัททนต์ คือ พระพุทธรูปของพระพุทธเจ้าทรงแสดงพระสูตรชื่อว่า วมมิโกตฺร

๒.๑.๒ ความหมายตามหลักอรรถนัย

การศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาวมมิโกตฺรตามที่พระอรรถกถาจารย์ ได้วินิจฉัยพระบาลีตามหลักอรรถนัย ดังนี้ว่า

อายสฺมา กุมารกสฺสโป คำว่า อายสฺมา เป็นคำเรียกด้วยความรัก คำว่า กุมารกสฺสปะ เป็นชื่อของท่าน เพราะบวชในเวลาเป็นเด็กเมื่อพระพุทธเจ้าตรัสว่า จงเรียกกสฺสปะมา จงให้ผลไม้หรือของเคี้ยวนี้แก่กสฺสปะ พระภิกษุทั้งหลายสงสัยว่ากสฺสปะองค์ไหน จึงแยกเรียกว่า กุมารกสฺสปะ ตั้งแต่นั้นมา ถึงท่านจะแก่เฒ่าคนก็ยังเรียกว่า กุมารกสฺสปะ อยู่ตามเดิม และเพราะว่าท่านเป็นบุตรบุญธรรมของพระราชาพระนามว่า ปเสนทิโกศล จึงเรียกว่า กุมารกสฺสปะ^๖

^๒ พระคันธสาราภิงค์ (สมลักษณ์ คนุสาโร), วมมิโกตฺร : ปริศนาแห่งจอมปลวก, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๘), หน้า ๔๐.

^๓ ม.ม. (บาลี) ๑๒/๒๔๙/๒๑๒.

^๔ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๕๑/๒๗๐.

^๕ พระคันธสาราภิงค์ (สมลักษณ์ คนุสาโร), วมมิโกตฺร : ปริศนาแห่งจอมปลวก, หน้า ๓๘-๓๙.

^๖ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๕๑/๓๒๙.

อนธเน วิหริติ สมัยที่พระกุมารกัสสปเถระบำเพ็ญเสกขปฏิบัติที่อันธวัน อภยตรา เทวดา คำว่า เทวดา นี้เป็นคำเรียกเทวดาทั่วไป เทวดามีทั้งหญิง และชายแต่เทวดาองค์นี้ เป็นผู้ชายที่เคยเป็นเพื่อนสหพรหมจารี อยู่ วมมิโก ความหมายว่า เทวดาได้จำแนกปัญหา ๑๕ ข้อ เหมือนร้อยรัตนาวลีพวงแก้วถือธรรมบรรณาการ ได้ยืนอยู่บนอากาศกล่าวด้วยสมณสัญญาเรียกว่า ภิกษุ ภิกษุ เป็นการเรียกโดยเร็ว ๆ เทวดาได้แสดงจอมปลวกให้อยู่ตรงหน้า ด้วยวิธีการเทศน์ แล้วพูดกับพระกุมารกัสสปเถระว่า “ภิกษุ ข้าพเจ้าย่อมไม่เห็นบุคคลในโลกทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลกในหมู่สัตว์มีสมณพราหมณ์เทวดาและมนุษย์ ที่ทำจิตให้ยินดีด้วยการเฉลยปัญหาเหล่านี้ได้ ยกเว้นพึงจากสำนักพระตถาคตสาวกของพระตถาคตเท่านั้น” เทวดามีความประสงค์จะไปกราบพูลกับพระพุทธเจ้าจึงกล่าวอย่างนั้น^๗

ดังนั้น ความหมายตามหลักอรรถนัยที่พระอรรถกถาจารย์ ได้วินิจฉัยหลักธรรมในวัมมิกสูตร ได้แก่ความพอใจรักใคร่ในกามคุณ โกรธแค้นพยาบาท ความง่วงเหงา ความฟุ้งซ่านความลึกลับสงสัยในพระพุทธเจ้า เป็นต้น

๒.๑.๓ ความหมายของกามคุณ ๕

กามคุณ ๕ ในที่นี้จัดประเภทเป็นกามตัณหาหรือกามราคะนั้น พระพุทธเจ้าทรงแบ่งออกเป็น ๒ ประการ ยกตัวอย่างเช่น พระสารีบุตรได้กล่าวไว้ใน คุหุฏฐกสูตร นิทเทสที่ ๒ ตอนหนึ่งว่า “คำว่ากามทั้งหลายในโลกนี้ ไม่ใช่เป็นของอันรชนละได้ง่าย” แม้แต่พระพุทธเจ้าเองพระองค์ทรงเคยตรัสไว้ว่า “กามนั้นไม่ใช่ของที่ละได้ง่าย” เพราะวาปุณฺชนนํมกจะติดอยู่ในกาม กามในที่นี้ ได้แก่ กาม ๒ ชนิด คือ^๘

๑) วัตถุกาม^๙ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อันเป็นที่ชอบใจ เครื่องลาด เครื่องนุ่งห่ม ทาสี ทาสา แพะ แกะ สุกร ไก่ ช้าง โค ม้า ลา นานา ที่ดิน เงิน ทอง บ้าน นิคม ราชธานี แวนแคว้น ชนบท กองพล คลังและวัตถุเป็นที่ตั้งแต่ความกำหนดอย่างใดอย่างหนึ่ง ชื่อว่า “วัตถุกาม” ดังนั้น คำว่าวัตถุกามจึงกินความหมายกว้าง คือ สิ่งที่เป็นวัตถุนั้นเอง สิ่งที่เป็นวัตถุสิ่งของ เรียกว่าวัตถุ กามทั้งสิ้น ทั้งรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส บ้านเรือน เครื่องใช้ สัตว์เลี้ยง บุคคล นี้เป็นวัตถุกาม คือ กามที่เป็นตัวเป็นตน เป็นวัตถุ เพราะฉะนั้น คำว่า “วัตถุกาม” นี้ ถ้าจะตีความในแง่แรกก็คือ สิ่งที่เป็นวัตถุ สิ่งของซึ่งทำให้เราไปติดใจ หรือไปหลงใหลในสิ่งนั้น สิ่งใดที่เราไปติดอยู่ สิ่งนั้นจัดเป็นวัตถุกามทั้งสิ้น

^๗ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๙๐/๓๓๓.

^๘ ข.ม. (ไทย) ๒๙/๓/๗.

^๙ ข.ม. (ไทย) ๒๙/๒/๑.

๒) กิเลสกา^{๑๐} คือ ตัวจิตของคนทั่วไปที่เป็นตัวใครในด้านกา^{๑๑} ไม่เป็นวัตถุ แต่เป็นความใคร่ ความคิด ความพอใจ กำหนด ความพอใจคือความใคร่ ความกำหนดคือความใคร่ เพลิดเพลินคือความใคร่ในกา^{๑๒}ทั้งหลาย ความปรารถนาในกา^{๑๓} ความเส่นหาในกา^{๑๔} ความเร่าร้อนในกา^{๑๕} ความหลงในกา^{๑๖} ความติดในกา^{๑๗} บ่วงคือกา^{๑๘} ความประกอบในกา^{๑๙} ความยึดถือในกา^{๒๐} เครื่องกั้นคือกา^{๒๑}ฉันทะ ซึ่งเกิดขึ้นภายในจิตของมนุษย์ทุกคน กา^{๒๒}เหล่านี้ชื่อว่า กิเลสกา^{๒๓} แปลว่ากา^{๒๔}ที่เป็นตัวกระตุ้นให้เกิดกิเลส

๑) ความหมายของกา^{๒๕}คุณตามหลักสัทนัย

กา^{๒๖} (กมฺ อิจฉาย + ณ) หมายถึง มาร โดยหมายเอา กิเลสมาร เป็นหลัก โดยมีบทสรุปวิเคราะห์ตามหลักภาษาบาลีว่า “กา^{๒๗}ยติ รัตติจณฺ อุปปาทยตฺติ กา^{๒๘}โม” แปลความว่า “กิเลสมารที่ทำให้ความยินดีในกา^{๒๙}ทำให้เกิดขึ้น ชื่อว่า กา^{๓๐}มะ” (ลป ณ แล้วจึงวุทธิ อ เป็น อา)

“กา^{๓๑}เมตฺติ กา^{๓๒}โม” แปลว่า “อาการที่ปรารถนา ชื่อว่า กา^{๓๓}ม” (มี วิ. เเคราะห์เหมือน วิ. ต้น)

“กา^{๓๔}มียตฺติ กา^{๓๕}โม” แปลว่า “ภาวะอันสัตว์โลกยอมปรารถนา ชื่อว่า กา^{๓๖}ม” (เหมือน วิ. วิเคราะห์ต้น)

กา^{๓๗}เมตฺติ กา^{๓๘}มโน ผู้ใคร่ (กมฺ ชาติในความหมายว่าปรารถนา, ต้องการ ยุ ปัจจย, พฤทธิ อ เป็น อา, แปลง ยุ เป็น อน)^{๑๑}

กา^{๓๙}เมตฺติ กา^{๔๐}โม อาการที่ปรารถนา (มี วิ. เเคราะห์เหมือน วิ. ต้น)

กา^{๔๑}มียตฺติ กา^{๔๒}โม ภาวะอันสัตว์โลกปรารถนา (เหมือน วิ. วิเคราะห์ต้น)

กา^{๔๓}เมตฺติ กา^{๔๔}มโน ผู้ใคร่ (กมฺ ชาติในความหมายว่าปรารถนา, ต้องการ ยุ ปัจจย, พฤทธิ อ เป็น อา, แปลง ยุ เป็น อน)^{๑๒}

มทน (มท มทเน + ยุ) มาร, กิเลสมาร,

วิ. ปญจคุณฺสุ มทยตฺติ มทโน มารที่มัวเมาในกา^{๔๕}คุณ ๕ ชื่อว่ามทนะ (อาเทศ ยุ เป็น อน)^{๑๓}

กา^{๔๖}มคุณ (กา^{๔๗}ม + คุณ) กา^{๔๘}ม แปลว่า สิ่งที่สัตว์ใคร่, ยินดี, ต้องการ, อยากรได้, เหตุใคร่ คุณ แปลว่า หมู่ หรือ การผูกมัด, อันผูกมัด สัตว์ไว้ใน (วิญญูะสงสาร) รวมกันแปลว่า หมู่สิ่ง

^{๑๐} ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๒/๒.

^{๑๑} พระมหาสมปอง มุทิโต, คัมภีร์อภิธานวรรณนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: ประยูรวงศ์พรินต์ติ้งจำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๘๒.

^{๑๒} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), ศัพท์วิเคราะห์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เสียงเสียง, ๒๕๕๐), หน้า ๑๖๒.

^{๑๓} พระมหาสมปอง มุทิโต, คัมภีร์อภิธานวรรณนา, หน้า ๘๒.

สัตว์ ไคร้, ยินดี, ต้องการ, อยากรู้, หมูเหตุไคร้ ได้แก่, ตัณหา หรือ รูป, เสียง, กลิ่น, รส, สัมผัส หรือ เครื่องผูกมัดคือความไคร้ ๕ ประการ คือ รูป, เสียง, กลิ่น, รส, และสัมผัส

คำว่า กาม มาจาก กม ธาตุ ณ ปัจจัย บุงลิงค์ แปลว่า ความต้องการ ความอยากรู้ ความไคร้ หรือ เหตุไคร้

“กิเลสกามสส วตถุญตตตา รูปาทโย ปญจ กามคุณา วตถุกาโม”^{๑๔} แปลว่า “หมู้ความไคร้ ๕ ประการ มีรูปเป็นต้น ได้แก่ เหตุความไคร้ เพราะเป็นเหตุแห่งกิเลสกาม” ได้แก่ ตัณหา ความโลภ ความอยากรู้ ความต้องการ

วิ. วตถุกาโม กิเลสกาโมติ ทเว กามา. เตสุ วตถุกาโม วิเสสโต ปญจ กามคุณา กามียนตีติ, กิเลสกาโม ตณหา กามะตีติ^{๑๕}

สรุปว่า กาม ความหมายคือ ความปรารถนา ความไคร้ ที่ไคร้ที่พอใจ เป็นกิเลส เรียกว่า กิเลสกาม หรือเรียกกามราคะ ตามสภาพความเป็นจริงแล้วเป็นธาตุ เรียกว่ากามธาตุ ซึ่งไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล เป็นสภาวะ

๒) ความหมายของกามคุณตามหลักอรรถนัย

พระปัจเจกพุทธเจ้ากล่าวถึงเรื่องของกาม ๗๓ กามทั้งหลายว่า “กามเป็นของสวยงามมีรสอร่อยน่ารื่นเริงใจช่วยวนจิต ด้วยอารมณ์หลายรูปแบบ เราเห็นโทษในกามคุณแล้วจึงประพฤติอยู่ผู้เดียวเหมือน นอแรด”^{๑๖}

คำว่า กาม ในคำว่าเพราะกามทั้งหลาย สวยงามมีรสอร่อยน่ารื่นเริงใจได้แก่กาม ๒ อย่าง แบ่งตามหมวดคือ (๑) วัตถุกาม (๒) กิเลสกาม เหล่านี้เรียกว่า วัตถุกาม เหล่านี้เรียกว่า กิเลสกาม^{๑๗}

คำว่าสวยงามอธิบายว่า มีรูปชนิดต่าง ๆ มีเสียงชนิดต่าง ๆ มีกลิ่นชนิดต่าง ๆ มีรสชนิดต่าง ๆ มีโผฏฐัพพะชนิดต่าง ๆ น่าปรารถนาน่าไคร้น่าพอใจ ชวนให้รักชกให้ไคร้พาใจให้กำหนด คำว่า มีรสอร่อยอธิบายสมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่ากามคุณมี ๕ อย่างเหล่านี้ คือ

๑. รูปที่พึงรู้แจ้งทางตา น่าปรารถนา น่าไคร้ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชกให้ไคร้ พาให้กำหนด
๒. เสียงที่พึงรู้แจ้งทางหู
๓. กลิ่นที่พึงรู้แจ้งทางจมูก
๔. รสที่พึงรู้แจ้งทางลิ้น

^{๑๔} สารตถ.ฎีกา (บาลี) ๑/๒๐๗.

^{๑๕} วิสุทฺธิ.ฎีกา (บาลี) ๒/๑๑๕.

^{๑๖} ชุ.จ. (ไทย) ๓๐/๔๔๑/๑๓๖.

^{๑๗} ชุ.จ. (ไทย) ๓๐/๖๖-๖๗/๘.

๕. โผฏฐัพพะที่พึงรู้แจ้งทางกาย นำปรารภนา นำใคร่ นำพอใจ ชวนให้รักชกให้ใคร่พาใจ ให้กำหนด กามราคะ ความติดใจในกามคุณ^{๑๘}

กามคุณ ๕ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส และ โผฏฐัพพะนี้เป็น อารมณ์ ที่ยึดติดใจให้ปรารภนา ให้รักใคร่ยินดีเป็นต้น คือกิเลสตัณหา อันเป็นตัวสมุทัยเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ เพราะฉะนั้นจึงมีความจำเป็นที่เราจะต้องศึกษาให้มีความสำคัญกับสิ่งเหล่านี้ เพื่อจะเป็นวิถีทางที่จะช่วยให้เราพ้นจากอำนาจของกิเลส กามคุณ ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงกำหนดในหัวข้อ ความหมาย ประเภท และเหตุเกิดและดับของกามคุณ ๕ มีอธิบายดังนี้

มีดและเชียงหั้นเนื้อ คือเบญจกามคุณ คำถามที่พระกุมารกัสสปะทูลถามพระพุทธองค์ก็คือ กา อสิสุนา (มีดและเชียงหั้นเนื้อคืออะไร) พระองค์ตรัสตอบว่า

อสิสุนาติ โข ภิกขุ ปญจนเนตฺ กามคุณานํ อธิวณฺ ๑๙ “คำว่า เชียงหั้นเนื้อนั้น เป็นชื่อแห่งกามคุณ ๕ ประการ คือรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ”^{๒๐}

พระพรหมคุณาภรณ์ ให้ความหมายของกามคุณ ๕ คือ (ส่วนที่นำใคร่นำปรารภนา, ส่วนที่ดีหรือส่วนอร่อยของกาม)

๑. รูปะ (รูป)

๒. สัททะ (เสียง)

๓. คันธะ (กลิ่น)

๔. รสชะ (รส)

๕. โผฏฐัพพะ (สัมผัสทางกาย) ทำอย่างนี้ เฉพาะส่วนที่นำปรารภนา นำใคร่ นำพอใจ เรียกว่า กามคุณ^{๒๑}

ตามความหมายของ กาม นี้เป็นสภาพอารมณ์ที่จิตเข้าไปยึดเป็นกิเลสกาม เพราะเป็นอารมณ์ที่เป็นกาม หมายถึงกามอารมณ์ หรือกามคุณ ว่าเป็นที่นำปรารภนา นำใคร่นำพอใจใน วัตถุ โดยเกิดจากสาเหตุการกระทบสัมผัสของ วัตถุกาม กับ กิเลสกาม

^{๑๘} อ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๓/๑๔.

^{๑๙} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๒๕๑/๒๑๔.

^{๒๐} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๕๑/๒๗๒.

^{๒๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๒๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๖), หน้า ๖๐.

๓. **ถาม** อย่างไรชื่อว่า การลุกโพลงในเวลากลางวัน **ตอบ** การที่บุคคลตรีกตรองบ่อย ๆ ในเวลากลางคืน แล้วทำงานด้วยกายและวาจาในเวลากลางวัน

๔. ถาม ใครชื่อว่า พราหมณ์	ตอบ พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า
๕. ถาม ใครชื่อว่า สุเมธ	ตอบ พระภิกษุผู้เป็นเสขะ
๖. ถาม อะไรชื่อว่า ศัสตรา	ตอบ ปัญญาอันประเสริฐ
๗. ถาม อย่างไรชื่อว่า การชุด	ตอบ การปรารภความเพียร
๘. ถาม อะไรชื่อว่า ลืมสลัก	ตอบ อวิชชา
๙. ถาม อะไรชื่อว่า อึ้ง	ตอบ ความคับแค้นใจเนื่องจากความโกรธ
๑๐. ถาม อะไรชื่อว่า ทางสองแพร่ง	ตอบ วิจิกิจฉา (ความสงสัย)
๑๑. ถาม อะไรชื่อว่า หม้อกรองน้ำต่าง	ตอบ นิ वर्ณ ๕ ประการ
๑๒. ถาม อะไรชื่อว่า เต่า	ตอบ อุปาทานชั้น ๕ ประการ
๑๓. ถาม อะไรชื่อว่า เชียงหันเนื้อ	ตอบ กามคุณ ๕ ประการ
๑๔. ถาม อะไรชื่อว่า ชื่นเนื้อ	ตอบ นันทิราคะ (ความกำหนดด้วยอำนาจความเพลิตเพลิน)
๑๕. ถาม อะไรชื่อว่า นาค	ตอบ ภิกษุผู้เป็นพระชีนาสพ ^{๒๓}

ในปัญหาและหลักธรรมอันเป็นปริศนา ที่พระพุทธรองค์ที่ได้ทรงตอบแก่พระกุมารกัสสปะ นี้ มีหลักธรรมสำคัญที่น่าสนใจ และจะเป็นประโยชน์ต่อผู้ปฏิบัติ ผู้วิจัยในครั้งนี้จะศึกษาเฉพาะกามคุณ ๕ หรือเบญจกามคุณคือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่น่าปรารถนาน่าพอใจ ที่เปรียบกับ มีด และเชียงหันเนื้อ เพื่อจะได้ศึกษารายละเอียดหาวิธีป้องกัน ลดละ และกำจัดลงได้

หลักธรรม ที่สำคัญเหล่านี้ จะเป็นอุปกรณ์ และเครื่องมือ จะได้นำแนวทางในการศึกษา ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาได้เป็นอย่างดีดังนี้ จอมปลวกคือร่างกาย ก็คือมหาภูตรูป ๔ เป็นเพียงแค รูปนนาม ที่เกิด-ดับ อยู่เสมอ ไม่เที่ยง ย่อมเสื่อมสลายไป ตามเหตุตามปัจจัย ความคิด หรือการตรีกตรอง คือการครุ่นคิดต่าง ๆ นานา เป็นกุศลบ้างเป็นอกุศลบ้าง ประุ่งแต่งเรื่อยไป หมกมุ่นตรีกตรองไปตามอารมณ์ การกระทำการงาน คือการประกอบกิจการงานทางกาย-วาจา ทั้งหน้าที่ในการเลี้ยงชีพ ความเป็นอยู่อย่างนี้

^{๒๓} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. บทนำ พระไตรปิฎกภาษาไทย มัชฌิมนิกายมูลปัณณาสก์ เล่ม ๑๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า [๗๘-๘๐].

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในที่นี้คือ พราหมณ์ เป็นชื่อของพระตถาคต มีพระพุทธรูป ๙ ประการ พระองค์เป็นพระศาสดาของโลก ทรงเป็นบรมครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ทรงตรัสรู้ อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณอันยอดเยี่ยมด้วยพระองค์เอง ได้ทรงแสดงธรรมที่ตรัสรู้ตลอดพระชนมายุ เพื่อช่วยชาวโลกให้พ้นจากกองทุกข์ ด้วยการปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนที่ทรงวางไว้ สัตว์โลกก็จะสามารถหลุดพ้นจากทุกข์ในสังสารวัฏ เข้าถึงพระนิพพาน ผู้ปฏิบัติ หรือพระเสขะ ที่ปฏิบัติไตรสิกขา คือศีล สมาธิและ ปัญญา ผู้ที่เจริญวิปัสสนากรรมฐานเพื่อบรรลุวิปัสสนาญาณ จะต้องปฏิบัติด้วยการเจริญสติ-สัมปชัญญะรูปรูป-นามในปัจจุบันขณะ จะต้องมีความตั้งมั่น มีธรรมอันเป็นเครื่องอยู่ของ พระอริยะ มีการเจริญสติ กำหนดรู้จิตทุกขณะและกำหนดรู้อารมณ์ภายนอกที่มากกระทบอยู่เสมอ

ปัญญา หมายถึง วิปัสสนาปัญญา ในการปฏิบัตินั้นการเจริญสติ ตามแนวสติปัฏฐาน ๔ การกำหนดรู้สภาวะรูป-นามตามความเป็นจริงว่าเป็นเพียงธาตุ ๔ ชั้น ๕ आयตนะ ๑๒ ซึ่งเกิด-ดับ เสื่อมไป สิ้นไป เห็นกฎแห่งไตรลักษณ์ เป็นวิปัสสนาปัญญาเป็นระดับขั้น ๆ ไป ความเพียร การปฏิบัติ หรือการกระทำใด ๆ ต้องประกอบด้วยความเพียรพยายามไม่ลดละ ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคใด ๆ การปฏิบัติวิปัสสนา ก็อาศัยความเพียรพยายาม โดยการกำหนดรู้รูป-นาม ที่เกิด-ดับ ให้จดจ่อต่อเนื่องแล้ว ในที่สุดก็จะเกิดปัญญาญาณเป็นไปตามลำดับ อวิชชา ความไม่รู้ อะไรเป็น กุศล อกุศล ไม่รู้ในอริยสัจ ๔ ไม่รู้ในวิธีการเจริญกรรมฐาน ความโกรธ มักเกิดจากการกระทบกับสิ่งที่ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าพอใจ ถ้าไม่สามารถควบคุมได้ ก็จะก่อตัวและแผ่ขยายใหญ่โตขึ้น จากความคิดไปจนถึงลงไม้ลงมือทำร้าย ร่างกายคนอื่นได้ วิจิกิจฉา ความสงสัยลังเล จะเป็นตัวทำลายศรัทธา ความเชื่อมั่น จะเป็นอุปสรรค ในการเจริญกรรมฐาน จะต้องกำจัดได้ด้วยปฏิบัติวิปัสสนาด้วยการกำหนดรู้ รูป-นาม ตามความเป็นจริง กำหนดรู้อริยบาลใหญ่ อริยบาลย่อยโดยละเอียด

นิรวณ ๕ เป็นสิ่งที่ขัดขวางทำความตั้งใจ ความพอใจในกามคุณทั้ง ๕ คือรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ความคิดร้ายหรือโกรธเคือง ความหดหู่เซื่องซึม เกียจคร้าน ความกระสับกระส่ายกังวลใจ และความสงสัยลังเลในวิธีปฏิบัติ จำเป็นต้องกำจัดไปในขณะเจริญกรรมฐาน จะต้องเป็นผู้มีศีลหมดจดก่อน จึงจะสามารถปฏิบัติเพื่อบรรลุถึงความเป็นผู้มีจิตหมดจดในชั้น ๕ เมื่อจิตบริสุทธิ์ขึ้น จะเห็นความแตกต่างของ รูป-นาม ขณะที่ปฏิบัติกำหนดเห็นสภาวะ อาการพอง-ยุบ จะรู้สึกถึงอาการตึงหรือหย่อน เป็นวาโยธาตุ เป็นลักษณะของ รูปชั้น จิตที่ไปรู้การนั้นเรียกว่า วิญญาณชั้น ความรู้สึกสุข ทุกข์ ปวด เมื่อยเรียกว่า เวทนาชั้น อาการจำได้หมายรู้ของสภาวะนั้น เรียกว่า สัญญาชั้น อาการรู้ ความแตกต่างของสภาวะธรรม เรียกว่า สังขารชั้น

กามคุณ ๕ นี้จำเป็นต้องใช้ปัญญาเท่านั้น จึงจะปลดเปลื้องความปรารถนาและพอใจ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะนี้ได้ เมื่อถึงความไม่ยินดีพอใจ ของรูป-นาม จึงจะเข้าถึงวิปัสสนาญาณได้ นั่นทีราคะ ถ้ามีความเพ็ดเพลินยินดีในอารมณ์ ในขณะเจริญกรรมฐานอยู่ มีความรู้สึกเบาสบาย เกิด

เพลิดเพลินในปีติ จะต้องเจริญสติให้กำหนดรู้ให้จดจ่อต่อเนื่อง ละเอียดขึ้น พระอรหันต์ เป็นผู้บรรลุมรรค อรหัตผล สิ้นกิเลสทั้งมวล เป็นผู้ประเสริฐที่สุด ไม่มีกิจการทำเพื่อการบรรลุธรรมยิ่งยิ่งขึ้นไปอีก เป็นบุคคลที่ควรเคารพและแสดงความนอบน้อมที่สูงที่สุด

สรุปความสำคัญและที่มาต่าง ๆ ในพระสูตรนี้ นั้น พระพุทธองค์ทรงประสงค์จะให้ผู้ปฏิบัติได้รู้หลักธรรมคำสอน ในการปฏิบัติวิปัสสนาด้วยการยกหลักธรรมและวิธีการต่าง ๆ ในการดำเนินนำไปปฏิบัติ ด้วยการยกอุปมาอุปไมยเปรียบเทียบ เพื่อให้เข้าใจอย่างแจ่มชัดมากขึ้น ซึ่งนอกจากพระพุทธองค์แล้วไม่มีใครที่จะสามารถ แก้ไขปัญหานี้ได้ โดยบอกแนวทางวิธีการ จนกว่าผู้ปฏิบัติจะบรรลุเข้าถึงความเป็นพระอริยะ คือมรรค ผล นิพพาน

๒.๓ หลักธรรมในวัมมิกสูตร

พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า สัตว์เหล่านั้น ยินดี ขวนขวาย ลุ่มหลงในกามทั้งหลาย เป็นผู้ตกต่ำ ตั้งอยู่ในกรรมที่ผิด กาม ๒ อย่าง แบ่งตามหมวด คือ (๑) วัตถุกาม (๒) กิเลสกาม ตัณหา ตรัสเรียกว่า ความยินดี คือ ความกำหนด ความกำหนดนี้ อภิขณา อุกุศลมูลคือโลภะ ๒ สัตว์ทั้งหลาย กำหนด ยินดี คือ ติดใจ สยบ หมกมุ่น เกาะติด เกี่ยวพัน พัวพันในวัตถุกามด้วยกิเลสกาม แม้สัตว์ผู้แสวงหา เสาะหา ค้นหาด้วยอำนาจตัณหา เสียง กลิ่น รส ผู้แสวงหา เสาะหา ค้นหาโณภูฏัพพะด้วยอำนาจตัณหา น้อมใจไปในกามนั้น มุ่งกามนั้นเป็นใหญ่ ชื่อว่าผู้ขวนขวายใน กาม^{๒๔}

คำว่า กาม ได้แก่กาม ๒ อย่าง แบ่งตามหมวดคือ ๑ วัตถุกาม ๒ กิเลสกาม วัตถุกาม คือ รูป เสียง กลิ่น รส โณภูฏัพพะ ที่น่าพอใจ เครื่องปูลาด เครื่องนุ่งห่ม ทาสหญิง ชาย แพะ แกะ ไก่ สุกร ช้าง โค ม้า ที่นา ที่สวน เงิน ทอง หมูบ้าน นิคม ราชธานี แคว้น ชนบท กองพลรบ และวัตถุที่น่ายินดีอย่างใดอย่างหนึ่งชื่อว่าวัตถุกาม กิเลสกาม คือตัวจิตของเราที่เป็นตัวใครในด้านกาม ไม่เป็นวัตถุแต่เป็นความใคร่ ความพอใจ ความกำหนดเพลิดเพลิน ความปรารถนาในกาม หลงใหลและติดในกาม ความยึดถือในกาม กามเหล่านี้ชื่อว่า กิเลสกาม ที่เกิดจากตัวกิเลส ที่เป็นกาม ก็เพราะจิตที่ไปยึดและห่วง ซึ่งจริง ๆ แล้วยังเป็นเพียงวัตถุ สิ่งของเท่านั้น แม้แต่บุคคลจะสวยสดงดงามแต่ถ้าเราไม่ไปติด ยึด ก็จะไม่ทำจิตให้เศร้าหมองไปได้ กามคุณ ในวินัยของพระอริยะเรียกว่า ชื่อคาบ่าง เครื่องจองจำบ่าง

กิเลสกาม เป็นกิเลสที่อยู่ในจิต ทำให้เกิดความอยาก วัตถุกาม คือวัตถุอันน่าใคร่ ได้แก่ กามคุณ ๕ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส เกี่ยวเนื่องกันคือ กิเลสกามเป็นตัวใคร่ วัตถุกามเป็นวัตถุที่ถูกใคร่ กิเลสเหล่านี้จะเกิดขึ้นเพราะขาดการพิจารณาไตร่ตรอง คือเมื่อตาเห็นรูปก็ดูเป็นสวยงาม เสียงไพเราะ กลิ่นนี้หอมดีเป็นต้น ล้วนเป็นกามคุณจัดอยู่เป็นประเภท รายละเอียดดังนี้

^{๒๔} ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๙/๔๔.

๒.๓.๑ กามคุณ ๕ ในวัมมิกสูตร เป็นอารมณ์ของวิปัสสนา

กามคุณ ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส และโผฏฐัพพะ ที่น่าปรารถนา น่าพอใจ ที่เปรียบเหมือนกับมิตและเชียงหันเนื้อ จิตของมนุษย์ก็อาศัยตริกตรอง และครุ่นคิดอยู่ในกามคุณ มักคิดวางแผนล่วงหน้า เหมือนอาการพ่นควันในเวลากลางคืนของจอมปลวก

๑) รูป

ร่างกาย ชั้น ๕ ประกอบด้วยสิ่งที่เป็นปฏิภูลที่ซับซ้อน คอยปล่อยของนารังเกียจออกมาทางทวารต่างๆอยู่เป็นนิจ เหมือนกับจอมปลวก ที่พ่นและปล่อยสิ่งต่างๆออกมา อันประกอบด้วยมหาภูตรูป ๔ แล้วยังแตกสลายไปในที่สุด แต่ถ้าเรากำหนดรู้ตามความเป็นจริงก็มีแต่เพียงรูป-นามเท่านั้น ส่วนที่เป็นรูป ที่เป็นธาตุทั้ง ๔ คือปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ และวาโยธาตุ ลักษณะของปฐวีธาตุคือความแข็งและอ่อน ลักษณะของอาโปธาตุ คือไหลหรือเกาะกุม ลักษณะของเตโชธาตุคือร้อนหรือเย็น ลักษณะของวาโยธาตุคือตึงหรือหย่อน ส่วนเป็น นาม ก็คือจิต-เจตสิก ที่เป็นสภาวะธรรมชาติรู้อารมณ์ ส่วนที่เป็น รูป คือสภาวะธรรมชาติไม่รู้อารมณ์

ปสาทรูป คือ รูปที่มีความใสที่รับรู้อารมณ์ได้ ส่วนรูปารมณ คือ รูปที่เป็นอารมณ์ของจักขุวิญญานที่ปรากฏเห็นเป็นสีต่าง ๆ รูป คือธรรมชาติที่ไม่รู้อารมณ์ รูปใดย่อมแสดงวัตถุสิ่งของรูปร่าง สันฐานให้ปรากฏ รูปนั้นจึงชื่อว่า รูป ได้แก่ รูปารมณ ในคัมภีร์อรรถกถาให้ความหมายของรูปว่า ย่อมปรากฏ “รูปยตีติ รูป ชื่อว่ารูป อธิบายว่าประกาศรูปที่ถึงความแปรเปลี่ยนเป็นสีต่าง ๆ ให้เป็นสภาพปรากฏในใจ”^{๒๕}

สุเมธ คือพระเสกขะผู้ปฏิบัติมีปัญญา ย่อมรู้ชัดรูปกายที่เปรียบเหมือนจอมปลวก ซึ่งเป็นที่ประชุมกันของธาตุ ๔ นี้จะต้องปฏิบัติด้วยการเจริญสติ ระลึกรูปรูป-นามในปัจจุบันขณะผู้ปฏิบัติต้องรับรู้ส่วนประกอบ ๔ อย่างของ รูป-นาม การกำหนดรู้สภาวะลักษณะ จะเป็นอารมณ์กรรมฐานได้ และการปฏิบัติที่ถูกต้องจะต้องกำหนดรูปรูป-นามให้เท่าทันปัจจุบันขณะที่ปรากฏขึ้น คือลักษณะ หน้าที่อาการปรากฏ และเหตุใกล้

ในคัมภีร์ลักษณะที่จตุกะแห่งปรมัตถธรรม ได้ให้ความหมายของรูปไว้ดังนี้

๑. จกขุปฏิทนนลกขณิ มีการกระทบจักขุปสาท เป็นลักษณะ
๒. จกขุวิญญานสส วิสยถาวรส์ มีการทำอารมณ์ให้จักขุวิญญาน เป็นกิจ
๓. ตสเสว โคจรปจจุปฏจานิ มีการเป็นอารมณ์ของจักขุวิญญาน เป็นผล

^{๒๕} อภ.วิ.อ. (ไทย) ๑๕๔/๗๐.

๔. จตุมหากูตปทภูฐานัน มีมหากูตรูปทั้ง ๔ เป็นเหตุใกล้^{๒๖}

การขุดจอมปลวกด้วยเสียมหรือปัญญา คือการเจริญปฏิบัติวิปัสสนา ในทุกขณะจะต้องมีสติคุ้มครองจิตอยู่เสมอ จะต้องกำหนดรู้ได้เท่าทันทุกครั้ง สามารถกำหนดรู้ได้อย่างต่อเนื่อง การตั้งสติ กำหนดรู้ทุกครั้งที่มีการเห็น การได้ยิน ได้กลิ่น เป็นต้น ในขณะที่กำหนดรู้ สิ่งที่เกิดพร้อมกับสติคือ สัมมาวายามะความเพียรชอบ สัมมาสมาธิความตั้งมั่นชอบก็จะเกิดตามมา จากนั้นสัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ ก็เกิดด้วย (ส่วนมรรคศีล ๓) เกิดในขณะที่รักษาศีลอยู่แล้ว จัดว่าเป็นอริยมรรคมีองค์ ๘

สรูป รูป หมายถึงร่างกาย รูป-นาม ชันธ ๕ ที่เต็มไปด้วยสิ่งน่ารังเกียจ ที่ซบถ่ายสิ่งปฏิกุศล อยู่เป็นนิจ ที่ประกอบด้วยมหากูตรูป ๔ คือดิน น้ำ ไฟ ลม หรือรูปอารมณ์เป็นที่น่าปรารถนาน่าพอใจ ที่เรียกว่ากามคุณ ผู้ปฏิบัติที่ถูกต้องจะต้องกำหนดรู้สภาวะลักษณะของรูป-นามให้เท่าทันปัจจุบัน ขณะที่ปรากฏขึ้น คือลักษณะ หน้าที่ อาการปรากฏ และเหตุใกล้

๒) เสียง

จอมปลวกที่พันควันในเวลากลางคืน เปรียบเหมือนกับอาการนึกคิดตีตรอง ที่พันควัน เสียวอกมาเป็นกามคุณคือ เสียงที่ไพเราะน่ารักน่าพอใจ เมื่อเสียงใด ๆ ที่ได้ยิน ควรกำหนดด้วยสติให้เท่าทันว่าเสียงคือ สภาพธรรมที่เกิดทางโสตประสาท คือเสียง กับ อารมณ์ อารมณ์คือเสียง หมายถึง ความดัง หรือสิ่งที่ปรากฏทางหูในขณะที่ถูกจิตรู้ หรือเป็นที่ยึดห่วงของจิต โสตประสาท คือความใส เป็นรูป เมื่อไปกระทบกับสิ่งที่รับรู้เรียกว่าโสตวิญญาณ เป็นนาม เกิดการได้ยินขึ้นดังนั้นเสียงเป็น รูป การได้ยินเป็น นาม เสียงกับการได้ยินเป็นคนละอย่างกัน เสียงเป็นคลื่นกล เป็นธรรมชาติอย่างหนึ่ง การได้ยินคือการกระทบเป็นธรรมชาติอย่างหนึ่ง คือเมื่อกระทบกันเกิดการรับรู้ทางโสตวิญญาณ จึงเรียกว่าสัททวารมณ คำว่าอารมณ์ คือสิ่งที่ห่วงเหนียวจิต ยึดติดจิตไว้ ที่เข้าใจว่าเป็นเสียงที่ไพเราะ เป็นเสียงที่น่ารักน่าพอใจ เปรียบเหมือนกับการพันควันในเวลากลางคืนของจอมปลวก

ผู้ปฏิบัติจะต้องกำหนดทุกขณะเมื่อได้ยินเสียงต่างๆ การเจริญสติ ระลึกรู้รูป-นามในปัจจุบันขณะ ผู้ปฏิบัติต้องรับรู้อารมณ์ตามเป็นจริงว่า สัททวารมณ หมายถึงเสียงที่ได้ยินเป็นอารมณ์ของโสตวิญญาณ จิตกำลังได้ยินเสียงนั้น เสียงที่จิตกำลังได้ยินนั้น เรียกว่า สัททวารมณ ผู้ปฏิบัติต้องกำหนดรู้ส่วนประกอบ ๔ อย่างของ รูป-นาม การกำหนดรู้สภาวะลักษณะ เป็นอารมณ์กรรมฐาน และ

^{๒๖} ขุนสรรพกิจโกศล (โกวิท ปัทมะสุนทร), *ลักษณะกิจตุกะแห่งปรมัตถธรรม*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน มูลนิธิปริยญาธรรมวัดสังเวชวิศยาราม, ๒๕๕๑), หน้า ๓๐.

การปฏิบัติที่ถูกต้องจะต้องกำหนดรูปร่าง-นามให้เท่าทันปัจจุบันขณะที่ปรากฏขึ้น คือลักษณะ หน้าที่อาการปรากฏ และเหตุใกล้

สัทรูป คือเสียงต่าง ๆ ส่วนสัททารมณ์ คือเสียงที่จิตกำลังได้ยิน เป็นอารมณ์ของโสตวิญญาน ในคัมภีร์อรรถกถาให้ ความหมายของ เสียง ว่าออกไป “สพฺพตีติ สทฺโธ อธิบายว่า เปล่งออกไป”^{๒๗}

ในคัมภีร์ลักษณะาทิจตุกะแห่งปรมัตถธรรม ได้ให้ความหมายของ เสียง ไว้ดังนี้

๑. โสตปฏิพนนลกฺขณํ มีการกระทบโสตประสาท เป็นลักษณะ
๒. โสตวิญญานสุส วิสยภาวารสํ มีการทำอารมณ์ให้แก่โสตวิญญาน เป็นกิจ
๓. ตสฺเสว โคจรปจฺจุปฺภูจฺจํ มีการเป็นอารมณ์ของโสตวิญญาน เป็นผล
๔. จตุมหากฺขตฺตปฺภุจฺจํ มหาภูตฺตฺตํ ๔ เป็นเหตุใกล้^{๒๘}

ธรรมชาติของเสียงที่กระทบกับสิ่งที่รับรู้ ก็เกิดไปตามเหตุตามปัจจัย ที่สำคัญเราต้องคอยกำหนดรู้ด้วยสติ กำหนดรู้ตามสภาพเป็นจริงว่า เสียงเป็นอย่างหนึ่ง การได้ยินก็เป็นอย่างหนึ่ง สติรู้จะเป็นตัวแยกแยะและจะคอยป้องกัน ไม่ให้หลงไปตามอารมณ์ที่ปรุงแต่ง เพราะมีจำนวนมากที่ไปหลงติดอยู่กับอารมณ์สุข โดยที่ถอนตัวเองให้กลับคืนมาเป็นปกติได้ยากลำบาก เพราะอารมณ์ที่เป็นสุขนี้สามารถดึงดูดผูกพันจิตของเราไว้

ดังนั้นการกำหนดรู้ให้กำหนดมาที่จิต โดยการควบคุมด้วยสติ ถ้าการกำหนดเลยไปถึงสมมุติบัญญัติก็จะทำให้ไปติดในอารมณ์สุข เสียงเป็นอารมณ์เรียกว่ากามคุณ คือกิเลสกาม วัตถุกาม แล้วก็คิดว่าเป็นของดีและมีคุณ ยินดีเพลิดเพลินว่าเป็นของน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เพราะเป็นเสียงที่ไพเราะ เสียงที่ถูกใจ

๓) กลิ่น

การกระทำการทำงาน เปรียบเหมือนกับการพ่นไฟในเวลากลางวันของจอมพลวก การทำงานด้วยกาย วาจา ใจ การประพฤติปฏิบัติวิปัสสนาด้วยการกำหนดพิจารณารูป-นาม เพื่อละกิเลส อกุศล กามคุณ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ เปรียบเหมือนกับการพ่นควันเสีย กลิ่น เรียกว่า คันธารมณฺ์ กลิ่นที่หอมเป็นที่ปรารถนาน่าพอใจเป็นกามคุณ กลิ่น กับ อารมณฺ์ อารมณฺ์คือกลิ่น สภาพที่จิตยึดหน่วง สิ่งที่ถูกจิตรู้ อารมณฺ์คือกลิ่น หมายถึง สิ่งที่ปรากฏทางจมูกในขณะที่ถูกจิตรู้ หรือเป็นที่ยึดหน่วงของจิต รูปใดแสดงที่อาศัยของตนให้ปรากฏ รูปนั้นชื่อว่า คันธะ คันธรูปนี้เป็นรูป ที่แสดงถึง

^{๒๗} อภ.วิ.อ. (ไทย) ๑๕๔/๗๐.

^{๒๘} ชุณฺสรพฺพกิจโกศล (โกวิท ปัทมะสุนทร), ลักษณะที่จตุกะแห่งปรมัตถธรรม, มุณินิธิปริญาธรรมวัดสังฆวิศยาราม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๕๑), หน้า ๓๐.

วัตถุประสงค์ของที่คันธรูปอาศัยอยู่นั้นให้ปรากฏรู้ได้ ไม่ว่าจะรูปนั้นจะเป็นอะไร จะมีกลิ่นคือคันธรูปอยู่ด้วยเสมอไป คล้าย ๆ กับว่า คันธรูปนี้เป็นตัวแสดงให้รู้ว่า กลิ่นนี้เป็นกลิ่นอะไร ลอยมาจากที่ไหน ผู้ปฏิบัติที่ถูกต้องจะต้องกำหนดรู้สภาวะลักษณะของรูป-นามให้เท่าทันปัจจุบันขณะที่ปรากฏขึ้น คือลักษณะหน้าที่ อากาการปรากฏ และเหตุใกล้ เพื่อเป็นอารมณ์กรรมฐาน

กลิ่น คือ คันธรูป หมายถึงกลิ่นที่มีทั่วไป คันธารมณ์ จึงหมายถึงกลิ่นที่เป็นอารมณ์ของจิตชื่อว่าฆานวิญญาน ในคัมภีร์อรรถกถาให้ความหมายของ กลิ่น ว่า ส่งกลิ่น “คนธยตีติ คนโธ อธิบายว่า ย่อมแสดงที่อยู่ของตนให้ปรากฏ”^{๒๙}

ในคัมภีร์ลักษณะที่จุดกะแห่งปรมัตถธรรม ได้ให้ความหมายของ กลิ่น ไว้ดังนี้

๑. ฆานปฏิหนณลกฺขณํ มีการกระทบฆานปสาท เป็นลักษณะ
๒. ฆานวิญญานสฺส วิสยภาวรสํ มีการทำอารมณ์ให้แก่ฆานวิญญาน เป็นกิจ
๓. ตสฺเสว โคจรปจฺจุปฺภูจฺจํ มีการเป็นอารมณ์ของฆานวิญญาน เป็นผล
๔. จตฺตุมหาภูตปทฺภูจฺจํ มีมหาภูตรูปทั้ง ๔ คือ เป็นเหตุใกล้^{๓๐}

อารมณ์คือกลิ่น เป็นกามคุณที่น่าปรารถนาน่าพอใจ เป็นควันเสียที่พ่นออกมา ที่ครุ่นคิดติดใจในกลิ่นที่หอมอบอวลอันชื่นชอบ ในขณะที่ผู้ปฏิบัติถ้ามีสติกำหนดรู้ทุกขณะ จะทำให้จดจ่ออยู่กับอาการที่กำหนด สภาวะลักษณะของธาตุนั้น ๆ ตามความเป็นจริง เมื่อกำหนดได้ต่อเนื่องสติมีสมาธิเพิ่มขึ้น ปัญญา ก็จะเห็นไตรลักษณ์ชัด จิตที่ปล่อยวางคือจิตรับรู้อารมณ์ที่เป็นปัจจุบัน คือรู้เท่าทันอารมณ์ จิตก็จะสงบระงับนิรณันท์ กำจัดกามฉันทะในนิรณันท์ลงได้

คำว่า คันธะ คือกลิ่นต่าง ๆ เมื่อกระทบกับจมูกประสาทแล้วก็เกิดอารมณ์รับรู้ ในขณะที่การกำหนดรู้ ควรกำหนดไปตามสภาวะลักษณะ ตามสภาวะธรรมรูป-นามเพื่อละอารมณ์ที่เป็นบัญญัติว่าปัจจัยของกามคุณอารมณ์คือ กิเลสกาม วัตถุกาม

อนึ่งคำว่า คันธะ คือกลิ่นนี้ยังจำแนกเป็น ๔ ประการคือ

๑. สีลคนฺธ ได้แก่ กลิ่นแห่งศีล
๒. สมานคนฺธ ได้แก่ กลิ่นแห่งสมาธิ
๓. ปัญญาคนฺธ ได้แก่ กลิ่นแห่งปัญญา

คันธะ ในที่นี้ไม่ได้หมายถึงตัวกลิ่นที่หอมหรือเหม็น แต่หมายถึงว่า เป็นการฟุ้งไปทั่ว แผ่กระจายทั่วไป กลิ่นหอมหรือเหม็นนั้นตามปกติย่อมกระจายไปตามลม และไปได้ในบริเวณแคบ ไม่

^{๒๙} อภ.วิ.อ. (ไทย) ๑๕๔/๗๑.

^{๓๐} ชุนสรพรทิจโกศล (โกวิท ปัทมะสุนทร), ลักษณะที่จุดกะแห่งปรมัตถธรรม, หน้า ๓๑.

กว้างไม่ไกลนัก แต่การกระจายการแผ่ไปของศีล สมาธิ ปัญญา นั้นไปได้ทั้งตามลมและทวนลม ทั้งแผ่ไปได้ทั่วไม่มีขอบเขตอันจำกัดเลย

๔. आयตनคฺชนฺธ ได้แก่ กลิ่นแห่งอายตนะ คือการกระทบกันระหว่างกลิ่น ฆานปสาทและฆานวิญญาณ สฺคนธกฺลีนํ = กลิ่นที่ดี สฺคนธกฺลีนํ = กลิ่นที่ไม่ดี

๔) รส

มีดและเขียงหั่นเนื้อ เป็นคำเรียกแทนกามคุณ ๕ รสที่อร่อย ที่ชื่นชอบและพอใจ คือสิ่งที่มากระทบทางลิ้นเรียกว่ารสารมณํ รสเป็นอารมณ์ การเจริญวิปัสสนานั้นต้องกำหนด รู้รสสิ่งที่ปรากฏทางลิ้นในขณะที่ถูกจิตรู้ หรือเป็นที่ยึดห่วงของจิต สังเกตความพอใจไม่พอใจ ถ้าไม่ได้ปฏิบัติ จิตใจก็จะไหลไปสู่สมมุติ จิตที่ไปสู่สมมุติมันก็จะร้อนกร้อนใจ กลุ้มอกกลุ้มใจ วิตกกังวลมาก เรียกว่าการพ่นควันที่เสียออกมา ทุกครั้งที่มีการรับรู้สภาวะธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง จะต้องกำหนดรู้ตามทุกครั้ง กำหนดทุกขณะที่ได้ยิน ได้กลิ่น ลิ้มรสเป็นต้น ก็กำหนดว่าได้ยินหนอ รู้หนอ รู้หนอ ไปตามอาการที่ปรากฏ

การกำหนดรู้สภาวะธรรมโดยเริ่มจากสิ่งที่เห็นได้ชัดก่อน อาการเคลื่อนไหวของร่างกายเป็นสิ่งที่ปรากฏชัดเห็นได้ง่าย ควรเริ่มกำหนดรู้รูปกายก่อนคือมหาภูตรูป ๔ ที่ประกอบรวมกันอยู่ในร่างกาย โดยกำหนดรู้รูปอย่างใดอย่างหนึ่งในมหาภูตรูป ๔ ก็ได้ ในการเจริญวิปัสสนา ขณะกำหนดรู้รูป-นาม จะต้องกำหนดรับรู้ไปพร้อมกับลักษณะ หน้าที่ อาการปรากฏ และเหตุใกล้ของ รส ไปด้วย คือมีการกระทบชีวหาปสาท เป็นลักษณะ มีการทำอารมณ์ให้แก่ชีวหาวิญญาณ เป็นกิจหรือหน้าที่เป็นต้นและกำหนดรู้รูป-นามในขณะที่สภาวะธรรมนั้น ๆ กำลังเกิดขึ้น สังเกตว่ามีลักษณะหน้าที่และอาการปรากฏของสภาวะธรรมนั้นในปัจจุบันขณะ เพื่อเป็นอารมณ์กรรมฐาน

รสะ หมายถึงกิจการงานหรือ รสายตนะ รสารมณํ สิ่งทีปรากฏทางลิ้นในคัมภีร์อรรถกถาให้ความหมายของ รส ว่า เป็นที่ยินดี “รสฺนติ ตํ สฺตตฺตาติ รโส อธิบายว่าเป็นที่พอใจของสัตว์ทั้งหลาย”^{๓๑}

ในคัมภีร์ลักษณะที่จตุระแห่งปรมัตถธรรม ได้ให้ความหมายของ รส ไว้ดังนี้

๑. ชิวหาปฐิหนลกฺขณํ มีการกระทบชีวหาปสาท เป็นลักษณะ
๒. ชิวหาวิญญาณสฺส วิสยภาวรสํ มีการทำอารมณ์ให้แก่ชีวหาวิญญาณ เป็นกิจ
๓. ตสฺเสว โคจรปจฺจุปฺภูจฺจานํ มีการเป็นอารมณ์ของชีวหาวิญญาณ เป็นผล
๔. จตฺมมหาภูตปทฺภูจฺจานํ มีมหาภูตรูปทั้ง ๔ เป็นเหตุใกล้^{๓๒}

^{๓๑} อภ.วิ.อ. (ไทย) ๑๕๔/๗๑.

^{๓๒} ขุนสรรพกิจโกศล (โกวิท ปัทมะสุนทร), ลักษณะที่จตุระแห่งปรมัตถธรรม, หน้า ๓๑.

รส กับ อารมณ์ อารมณ์คือรส สิ่งที่ปรากฏทางลิ้นในขณะที่ถูกจิตรู้ หรือเป็นที่ยึดหน่วงของจิต เมื่อกระทบชีวหาปสาท คือประสาทลิ้นแล้วย่อมเกิดการรับรู้รส คือชีวหาวิญญาณ เรียกว่า รสอารมณ์ การรู้รสหวานหอม รสที่ชื่นชอบปรารถนาและพอใจ เรียกว่ากามคุณ เปรียบเหมือนกับมีดและเขียงหั่นเนื้อ ต้องละฉันทราคะในกามคุณ ๕ กิเลสกามคือฉันทราคะซึ่งเป็นสภาพธรรมที่ยินดีพอใจติดข้องในอารมณ์ วัตถุประสงค์ คือสภาพธรรมซึ่งเป็นที่ตั้งของความยินดีความพอใจ ความปรารถนา กลิ่น รส สัมผัสเป็นต้น คือกามคุณ เพราะความปรารถนาพอใจในวัตถุประสงค์

ดังนั้นเมื่อพิจารณากำหนดร่างกาย ชั้น ๕ ที่มีสิ่งไม่สวยงามอยู่ภายใน จับถ่ายสิ่งของที่น่ารังเกียจอยู่เป็นนิจ ต้องใช้ปัญญาหรือเสียม เพื่อละและกำจัดโดยการขุดคือความเพียรไม่ลดละ ด้วยการเจริญสติปฏิบัติวิปัสสนา กำหนดรู้รูป-นาม จนเกิดวิปัสสนาญาณ เข้าถึงการปลดปล่อย ของกิเลสตัณหา และกามคุณ

๕) โผฏฐัพพะ

ร่างกาย ที่เปรียบเหมือนกับจอมปลวก ที่ฟัน ปล่อย และจับถ่ายสิ่งของน่าเกลียดอยู่เป็นนิจ การกระทบสัมผัสที่นุ่มนวล ไม่แข็งกระด้าง ที่ปรารถนาเอาพอใจเป็นกามคุณอารมณ์ สิ่งที่กระทบทางกายโผฏฐัพพะ ธาตุดิน ไฟ ลม อารมณ์ที่กระทบทางกายในขณะที่ถูกจิตรู้ ถ้ายังไม่ได้ถูกจิตรู้เป็นเพียงโผฏฐัพพะเท่านั้น ไม่ชื่อว่าเป็นโผฏฐัพพารมณ์ อารมณ์หรือสัมผัสที่มีลักษณะเย็น ร้อน อ่อน แข็ง หยาบ ละเอียดยืดเป็นต้น ซึ่งมากระทบหรือสัมผัสกับกาย และกายสามารถรู้สึกได้ถึงลักษณะนั้น ถ้าไม่กำหนดด้วยเจริญสติคือการปฏิบัติวิปัสสนา ตามสภาวะลักษณะของรูป-นาม ย่อมเกิดกิเลส ตัณหาหลงไหลเพลิดเพลินตามกามคุณอารมณ์ มีโผฏฐัพพะเป็นต้นเรียกว่ากามคุณ ที่เปรียบเหมือนมีดและเขียงหั่นเนื้อ

โผฏฐัพพารมณ์การรับรู้สัมผัสทางกายนั้น สามารถเกิดขึ้นกับทุกส่วนทั่วร่างกาย เราอาจสัมผัสกับอารมณ์ทางกาย ที่ใดที่หนึ่งทั่วร่างกายอยู่เสมอไม่ว่านี้ถึงเมื่อไร ดังนั้นกายสัมผัสจึงมีขอบเขตกว้างขวางและกินเวลาต่อเนื่องยาวนาน การกำหนดรู้กายสัมผัสจึงเป็นส่วนสำคัญยิ่งสำหรับผู้เริ่มปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา กามคุณคือฉันทราคะในกามคุณ ๕ ความใคร่ในกาม ความกำหนัดในกามอาการที่จิตยินดีเพลิดเพลินในรูป เสียง กลิ่น รสโผฏฐัพพะ ซึ่งเรียกว่ากามคุณ จนหลงไหลไม่ปล่อยวางง่าย และหมายถึงอาการที่จิตยินดี เพลิดเพลินในกามคุณเช่นนั้นด้วยอำนาจกิเลสกาม ท่านเรียกว่าฉันทราคะที่มีกิเลสกามเป็นเหตุ ฉันทราคะ คือความพอใจติดข้องในกามคุณ รูป-นาม คือร่างกาย ชั้น ๕ อันประกอบด้วยมหาภูตรูป ๔ การกำหนดเจริญสติปฏิบัติวิปัสสนาตามสภาวะลักษณะ ส่วนโผฏฐัพพะ สัมผัส สิ่งที่มาถูกต้องกาย โผฏฐัพพายตนะ โผฏฐัพพารมณ์ คือสิ่งที่กระทบสัมผัส ความหมายของโผฏฐัพพะว่า อันกายย่อมถูกต้อง “มุสสยตีติ โผฏฐัพพ”^{๓๓}

^{๓๓} อภ.วิ.อ. (ไทย) ๑๕๔/๗๑.

ในคัมภีร์ลักษณะทิจตุกะแห่งปรมัตถธรรม ได้ให้ความหมายของ โผฏฐัพพะ ไว้ดังนี้
 องค์ธรรมของโผฏฐัพพารมณฺ์ นั้นได้แก่
 ปฐวี เรียกว่า ปฐวีโผฏฐัพพารมณฺ์
 เตโช เรียกว่า เตโชโผฏฐัพพารมณฺ์
 วาโย เรียกว่า วาโยโผฏฐัพพารมณฺ์

ลักษณะทิจตุกะของ ปฐวีโผฏฐัพพารมณฺ์ เตโชโผฏฐัพพารมณฺ์ และวาโยโผฏฐัพพารมณฺ์
 ก็มีนัยเป็นทำนองเดียวกับ รูปารมณฺ์ สัททารมณฺ์ คันธารมณฺ์ รสารมณฺ์ ที่แสดงแล้วข้างต้นนั้น^{๓๔}

ในโผฏฐัพพารมณฺ์ ที่มากระทบทางกายได้นั้นได้ ๓ ธาตุ ส่วนวาโยคือธาตุน้ำ เป็นรูป
 ละเอียดไม่สามารถรู้ทางกาย แต่สามารถรู้ทางใจ ที่รับรู้ทางกาย ๓ อย่าง คือ

๑. ปฐวีโผฏฐัพพารมณฺ์
๒. เตโชโผฏฐัพพารมณฺ์
๓. วาโยโผฏฐัพพารมณฺ์

ปฐวีโผฏฐัพพารมณฺ์^{๓๕} ปฐวีธาตุคือ ธาตุดิน มี ๒ อย่างคือ ปฐวีธาตุที่เป็นภายนอก และที่
 เป็นภายใน ลักษณะของธาตุดินที่เป็นภายนอกคือ ธรรมชาติแข็งและกระด้าง ที่เช่นเหล็ก โลหะ ท่อน
 ไม้ แผ่นหินเป็นต้น ที่กรรมและตัณหาทิจฐิไม่มียึดถือ ส่วนที่เป็นภายในตน มีกรรมอันประกอบด้วยตัณหา
 และทิจฐิยึดถือ เช่น ผม ขน เล็บ ฟัน หนังกระดูกเป็นต้น ซึ่งความแข็งนี้เมื่อกระทบกับกายปสาท
 จะรู้สึกว่ายแข็ง ความแข็งของธาตุดินเป็น รูป ตัวรู้สึกว่ายแข็งเป็นจิตคือ นาม

เตโชโผฏฐัพพารมณฺ์^{๓๖} เตโชธาตุคือ ธาตุไฟ มี ๒ อย่างคือ เตโชธาตุที่เป็นภายนอก และที่
 เป็นภายใน ลักษณะของธาตุไฟที่เป็นภายนอกคือ ธรรมชาติที่ร้อนและเย็น ภายนอกตนเช่นความร้อน
 ของพระอาทิตย์ ความร้อนของไฟฟืนเป็นต้น ที่กรรมอันประกอบด้วยตัณหาและทิจฐิไม่มียึดถือ ส่วนที่
 เป็นภายในตน ที่กรรมอันประกอบด้วยตัณหาและทิจฐิยึดถือ คือความร้อนความอุ่นในร่างกาย ความ
 ร้อนที่ทำให้ย่อยอาหารเป็นต้น เมื่อความร้อนและเย็นของเตโชธาตุ เมื่อกระทบกับกาย จะมีความรู้สึก
 สัมผัสว่าร้อนหรือเย็น เมื่อรู้สึกสัมผัสจะต้องกำหนดรู้ด้วยสติว่าเป็นเพียงเตโชธาตุ ร้อนหรือเย็นไม่
 ต้องกำหนดเลยว่าความร้อนของพระอาทิตย์หรือกองไฟ

^{๓๔} ขุนสรพกิจโกศล (โกวิท ปัทมะสุนทร), ลักษณะทิจตุกะแห่งปรมัตถธรรม, หน้า ๓๒.

^{๓๕} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๗๒/๑๓๔.

^{๓๖} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๗๕/๑๓๖.

วาโยโผฏฐัพพารมณ^{๓๗} วาโยธาตุคือ ธาตุลมมี ๒ อย่างคือ วาโยธาตุที่เป็นภายนอก และที่เป็นภายใน ลักษณะของธาตุลมที่เป็นภายนอกคือ ธรรมชาติที่ไหวและเคร่งตึงหรือหย่อนภายนอกตน เช่น ลมที่พัดไปมา ลมเหนื่อ ลมใต้ ตามธรรมชาติเป็นต้น ที่กรรมอันประกอบด้วยตัณหาและทิฏฐิไม่ยึดถือ ส่วนที่เป็นภายในตนที่กรรมอันประกอบด้วยตัณหาและทิฏฐิยึดถือ คือลมในช่องท้อง ลมหายใจ เข้า-ออก อากาโรพอง อากาโรยุบเป็นต้น เมื่อวาโยธาตุกระทบกับกาย จะมีความรู้สึกสัมผัสว่าอากาโรไหวอากาโรตึงของลม ว่าสิ่งที่มากระทบกับผู้รู้ว่าจะกระทบ สภาวะธรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น แม้ว่าจะจะเป็นลักษณะอาการธรรมชาติของธาตุต่าง ๆ เช่นความแข็ง กระจกต่างของ ธาตุดิน ความร้อนหรือเย็นของ ธาตุไฟ อากาโรเคร่งตึง หย่อน อากาโรไหวของ ธาตุลมเหล่านี้ว่าเป็น รูปธรรม เมื่อถูกการกระทบสัมผัสกับ นามธรรม เรียกว่ารู้ารมณเป็นคนละอย่างกัน ด้วยการกำหนดรู้ด้วยสติกำกับอยู่เสมอ

สรูปการกระทบสัมผัสทางกาย เป็นสภาวะลักษณะ ของธาตุ ๔ ร่างกายชั้น ๕ รูป-นาม ตามธรรมชาติ ถ้าขาดการกำหนดด้วยสติ กิเลส กามคุณ ก็จะครอบงำ ไม่เห็นสภาวะธรรมของรูป-นาม ตามความเป็นจริง

๑) ฉันทราคะ

มิตและเซียงหันเนื้อ คือกามคุณ ๕ มีรูป เสียง กลิ่น รสโผฏฐัพพะ จึงกำหนดรู้กามคุณ ที่น่ายินดีพอใจด้วยปัญญา เพื่อความปลดเปลื้องความผูกพันในกามคุณ พิจารณาเห็นความเป็นจริง ของรูป-นาม ด้วยการกำหนดรู้เพื่อเป็นการละฉันทราคะ

ฉันทะ ความพอใจ, ความชอบใจ,ความยินดี, ความต้องการ, ความรักใคร่ไฝ่ปรารถนาใน สิ่งนั้น ๆ (เป็นกลาง ๆ เป็นอกุศลก็ได้ เป็นกุศลก็ได้, เป็น อัญญสมานาเจตสิกข้อ ๑๓ (ปกิณณกเจตสิก) ที่เป็นอกุศล เช่นในคำว่า กามฉันทะ ที่เป็นกุศล เช่น ในคำว่า อวิหิงสาฉันทะ)^{๓๘}

ฉันทราคะ ความกำหนดด้วยความพอใจ ความติดใคร่ในอารมณ์ เกี่ยวพันไว้ เป็นภัยเป็น โทษ เป็นชื่อของกาม เรียกว่ากามคุณ หรือเปรียบมิตและเซียงหันเนื้อ พระองค์จึงให้ละ หรือยกออก เสียว่า ภิกษุทั้งหลาย

๑. คำว่า ‘ภัย’ นี่เป็นชื่อของกาม
๒. คำว่า ‘ทุกข์’ นี่เป็นชื่อของกาม
๓. คำว่า ‘โรค’ นี่เป็นชื่อของกาม
๔. คำว่า ‘ผี’ นี่เป็นชื่อของกาม

^{๓๗} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๗๖/๑๓๗.

^{๓๘} สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๓๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๖๑), หน้า ๘๓.

๕. คำว่า ‘เครื่องข้อง’ นี้เป็นชื่อของกาม

๖. คำว่า ‘เปือกตม’ นี้เป็นชื่อของกาม

คำว่า ภัย เป็นชื่อของกามเพราะเหตุไร เพราะสัตว์โลกยินดีด้วยกามราคะ ถูกฉันทราคะ เกี่ยวพันไว้อย่อมไม่พ้นจากภัย ทั้งที่มีในภพนี้ ทั้งที่มีในภพหน้า ฉะนั้นคำว่า ‘ภัย’ นี้จึงเป็นชื่อของกาม คำว่า ‘ทุกข์’ ฯลฯ คำว่า ‘โรค’ ฯลฯ คำว่า ‘ผี’ ฯลฯ คำว่า ‘เครื่องข้อง’ ฯลฯ คำว่า ‘เปือกตม’ นี้เป็นชื่อของกาม เพราะเหตุไร เพราะสัตว์โลกผู้ยินดีด้วยกามราคะ ถูกฉันทราคะเกี่ยวพันไว้ ย่อมไม่พ้นจาก เปือกตม ทั้งที่มีในภพนี้ ทั้งที่มีในภพหน้า ฉะนั้น คำว่า ‘เปือกตม’ นี้จึงเป็นชื่อ ของกาม พระผู้มีพระภาคผู้สุคตศาสดาครั้งตรัสเวทยากรณภชาตินี้แล้ว จึงได้ตรัสคาถาประพันธ์ต่อไปอีกว่า ภัย ทุกข์ โรค (ผี) เครื่องข้องและเปือกตม เหล่านี้เราเรียกว่า กาม ที่ข้องของปุถุชน คนทั้งหลายเห็นภัยในอุปาทาน อันเป็นแดนเกิดแห่งชาติและมรณะ ย่อมหลุดพ้นในธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งชาติและมรณะ เพราะไม่ถือ มั่น คนเหล่านั้นถึงธรรมเป็นแดนเกษม มีความสุข ดับสนธิในปัจจุบัน ล่วงทุกข์ทั้งหมดไปได้ พ้นเวรทั้งปวง”^{๓๙}

๒) ฉันทะ ๓ ประเภท

(๑) ตัณหาฉันทะ ฉันทะคือตัณหา หรือฉันทะที่เป็นตัณหาจำแนกเป็นฝ่ายชั่วหรืออกุศล

(๒) กัตตุกัมยตาฉันทะ ฉันทะคือ ความใคร่เพื่อจะทำ ได้แก่ความต้องการทำหรืออยาก ทำ บางทีถือเป็นคำกลาง ๆ เข้าได้ทั้งกุศลและอกุศล แต่ในที่ทั่วไป ท่านใช้ในความหมายที่เป็นกุศล เป็นฝ่ายดี

(๓) กุศลธรรมฉันทะ ฉันทะในกุศลธรรม หรือธรรมฉันทะที่เป็นกุศล เป็นฝ่ายดีงามหรือ กุศล มักเรียกสั้นๆเพียงว่า กุศลฉันทะ (ความรักดี ความใฝ่ดี) หรือธรรมฉันทะ (ความรักธรรม หรือ ความใฝ่ธรรม)

ข้อที่ ๑ ฉันทะที่เป็นตัณหาฉันทะ นั้น ท่านใช้เป็นไวพจน์คำหนึ่งของตัณหา เช่นเดียวกับ ราคะและโลภะเป็นต้น ฉันทะประเภทนี้ ในบาลีมีใช้มากมายที่คุ้นตากันมากคือในคำว่า “กามฉันทะ” ซึ่งเป็นข้อแรกในนิวรรณ์ ๕ กามฉันทะนี้ ท่านว่าได้แก่กามตัณหานั่นเอง ฉันทะนี้ บางแห่งมาด้วยกันกับ ไวพจน์ทั้งหลายเป็นกลุ่ม เช่น ในพระพุทฺธพจน์ว่า “ฉันทะ ราคะ นันทิ ตัณหา อุปาทาน ไตฺย ในจักขุ ในรูป ในข้อจักขุวิญญาน ในธรรมทั้งหลายที่พึงทราบด้วยจักขุวิญญาน (และในหมวดอายตนะอื่น ครบทั้ง ๖) เพราะสลัดทิ้งได้ซึ่งฉันทะ เหล่านั้น เราย่อมรู้ชัดว่า จิตของเราหลุดพ้นแล้ว”

^{๓๙} อัง.ปญจก. (ไทย). ๒๒/๒๓/๔๕๓-๔๕๕.

แต่ส่วนมากมาล้าพังโตน ๑ ถึงกระนั้น ก็สังเกตไม่ยากว่ามีความหมายเท่ากับตัณหา ถ้าเอาคำว่าตัณหาใส่ลงไปแทนที่ฉันทะในกรณีนั้น ๆ ก็จะได้ความหมายเหมือนกัน เช่น ฉันทะในภพ ฉันทะในกามคุณทั้งหลาย ฉันทะในกาย ฉันทะในเมถุน ฉันทะในสิ่งที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่เป็นอัตตา คือ รูป เวทนาเป็นต้น เสียง กลิ่น รส เป็นต้น

ที่สร้างรูปเป็นศัพท์เฉพาะอย่างเดียวกับตัณหาก็คือ เช่น รูปฉันทะ สัททฉันทะ คันธฉันทะ รสฉันทะ โภจณฉันทะ และธรรมฉันทะ แม้แต่ฉันทะในคนก็มี ซึ่งก็หมายถึงความรักใคร่ หรือความมีใจผูกพันนั่นเอง ดังจะเห็นได้ชัดอีกแห่งหนึ่งตรัสว่าพึงละฉันทะ (ในสิ่งที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา) เท่ากับที่ตรัสในธรรมจักรว่า ตัณหาในคันธภกสูตร ตรัสถึงฉันทะในบุตรและภรรยา และในสูตรเดียวกันนี้ตรัสว่า “ฉันทะเป็นมูลแห่งทุกข์” ตรงกับที่ตรัสในอริยสัจข้อที่ ๒ ว่าตัณหาเป็นสมุทัยคือเหตุแห่งทุกข์ และเป็นสิ่งที่พึงละเสีย

ข้อที่ ๒ ฉันทะที่เป็นกัตตุกัมมตาฉันทะ หมายถึง ความต้องการจะทำ หรือความอยากทำ ฉันทะประเภทนี้ ตรงกับที่อภิธรรมจัดเข้าเป็นเจตสิกอย่างหนึ่ง ในจำพวกปกิณกเจตสิก คือเจตสิกที่เรี่ยรายแพร่กระจายทั่วไป เกิดกับจิตฝ่ายกุศลก็ได้ ฝ่ายอกุศลก็ได้

กัตตุกัมมตาฉันทะที่คั่นกันดีที่สุดในที่นี้ ก็คือฉันทะที่เป็นธรรมข้อแรกในอิทธิบาทข้อ ๔ และที่ ๑ เป็นสาระ ของสัมมปปธานทั้ง ๔ ข้อ ฉันทะประเภทนี้ มีความหมายใกล้เคียงกับวิริยะ หรือ วายามะ (ความพยายาม) และอุตสาหะบางที่ท่านก็กล่าวซ้อนกันไว้ เพื่อเสริมความหมายของกันและกัน นับว่าเป็นคุณธรรมสำคัญที่จำเป็นสำหรับการปฏิบัติธรรม และการบำเพ็ญกิจกรณต่าง ๆ

อย่างไรก็ดีกัตตุกัมมตาฉันทะนี้ ท่านมักรวมเข้าไว้ด้วยกันกับฉันทะประเภทที่ ๓ คือ กุศลธรรมฉันทะ เสมือนจะถือว่าฉันทะ ๒ ประเภทนี้เป็นอย่างเดียวกันเช่นฉันทะในอิทธิบาท ๔ และสัมมปปธาน ๔ นั้น ก็เป็นทั้งกัตตุกัมมตาฉันทะ และกุศลธรรมฉันทะ

ข้อที่ ๓ ฉันทะที่เป็นกุศลธรรมฉันทะ ที่เรียกชื่อเต็มมีที่มาแห่งหนึ่งในพระสูตร ซึ่งตรัสแสดงองค์ประกอบ ๖ ประการ อันยากที่จะปรากฏให้ได้พบในโลก กุศลธรรมฉันทะนี้ เป็นองค์ประกอบข้อสุดท้ายใน ๖ ข้อนั้น ซึ่งนับว่าเป็นปัจจัยสำคัญยิ่ง ที่จะช่วยให้บุคคลได้รับประโยชน์จากพระพุทธศาสนา หรือสามารถดำเนินชีวิตที่ดีงาม เพราะบุคคลใดแม้จะมีองค์ประกอบ ๕ ข้อแรกครบถ้วนแล้วแต่ถ้าบุคคลนั้น ขาดกุศลธรรมฉันทะเสียอย่างเดียว ก็ไม่สามารถใช้องค์ประกอบข้ออื่น ๆ ให้เป็นประโยชน์ได้^{๔๐}

^{๔๐} สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, หน้า ๘๗๘-๘๘๐.

ดังนั้นในที่นี้คำว่า ฉันทราคะ คือความกำหนดด้วยความพอใจ กามราคะ หมายถึงความกำหนดในกาม เป็นความกำหนดไปด้วยอำนาจของ ความตริภิก ความคิดส่วน รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์ ที่น่ารักใคร่เป็นเครื่องกำหนดข้อมใจไม่ใช่กาม แต่จะเรียกว่า กามคุณ แต่ความกำหนดที่เข้าไปอยู่ใน กามคุณ นั้นจึงเรียกว่า กาม และสุขุโสมนัสใดที่อาศัย กามคุณ เป็นแดนเกิดจะเรียกว่า กามสุข

๒.๔ กามคุณ ที่เป็น กามสุข

กามคุณ ที่เป็น กามสุข ทุกคนทั่วไปต่างก็แสวงหาความสุข ปุถุชนโดยทั่วไปมักจะไม่ค้นหาความสุขจากกามคุณทั้ง ๕ ความสุขนั้นมีทั้งความสุขทางกายและมีความสุขทางใจ ส่วนความสุขทางใจ ถือว่าเป็นส่วนที่สำคัญมากกว่า ความสุขทางใจท่านแยกออกเป็น ๒ อย่างคือ

๑. สามิสสุข ความสุขที่อิงอามิส คืออิงเครื่องล่อ
๒. นิรามิสสุข ความสุขที่ไม่อิงอามิส คือไม่อิงเครื่องล่อ

ความสุขที่ไม่อิงอามิส เป็นความสุขที่เกิดจากความสงบทางใจเป็นการแสวงหาความสุขสงบ ของพระอริยะ ซึ่งเป็นความสุขที่สุขกว่า ประณีตลึกซึ้งกว่า เป็นความสุขที่เกิดจากการเจริญญาณ เป็นความสุขที่ปราศจากกิเลส กามราคะ การมองเห็นอย่างชัดเจนตามความเป็นจริงด้วยสัมมาปัญญา ว่า กามทั้งหลายมีความหวานชื่นน้อย มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก โทษในกามนี้มากยิ่งขึ้น ถ้าพระอริยสาวกนั้นยังรู้จักปีติกับความสุขที่ไม่ต้องอาศัยกาม หรือความสุขที่ประณีตยิ่งไปกว่านั้น ก็ยังวางใจไม่ได้ว่าจะมาวนเวียนกลับมาหากามอีก ในพระพุทธศาสนาถือความสุขเป็นเรื่องสำคัญ พุทธศาสนาให้ละเว้นความสุขที่อิงอามิส จะให้ยอมรับความสุขตามที่เป็นจริง สอนให้ปฏิบัติเพื่อบรรลुความสุขปราศจากกามคุณ และยอมรับว่ากามมีความสุขก็จริง แต่ยังปะปนด้วยทุกข์มาก และมีความสุขแตกต่างกันเป็นขั้น เป็นระดับ ตั้งแต่ปุถุชนถึงระดับ พระอริยะบุคคล

ความสุขที่อิงอามิส เป็นความสุขที่ปุถุชนทั่วไปที่แสวงหาจากกามคุณ กามสุขเป็นความสุขที่ปุถุชนเข้าใจว่าเป็นสิ่งที่ให้คุณ เห็นวัตถุเป็นเหตุให้เกิดความสุขและโสมนัสให้ตัวเองได้ เห็นความงดงาม ความเปล่งปลั่งแห่งรูปทั้งหลาย ได้ยินเสียงที่ไพเราะ สุภาพ อ่อนโยน เรียกว่าเป็นคุณของเสียง กลิ่นหอม ที่ตนเองชอบและพอใจ ว่าเป็นคุณของกลิ่น รส คือสิ่งที่ลิ้นของตัวเองได้รู้ ว่าเป็นรสชาติดี ความหวาน ความมัน หรือรสแห่งต้นหา หลงในคุณของรส โณภูฐัพพะ คือสิ่งที่มาถูกต้องกาย แล้วมีความรู้สึกว่าเย็น ว่าอบอุ่น กลับไปคิดว่าเป็นคุณของการถูกสัมผัส แต่อันที่จริง กามสุข หรือ กามคุณ เป็นความสุขที่อิงอาศัยวัตถุ เป็นความสุขที่เจือปนกับความทุกข์

สำหรับพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น พระองค์ได้ทรงบรรลุความสุขที่แท้จริงแล้ว ได้ข้ามพ้นขัดข้องทั้งหลาย อันเป็นบ่วงแห่งมาร ที่พระองค์ตรัสกับมารไว้ในพระสูตรว่า

“ท่านได้ถูกบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ ๑ คล้องไว้แล้ว ท่านได้ถูกผูกด้วยเครื่องพันธนาการมากมาย แน่ที่ท่านสมณะ ท่านไม่พ้นจากเราได้” พระผู้มีพระภาคได้ตรัสว่า “เราได้พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ เราได้พ้นแล้วจากเครื่องพันธนาการมากมาย แน่มารผู้กระทำซึ่งที่สุด เราได้กำจัดท่านเสียแล้ว” มารกราบทูลว่า “บ่วง นี้ เทียวไปในอากาศ มีในใจ สัจจรไปอยู่ เราจักคล้องท่านด้วยบ่วงนั้น แน่สมณะ ท่านไม่พ้นจากเราได้” ๒ พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “เราปราศจากความพอใจในอารมณ์เหล่านี้ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ซึ่งเป็นที่รื่นรมย์ใจ แน่มารผู้กระทำซึ่งที่สุด เราได้กำจัดท่านเสียแล้ว” ๓ ขณะนั้น มารผู้มีบาปกราบว่า “พระผู้มีพระภาคทรงรู้จักเรา พระสุคตทรงรู้จักเรา” มีทุกข์ เสียใจ ได้หายไป ณ ที่นั้น^{๔๑}

“ภิกษุทั้งหลาย อะไรเล่า เป็นคุณแห่งกามทั้งหลาย คือ กามคุณ ๕ ประการนี้ กามคุณ ๕ ประการอะไรบ้าง คือ (๑) รูปที่จะพึงรู้แจ้งทางตา ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ให้ใคร่ พาใจให้กำหนด (๒) เสียงที่จะพึงรู้แจ้งทางหู (๓) กลิ่นที่จะพึงรู้แจ้งทางจมูก (๔) รสที่จะพึงรู้แจ้งทางลิ้น (๕) โผฏฐัพพะที่จะพึงรู้แจ้งทางกาย ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนด กามคุณมี ๕ ประการนี้แล การที่สุข โสมนัสเกิดขึ้นเพราะอาศัยกามคุณ ๕ ประการ นี้ชื่อว่า เป็นคุณแห่ง กามทั้งหลาย”^{๔๒}

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ในหนังสือพุทธธรรม ว่า

“ลักษณะของความสุขอย่างสูงสุด ซึ่งตามหลักพระพุทธศาสนา ก็คือ “นิพพาน ปรม สุข” นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่งหรือเป็นความสุขที่สูงสุด เมื่อถึงความสุขอย่างสูงสุดแล้ว ก็ควรจะรู้ว่าความสุขสูงสุดมีลักษณะอย่างไร เพื่อจะได้ตรวจสอบความสุขของเรา ว่าเข้าในแนวทางที่ถูกต้องไหม

อย่างน้อยก็จะได้ใช้เป็นแนวทางในการปรับปรุงความสุขของเราให้มีคุณภาพดีขึ้น มีคุณให้ มากมีโทษให้น้อย แล้วตัวเราเองก็จะปฏิบัติต่อความสุขที่มีอยู่ได้ถูกต้องดีขึ้นด้วย

ลักษณะง่าย ๆ ของความสุขอย่างสูงสุดหรือความสุขสมบูรณ์ที่พอจะปรากฏออกมาให้พุดถึงได้ก็คือ

๑. เป็น สุขตลอดเวลา ไม่ต้องหา เป็นคุณสมบัติประจำ มีอยู่กับตัว
 ๒. เป็น สุขอิสระ ไม่ต้องพึ่งพา ไม่ขึ้นต่ออะไร ๆ เช่น ไม่อาศัยสิ่งเสพ
 ๓. เป็น สุขล้วน บริสุทธิ์บริบูรณ์ ไม่มีทุกข์แฝงหรือค้ำคาเหลืออยู่เลย
- อาจพูดเปลี่ยนลำดับว่า สุขอิสระ สุขล้วน สุขตลอดเวลา

^{๔๑} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๓/๔๑.

^{๔๒} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๖๖/๑๖๗-๑๖๘.

ข้อแรก ความสุขอย่างสูงสุดนั้น มีอยู่ในตัวตลอดเวลา เพราะเป็นคุณสมบัติของชีวิตไปแล้ว เป็นของประจำตัว เมื่อมีอยู่ข้างในของตัวเองมีอยู่กับตัวแล้ว ก็ไม่ต้องหา

เหมือนอย่างพระพุทธเจ้า จะเสด็จไปโหรากรอนแรมไปกลางป่าบนเขา มีคนหรือไม่มีใครอย่างไร ก็มีความสุข เพราะความสุขเป็นคุณสมบัติอยู่ข้างในไม่ต้องหาแล้ว

ข้อสอง เป็นความสุขที่ไม่ต้องพึ่งพา ไม่ขึ้นต่ออะไรๆ เป็นสุขที่อยู่กับตัวเอง จึงเป็นอิสระ เป็นไทแก่ตัว ตรงข้ามกับความสุขที่เป็นสุขแบบพึ่งพาเต็มที่ แล้วปัญหาทั้งหลายก็เกิดขึ้นมาเพราะการที่ต้องพึ่งพากาม ต้องพึ่งพาวัตถุนี้แหละ

กามสุข หรือสามิสสุขนั้น (เรียกให้สะดวกกว่า อามิสสุข ก็ได้) เป็นสุขที่ขึ้นต่อสิ่งเสพ อาศัยของรักของชอบทั้งข้างนอก ไม่เป็นอิสระกับตัวเอง เช่นรูป เสียง กลิ่น รส ของสัมผัสทั้งหลาย เราต้องขึ้นกับมันทั้งนั้นคือจะมีสุขได้ก็ต้องพึ่งมัน ต้องอาศัยมันต้องไปเที่ยวหาเอามาและครอบครองไว้ ต้องคอยดูแลให้ดี ต้องคุ้มครองป้องกัน ตัวเองก็ไม่เป็นอิสระแล้วก็ทำให้ขัดแย้งกัน ต้องแย่งชิงกันกับคนอื่น เป็นเหตุให้เบียดเบียนกัน

ข้อสาม เป็นความสุขที่สมบูรณ์ ลักษณะที่สมบูรณ์ก็คือ ไม่มีทุกข์แฉง ไม่มีอะไรบกรวนหรือค้ำคาระคาย คนในโลกจำนวนมากบอกว่าเขามีความสุข แต่ลึกลงไปยังมีทุกข์หรือมีเหตุแห่งทุกข์แฉงอยู่ เช่น มีกังวลหวั่นใจ หวาดระแวง ห่วง ค้ำคา ระคายใจ บ้างก็มีอาการเหงาหงอย อ้างว้างว่าแห้ว บอกว่ามีความสุข แต่เสวยสุขเหล่านั้นไม่โล่งไม่โปร่ง ไม่ได้สุขเต็มที่ พอหมดเหตุแห่งทุกข์ในตัวแล้ว ก็จะมีความสุขสมบูรณ์เต็มที่ ไม่มีทุกข์อะไรจะเหลือจะแฉง ที่จะมารบกรวนใจ จะเสวยสุขคืออะไรก็ได้ความสุขนั้นเต็มที่ เป็นความสุขอยู่แล้วในตัวด้วย และทำให้พร้อมที่จะเสวยสุขอื่นอย่างเต็มที่ด้วย

เหมือนอย่างพระอรหันต์ ซึ่งมีสุขประเภทสมบูรณ์นี้ อย่างที่ว่ามีความสุขอยู่ตลอดเวลา เพราะเป็นคุณสมบัติอยู่ในตัวทั้งที่สุขอยู่แล้วนี้ พร้อมกันนั้นท่านก็มีความสุขอย่างอื่นด้วยความปรารถนา และได้ความสุขจากภาวะแห่งความสุขอันนั้นเต็มที่ ดังเช่นพระอรหันต์อยู่ว่างๆไม่มีกิจอะไรที่จะพึงทำ ท่านก็เข้าฌาน ๔ เป็นเครื่องอยู่ เป็นสุขในปัจจุบัน และเวลาที่เสวยแสนสุขนั้นท่านก็สุขเต็มที่จาก ฌาน”^{๔๓}

ดังนั้น คุณของกามคุณนั้นท่านเรียกว่า กามสุข คือความสุขที่ได้จากกาม เป็นความสุขที่ให้คุณเพียงเล็กน้อย เพราะเป็นความสุขที่เจือปนด้วยกิเลส ถึงจะเป็นความสุขและให้คุณ แต่ก็ให้โทษเป็นอย่างมาก ในทางพุทธศาสนาต้องการให้แสวงหาความสุขที่แท้จริง คือความสงบ เป็นสภาพที่ปราศจากกิเลส กามราคะ

^{๔๓} สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, หน้า ๑๑๓๒-๑๑๓๓.

๒.๕ โทษของกามคุณ ๕

เจียงหันเนื้อที่เปรียบเหมือนกับกามคุณ ๕ เป็นที่รองสำหรับให้มิดคมแห่งกิเลส เพื่อหันหรือเช็ดให้ได้รับความทรमान โทษมีมากมายของกามคุณ กามอันเป็นชื่อของ ภัย ทุกข์ทั้งหลาย เป็นชื่อของ โรค เป็นชื่อของเครื่องติดขัดต่าง ๆ สัตว์ที่ติดขัดอยู่ในกาม ย่อมหมกมุ่นงมงายด้วยอำนาจกิเลส อันจะเปลื้องออกได้ยาก ย่อมพ้นไปจากโอชะคือห้วงน้ำไม่ได้ ผู้ใดเพลิดเพลินในวัฏฏกาม และกิเลสกาม เหล่านี้แล้วย่อมติดใจ ยึดมั่นถือมั่นเรียกว่าอุปาทานอันเป็นปัจจัยให้เกิด ภพชาติ ชรามรณะ ความผิดพลาด ความคับแค้น คร่ำครวญและเศร้าโศก เมื่อบุคคลหลงใหลในกามแล้ว ย่อมเดือดร้อนตนและผู้อื่น ต้องแสวงหาเพื่อให้ได้มาครอบครอง เมื่อได้มาแล้ว ก็ยังต้องระมัดระวังรักษา ป้องกันการจะสูญเสีย ย่อมมีการแย่งชิงต่อสู้ต่าง ๆ หากหมกมุ่นหลงใหลในกามแล้ว มีแต่จะนำทุกข์โทษมาให้ ดังที่พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงไว้ใน จัมมจักกัปปวัตตนสูตรว่า “ภิกษุทั้งหลายผู้ออกบวชแสวงหาความหลุดพ้น ไม่ควรปฏิบัติตน ที่สุดต่าง ๒ ประการ ที่บรรพชิตไม่พึงเสพ กล่าวคือ (๑) กามสุขัลลิกานุโยค (การหมกมุ่นอยู่ด้วยกามสุขในกามทั้งหลาย) เป็นธรรมอันทราม เป็นของชาวบ้าน เป็นของปุถุชน ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ (๒) อตตกิลมณานุโยค (การประกอบความลำบากเดือดร้อนแก่ตน) เป็นทุกข์ ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์^{๔๔}

“ภิกษุทั้งหลาย สิ่งทั้งปวงเป็นของร้อน ก็อะไรเล่าชื่อว่าสิ่งทั้งปวงเป็นของร้อน ภิกษุทั้งหลาย จักขุเป็นของร้อน ภิกษุทั้งหลาย รูปทั้งหลายเป็นของร้อน ภิกษุทั้งหลาย จักขุวิญญูญาณเป็นของร้อน ภิกษุทั้งหลาย จักขุสัมผัสเป็นของร้อน แม้ความเสวยอารมณ์ที่เป็นสุขหรือทุกข์ หรือที่มีใช้สุขมิใช่ทุกข์ ที่เกิดขึ้น เพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัยก็เป็นของร้อน ร้อนเพราะอะไร เรากล่าวว่า ร้อนเพราะไฟคือราคะ เพราะไฟคือโทสะ เพราะไฟคือโมหะ ร้อนเพราะความเกิด เพราะความแก่ เพราะความตาย เพราะความโศก เพราะความคร่ำครวญ เพราะทุกข์ เพราะโทมนัส เพราะความคับแค้นใจ

โสตะ (หู) เป็นของร้อน เสียงทั้งหลายเป็นของร้อน ฯลฯ ฆานะ (จมูก) เป็นของร้อน กลิ่นทั้งหลายเป็นของร้อน ฯลฯ ชิวหา (ลิ้น) เป็นของร้อน รสทั้งหลายเป็นของร้อน ฯลฯ กายเป็นของร้อน โผฏฐัพพะ (สิ่งที่กายสัมผัสถูกต้อง) ทั้งหลายเป็นของร้อน ฯลฯ มนะ (ใจ) เป็นของร้อน ธรรม (อารมณ์) ทั้งหลายเป็นของร้อน มโนวิญญูญาณ (ความรู้ทางใจ) เป็นของร้อน มโนสัมผัส (การกระทบทางใจ) เป็นของร้อน แม้ความเสวยอารมณ์ที่เป็นสุขหรือทุกข์ หรือที่มีใช้สุขมิใช่ทุกข์ ที่เกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัยก็เป็นของร้อน ร้อนเพราะอะไร เรากล่าวว่า ร้อนเพราะไฟคือราคะ เพราะไฟคือโทสะ

^{๔๔} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓/๒๐.

เพราะไฟคือโมหะ ร้อนเพราะความเกิด เพราะความแก่ เพราะความตาย เพราะความโศก เพราะความคร่ำครวญ เพราะทุกข์ เพราะโศมนัส เพราะความคับแค้นใจ^{๔๕}

โทษแห่งกามทั้งหลายคือ กุศลบุตรในโลกนี้เลี้ยงชีวิตด้วยการมีศิลปะใดคือ ด้วยการนับคะแนน การคำนวณ การนับจำนวน การไถ การค้าขาย การเลี้ยงโค การยิงธนู การรับราชการหรือด้วยศิลปะอย่างใดอย่างหนึ่ง อดทนต่อความหนาว ทรากตรำต่อความร้อน เตือดร้อนเพราะสัมผัสแห่งเปลือก ยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลานและตายเพราะความหิวกระหาย แม้ข้อนี้ก็ชื่อว่าเป็นโทษแห่งกามทั้งหลาย จึงเป็นกองทุกข์ที่จะพึงเห็นได้เอง มีกามเป็นเหตุ มีกามเป็นต้นเหตุ มีกามเป็นเหตุเกิดเกิดเพราะเหตุแห่งกามทั้งหลายนั้นแล^{๔๖}

คหบดี เปรียบเหมือนบุรุษถือคบหญ้าที่ไฟติดลูกโซนเดินทวนลมไป ท่านเข้าใจความข้อนี้ว่าอย่างไร ถ้าบุรุษนั้นไม่รีบปล่อยคบหญ้าที่มีไฟติดลูกโซนนั่นเสีย คบหญ้าที่มีไฟติดลูกโซนนั่นก็จะพืงไหม้มือ ไหม้แขน หรืออวัยวะน้อยใหญ่ส่วนใดส่วนหนึ่งของเขา เขาอาจถึงตาย หรือได้รับทุกข์ปางตาย เพราะคบเพลิงนั้นเป็นเหตุไข้ใหม่ “ไซ้ พระพุทธเจ้าข้า” “คหบดี อริยสาวกก็อย่างนั้นเหมือนกัน เห็นประจักษ์ชัดดังนี้ว่า ‘พระผู้มีพระภาคตรัสกามทั้งหลายว่า มีอุปมาด้วยคบเพลิง มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก โทษในกามเหล่านั้นมีอยู่มากยิ่ง’ ครั้นเห็นโทษของกามนี้ตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบอย่างนี้แล้ว ฯลฯ เจริญอุเบกขา”^{๔๗}

เพราะกามเป็นเหตุ เพราะกามเป็นต้นเหตุ เพราะกามเป็นเหตุเกิด เพราะเหตุแห่งกามทั้งหลายนั้นแล พระราชาทรงวิวาทกับพระราชาก็ได้ กษัตริย์วิวาทกับกษัตริย์ก็ได้ พราหมณ์วิวาทกับพราหมณ์ก็ได้ คหบดีวิวาทกับคหบดีก็ได้ มารดาวิวาทกับบุตรก็ได้ บุตรวิวาทกับมารดาก็ได้ บิดาวิวาทกับบุตรก็ได้ บุตรวิวาทกับบิดาก็ได้ พี่ชายน้องชายวิวาทกับพี่ชายน้องชายก็ได้ พี่ชายน้องชายวิวาทกับพี่สาวน้องสาวก็ได้ พี่สาวน้องสาววิวาทกับพี่ชายน้องชายก็ได้ สหายวิวาทกับสหายก็ได้ คนเหล่านั้นก่อการทะเลาะ ก่อการแก่งแย่ง และก่อการวิวาทกันในที่นั้น ทำร้ายกันและกันด้วยฝ่ามือบ้าง ด้วยก้อนดินบ้าง ด้วยท่อนไม้บ้าง ด้วยศัสตราบ้าง คนเหล่านั้นจึงเข้าถึงความตายบ้าง ทุกข์ปางตายบ้าง^{๔๘}

ส่วนเสีย หรือ ข้อด้อย ของ กามสุข คือกามคุณ ๕

“กาม” แปลว่า ความอยาก ความรัก ความใคร่ ความปรารถนา หรือสิ่งที่อยาก ที่รัก ที่ใคร่ ที่ปรารถนา พุดง่าย ๆ ว่า สิ่งเสพ วัตถุบำรุงบำเรอความสุข รวมแล้วก็จะแยกได้เป็นกามคุณ ๕ คือรูป

^{๔๕} วิ.ม. (ไทย) ๔/๕๔/๖๓-๖๔.

^{๔๖} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๖๗/๑๖๘.

^{๔๗} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๔/๔๔.

^{๔๘} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๖๙/๑๗๑.

เสียง กลิ่น รส สิ่งต้องกาย ที่ใคร่ ที่ใฝ่ปรารถนา ที่จะให้ กามสุข คือสุขทางประสาททั้ง ๕ สุขทางวัตถุ หรือสุขทางเนื้อหนัง เรียกว่าสามิสสุข คือสุขอาศัยามิส หรือสุขจากสิ่งเสพ

กามสุขนั้นมีมากมายหลายอย่างหลายระดับ ที่ล้ำเลิศก็มี และท่านก็ยอมรับว่าเป็นความสุข ส่วนเสียคือโทษ ข้อบกพร่องต่าง ๆ ของกามนี้ มองได้ ๓ ด้านคือมองที่ภายในตัวบุคคล มองที่ตัวกามนั่นเอง และมองที่ปฏิบัติการของผู้เสพเสวยกาม ในสังคมหรือในโลก

อย่างแรก มองที่ตัวบุคคลหมายถึง มองที่กระบวนการก่อทุกข์ ภายในตัวบุคคล คือการที่บุคคล ปฏิบัติผิดต่อโลกและชีวิต ทำให้สิ่งทั้งหลายกลายเป็นกาม แล้วก่อทุกข์ ให้เกิดขึ้นแก่ตนเอง

อย่างที่สอง มองที่ตัวกาม หมายถึง มองที่สิ่งซึ่งได้ชื่อว่ากาม ที่มนุษย์พากันแสวงหามาเสพเสวย หรือมองดูที่รสของกาม มองดูความสุข ความพึงพอใจอันจะได้จากกามนั่นเองว่า มีจุดบกพร่องอย่างไร

อย่างที่สาม มองที่ปฏิบัติการในโลก หมายถึง มองดูที่ผลอันเกิดจากความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นต้น ของมนุษย์ทั้งหลายผู้แสวงหาและเสพเสวยกาม

ด้านที่ ๑ มองดูที่ในตัวบุคคล ได้แก่ กระบวนการก่อทุกข์ตามหลักปฏิจจสมุปบาท เริ่มแต่การรับรู้ประสบการณ์ต่าง ๆ แล้ว วางท่าทีต่อสิ่งเหล่านั้นอย่างผิดพลาด ปล่อยให้กระแสกระบวนการดำเนินไปตามแนวทางของอวิชชา ตัณหาอยู่เสมอ จนกลายเป็นการสั่งสมจนเคยชิน เรียกว่า การสั่งสมความพร้อมที่จะมีทุกข์ พร้อมที่จะมีและก่อปัญหาก็ได้ กระบวนการนี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในเรื่องพัฒนาการของบุคคล เริ่มตั้งแต่เกิดในครรภ์จนเติบโต

“สมัยต่อมา เด็กนั้นอาศัยความเจริญเติบโต อินทรีย์ทั้งหลายแก่กล้าขึ้น มีกามคุณทั้ง ๕ พรั่งพร้อมบริบูรณ์ ย่อมปรนเปรอตน เขาเห็นรูปด้วยตาแล้ว ย่อมติดใจในรูปที่น่ารัก ชัดใจในรูปที่ไม่น่ารัก ฟังเสียงด้วยหู ตมกลิ่นด้วยจมูก ลิ้มรสด้วยลิ้น ต้องโผฏฐัพพะด้วยกาย ทราบธรรมารมณ์ด้วยใจแล้ว ย่อมติดใจในเสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ ที่น่ารัก ย่อมชัดใจที่ไม่น่ารัก มิได้ตั้งสติไว้กำกับตัว โดยมีจิตคับแคบ ไม่รู้ตามเป็นจริง ซึ่งภาวะหลุดรอดปลอดภัยของจิต หลุดรอดปลอดภัยด้วยปัญญา จะทำให้บาปอกุศลซึ่งเกิดขึ้นแก่ตัว

เขาคอยประกอบเอาความยินดียินร้ายเข้าไว้อย่างนี้แล้ว พอเสวยเวทนา เป็นสุขก็ตามทุกข์ก็ตาม ไม่สุขไม่ทุกข์ก็ตาม เขาย่อมคุณค่านึง ย่อมบ่นถึง ย่อมหมกใจอยู่กับเวทนานั้น, เมื่อเขาพูดค่านึงเฝ้าบ่นถึง หมกใจอยู่กับเวทนานั้น ความติดใจใคร่อยาก ย่อมเกิดขึ้น ความติดใจใคร่อยากในเวทนากลายเป็นอุปาทาน เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย เขาก็มีภพ เพราะภพเป็นปัจจัย ก็มีชาติ เพราะชาติเป็นปัจจัย ก็มีชรามรณะ ความโศก ความคร่ำครวญความทุกข์ ความเสียใจ ความคับแค้นใจ ผิดหวังก็มีพรั่งพร้อม ความเกิดแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้”

ด้านที่ ๒ ข้อบกพร่องของกามเอง ท่านมักแสดงด้วยอุปมาต่าง ๆ ซึ่งมีกล่าวถึงบ่อย ๆ ว่า กามทั้งหลายมีความหวานขึ้นน้อย มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก โทษในกามนี้ยิ่งนัก

๑. เปรียบเหมือนสุนัขที่เพรียและหิวโหย เขาโยนท่อนกระดูกเปื้อนเลือดให้ก็แทะอยู่นั่นเองจนเหนื่อยอ่อน ก็อร่อยไม่เต็มอยาก และไม่เต็มอิ่มได้จริง

๒. เปรียบเหมือนขึ้นเนื้อที่แฉ่งหรือเหยี่ยวเป็นต้นคาบบินมา เหยี่ยวแฉ่งตัวอื่นเห็นเข้า ก็โผเข้ามารุมจิกแย่งเอา คือเป็นของไม่มีสิทธิ์ขาดแก่ตัว ผู้อื่นแย่งชิงได้ คนทั้งหลายต่างก็ต้องการหมายปองจะเอา เป็นเหตุให้เกิดการแก่งแย่งช่วงชิงเบียดเบียนประทุษร้าย ตลอดจนสังหารเข่นฆ่ากัน ถ้าไม่รู้จักวางใจ ก็จะต้องเดือดร้อน

๓. เปรียบเหมือนคนถือคบเพลิงหญ้าโพลงเดินทวนลม ไม่ช้าก็ต้องทิ้งเสีย มิฉะนั้นก็จะไหม้มือไหม้แขนและอวัยวะต่าง ๆ อาจถึงตาย หรือไม่ก็สาหัส

๔. เปรียบเหมือนหลุมถ่านเพลิงอันร้อนแรง ผู้ที่รักชีวิตทั้งที่รู้ว่าหากตกลงไปถ้าไม่ตายก็ต้องเจ็บสาหัส และไม่อยากตกหลุม แต่ก็มีคนแข็งแรงคอยจับแขนฉุดดึงเข้าไปหาหลุมอยู่เรื่อย

๕. เปรียบเหมือนความฝัน มองเห็นทุกอย่างเฉิดฉินอำไพ แต่ไม่ทันนานก็ผ่านหายหมดไป พอตื่นขึ้นมา ก็มองไม่เห็นอะไร เหลือไว้แต่ความเสียดาย

๖. เปรียบเหมือนทรัพย์สมบัติที่ขอยืมเขามา เอาออกแสดงดูโก้เก๋หรูหรา วางท่าเหมือนกัน ผู้คนก็กล่าวขวัญชื่นชม แต่ครอบครองเอาไว้ได้เพียงชั่วคราว และยังไม่มั่นใจ ไม่เป็นสิทธิ์ของตนแท้จริง เจ้าของ (ธรรมชาติ) ตามมาพบที่ไหนเมื่อไร ก็ต้องคืนเขาไปที่นั่น เมื่อนั้นไม่มีทางผ่อนปรน

๗. เปรียบเหมือนต้นไม้ไม่มีผลตกในราวป่า ผู้คนผ่านไปเมื่ออยากได้ลูกผล เขาจะได้ด้วยวิธีใด ก็ใช้วิธีนั้น ผู้ที่ขึ้นต้นไม้เป็นก็ปีนป่ายขึ้นไปเก็บ ส่วนคนที่ขึ้นไม่เป็นก็จะเอาให้ได้ ที่เป็นคนร้ายนิสัยพาลมีมีดมีขวานก็จะตัดทำลายเสียทั้งต้น คนที่อยู่บนต้นไม้ถ้าลงมาไม่ทัน ก็จะถูกต้นไม้ล้มทับแขนขาหักชอกช้ำหรือถึงล้มตายไป

๘. เปรียบเหมือนเขียงสับเนื้อ เข้าไปยุ่งเกี่ยวด้วยก็เท่ากับเอาชีวิตเข้าไปเสี่ยงให้ถูกบั่นถูกสับ

๙. เปรียบเหมือนหอกและหลาว มักคอยทิ่มแทงให้ได้แผลไม่เล็กก็ใหญ่ ไม่เจ็บน้อยก็เจ็บมาก

๑๐. เปรียบเหมือนห้วงงู เข้าไปเกี่ยวข้องก็ไม่วายต้องคอยระแวง ไม่อาจปลงใจสนิท หรือว่าปลดปล่อยได้แท้จริง อาจฉกเอา คือนำภัยอันตรายมาให้ได้เสมอ

กล่าวโดยย่อว่าความเอร็ดอร่อยสนุกสนานหวานชื่นที่คนปรารถนา กาม อำนวยให้เพียงชั่วคราวยามในเวลาที่เสพ แต่ความเจ็บปวดชอกช้ำคนไม่ต้องการ กามกลับประทับลงให้อย่างแน่นแฟ้นติดตามฝังใจไปนานแสนนาน เมื่อจางคลายหายลับดับล่วงผ่านไปแล้ว ยังทิ้งความเสียดายหวนหาอาลัยเอาไว้ทรมานใจได้อีกนาน

ด้านที่ ๓ เกี่ยวกับปฏิบัติการโดยสัมพันธ์กับโลกและสังคม เริ่มตั้งแต่ความทุกข์ยาก ความลำบากเดือดร้อนที่ต้องประสบในการทำงานหาเลี้ยงชีพ แสวงหาสิ่งสมกามวัตถุไว้เสพสวดย อดทนในการดำรงชีวิตอยู่ในโลก ทนหนาวทนร้อนทนเหนียวทนยาก บ้างก็ขาดแคลนอดอยากถึงตายไปก็มี บ้างขยันหมั่นเพียร ด้วยความเหนียวยากแต่งงานกลับไม่สัมฤทธิ์ผล ต้องเศร้าโศก กลัดกลุ้มทรมนทรมาย เมื่อหามาได้แล้ว ก็เป็นทุกข์ในการระวังรักษา บางทีประสบภัย ถูกโจรปล้น เดือดร้อนวุ่นวาย ครั้นได้กามวัตถุมาไว้ครอบครอง มนุษย์ผู้เขลาต่อสัจจะธรรม ก็ลุ่มหลงตกเป็นทาสของมัน ยกเอากามวัตถุที่เป็นของไม่จริงไม่แท้มาเป็นเหตุถูกเหยียดหยามกัน ก่อทุกข์ให้แก่กันมากขึ้น บ้างก็อิจฉาริษยากัน ทะเลาะวิวาทขัดแย้งเบียดเบียนกัน เพราะเห็นแก่กามวัตถุ แย่งชิงกันซึ่งกามวัตถุในรูปของทรัพย์สินต่าง ๆ เป็นต้น^{๔๙}

สรุป โทษของกามคุณนั้น ที่เป็นโทษเป็นเพราะเราไป ติดลุ่มหลง เพลิดเพลิน กับอารมณ์ที่มากกระทบทั้งทางกายและทางใจ หลงและพอใจคิดว่าเป็นคุณให้ตัวเอง โดยอารมณ์ที่ไปติดลุ่มหลงและพอใจนั้นเป็นวัตถุ อันวัตถุที่เป็นกาม และเป็นของสิ่งที่มีโทษมีภัย เป็นชื่อของความทุกข์ ความติดข้องทั้งหลาย โดยในทางพระพุทธศาสนา สอนให้กำหนดรู้กับอารมณ์ที่เป็นกิเลสต้นเหตุ ตามความเป็นจริง ให้แก้ปัญหาด้วยการสวไปหาจากสาเหตุ เมื่อตาเห็นรูป หูได้ยินเสียง เป็นต้น ก็ไปกำหนดรู้รู้ตามความจริง เป็นสภาวะที่ รูป-นาม-กระทบสัมผัสตามธรรมชาติ เท่านั้น

๒.๖ สรุปท้ายบท

วิมมิกสูตร เป็นพระสูตรที่ว่าด้วยจอมปลวกปริศนา พระองค์ได้เปรียบเหมือนร่างกาย จึงเรียกจอมปลวกภายนอกว่า วิมมิกะ เพราะเหตุ ๔ ประการที่เป็นลักษณะของจอมปลวก คือ (๑) ย่อมคาย (๒) เป็นผู้ตาย (๓) เป็นผู้คายนร่างที่ประชุมธาตุ ๔ (๔) เป็นผู้คายความสัมพันธ์ด้วยเสนาหา

คำว่า จอมปลวกนั้นเป็นคำเรียกแทนร่างกาย ที่ประกอบด้วยมหาภูตรูป ๔ ที่มีมารดาบิดาเป็นแดนเกิด (มาตาเปตติกสมภวสส) เติบโตด้วยข้าวสุกและขนมกุมมาส (โถทนกุมมาสุบัจยสส) ไม่เที่ยง ต้องบริหารนวดวัน แตกสลายไปเป็นธรรมดา (อนิจจุจฉาทนปริมททนเภททวิธัสนธมมสส)

กายมีสภาพเป็นอย่างนี้ มีความเสื่อม มีความเจริญ มีความเกิดขึ้นและดับไปแห่งกายที่ประกอบด้วยมหาภูตรูป ๔ ตามธรรมตามมนุษย์ทั่วไป จะครุ่นคิดตีตรองกับการงานเพื่อเลี้ยงชีพ มีหลักธรรมที่สำคัญ โดยยกขึ้นเป็นอุปมาอุปไมย ให้นำไปเป็นหลักปฏิบัติวิปัสสนา โดยพระพุทธองค์ทรงมีพระประสงค์จะให้ผู้ปฏิบัติ ได้ใช้สติปัญญาและความเพียร เพื่อจะกำจัดลดละ อวิชชา ความ

^{๔๙} สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**, หน้า ๑๐๒๙-๑๐๓๑.

โกธร วิจิทธิจนา นีวรรณ ๕ ชั้น ๕ มีพระประสงค์ให้ผู้ปฏิบัติให้เรียนรู้ในร่างกายของเราเอง และอารมณ์
ความหมกมุ่นเพลิดเพลินในกามคุณทั้ง ๕ อันเป็นกิเลส ตัณหา

เมื่อผู้ปฏิบัติ ใช้ปัญญาหยั่งเห็นว่ารูป-นามเป็นโทษเกี่ยวกับกามคุณอารมณ์ ที่เปรียบได้
กับมิดและเชียงหั้นเนื้อ ปกติเวลาหั้นเนื้อต้องวางราบบนเตียงแล้วหั้นชำแหละด้วยมิด คมมิดแห่งกิเลส
จะหั้นเชือดบนเตียง แห่งกามคุณทั้ง ๕ เพราะกิเลสกามวัตถุกามเป็นเหตุ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า
คำว่ามิดและเชียงหั้นเนื้อนั้นเป็นชื่อแห่งกามคุณ ๕ จงละกามคุณ และกล่าวถึงการละฉันทะใน
กามคุณ ๕

บทที่ ๓

การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเพื่อละแกมคุณ ๕ ในวิมมิกสูตร

วิมมิกสูตร จอมปลวกปริศนาชื่อว่า วิมมิเก สิ่งที่พ่น หรือปล่อยออก เป็นสิ่งที่น่าเกลียด น่ากลัวเช่นงู แมลงป่อง และแมลงมากมายหลายชนิด เปรียบเหมือนกับร่างกายของมนุษย์ ที่ปล่อยของน่ารังเกียจออกมาทางทวารต่าง ๆ น้ำมูก น้ำลาย อุจจาระ ปัสสาวะ อากาโร ๓๒ ผม ขน เล็บ เป็นต้น จอมปลวกพ่นควันในเวลากลางคืน พ่นไฟในเวลากลางวัน หมายถึงการนึกคิด ครุ่นคิดในกิเลส ตัณหา กามคุณเปรียบเหมือนกับพ่นควัน การปฏิบัติกระทำการงานด้วยกาย วาจา ใจ เหมือนกับการพ่นไฟในเวลากลางวัน “สุเมธ” คือศิษย์ผู้ฉลาดจะต้องใช้วิปัสสนาปัญญาเพื่อละและกำจัดกามคุณ ๕

๓.๑ การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเพื่อละแกมคุณ ๕

๓.๒ การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเพื่อละแกมคุณ ๕ โดยอาศัยอายตนะเป็นอารมณ์

๓.๓ การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเพื่อละแกมคุณ ๕ ในวิมมิกสูตร

๓.๔ ผลของการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเพื่อละแกมคุณ ๕ ในวิมมิกสูตร

๓.๕ สรุปร้อยบทยุทธ

๓.๑ การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเพื่อละแกมคุณ ๕

การพ่นไฟในเวลากลางวันของจอมปลวก เหมือนการกระทำการงานด้วยกาย วาจา ใจ ร่างกาย ที่ประกอบด้วยมหาภูตธาตุ ๔ ได้แก่ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ และวาโยธาตุ ลักษณะของปฐวีธาตุคือความแข็งเช่น ผม ขน เล็บ ลักษณะของอาโปธาตุคือไหลและเกาะกุม คือส่วนที่เป็นของเหลว เช่นน้ำมูกน้ำลาย เป็นต้น ลักษณะของเตโชธาตุได้แก่ความร้อน-เย็นเช่นความร้อนที่ทำให้ย่อยอาหาร และลักษณะของวาโยธาตุคืออากาโรไหวหรือหย่อนตึง เช่นลมในท้อง ลมหายใจเข้า-ออก การประชุมธาตุทั้ง ๔ รวมกันเข้าเป็นร่างกาย แล้วก็ทรุดโทรมแตกสลายกระจัดกระจายไปเป็นธรรมดา เป็นสภาพที่ไม่เที่ยง ผู้ปฏิบัติต้องพิจารณา กำหนดรู้ว่าร่างกาย เป็นเพียงรูป-นาม ชันธ ๕

การกำหนดรู้และคิดตามสภาวะลักษณะ สามัญลักษณะไปสู่แนวทางที่ถูกต้องตามสภาพความจริง ของสภาวะรูปนามที่เกิดดับ ไม่ผลิตเพลินหลงไหลปรุ่งแต่ง แท้ที่จริงเป็นธาตุธรรมชาติ ความคิดและปฏิบัติอย่างนี้เป็นการละกิเลส ออกจากต้นเหตุ เมื่อแกมคุณ ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะปรากฏ ก็ต้องกำหนดรู้ให้เท่าทัน เพราะการเจริญวิปัสสนาภาวนานั้นทำให้

เห็นสิ่งต่าง ๆ เท่าทันตามที่เป็นจริง เห็นสิ่งต่าง ๆ เป็นสักว่าธาตุ ตามธรรมชาติ ซึ่งสามารถรับรู้เย็น ร้อน อ่อน แข็ง ตึง ไหว หนัก เบา ตามที่เป็นจริง ว่าเป็นลักษณะของ ธาตุ ชั้นๆ อายตนะ ฯลฯ ความคิดพิจารณาที่ถี่ถ้วน ทำให้การกำหนดสภาพธรรมต่าง ๆ ก็ถูกต้องตามความเป็นจริง ปัญญา เห็นแจ้งอารมณ์ที่เป็นจริงแล้วย่อม ไม่หลงติดในอารมณ์ที่เป็นบัญญัติ

“สุเมธ” คือศิษย์ผู้ปฏิบัติฉลาดหลักแหลม มีศีล สมาธิ ปัญญาบริบูรณ์จะต้อง ปฏิบัติ ด้วยการเจริญสติระลึก rūpa-นาม ในปัจจุบันขณะ การตั้งสติกำหนดรู้ทุกครั้งที่มีการเห็น ได้ยิน ได้ กลิ่น เป็นต้น ที่เกิดขึ้นทางทวาร ๖ ในการกำหนดรู้แต่ละครั้ง ผู้ปฏิบัติจะได้เจริญมรรคมงคล ๘ ไป พร้อมกัน ศัสตราหรือเสียมในที่นี้ คือ ปัญญา หรือความรู้ ขณะที่เจริญวิปัสสนาโดยอาศัย รูป-นาม ปัจจุบันที่เกิดดับอยู่เป็นอารมณ์ เป็นการพัฒนาลำดับขั้น ๆ ไป

การกำหนดรู้ที่เห็นรูปกับนามเป็นคนละส่วน ปัญญาที่กำหนดรู้ถึงปัจจัยที่เป็นเหตุให้เกิด รูป-นาม ปัญญาที่กำหนดรู้เห็นความเกิด-ดับของรูป-นาม เป็นจิตที่กำหนดรู้เห็นไตรลักษณ์ เมื่อ กำหนดรู้ละเอียดขึ้น ปัญญาญาณ ในญาณนี้จะรู้เห็นความดับไปแต่อย่างเดียว เรียกว่ากัญญาปัสนาญาณ หรือกัญญาญาณในญาณ ๑๖ ความละเอียดของญาณนี้ทำให้ผู้ปฏิบัติเห็นอารมณ์ที่เป็น ปรมาตถ์ล้วน ๆ อีกทั้งยังตัดนิวรณ์ ๕ คือกามฉันทะ เป็นต้นได้อย่างสมบูรณ์

มิตและเซียงหั้นเนื้อ เป็นคำเรียกแทนกามคุณ ๕ คือรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่นำ ปรารถนานำพอใจต้อง ละ และกำจัดฉันทราคะในกามคุณ ๕ ปัญญาที่เห็นการดับของอารมณ์และ จิตที่รู้อารมณ์ คือกัญญาญาณ เมื่อสรรพสิ่งทั้งหลายไม่มีอะไรแน่นอน ล้วนดับสลายไปจึงเห็นเป็นสิ่งที่นำ กลัวเรียกว่า ภยญาณ เมื่อผู้ปฏิบัติเห็นว่าทั้งอารมณ์ที่ถูกรู้และจิตที่ถูกรู้ เป็นภัยเป็นโทษไม่นำพอใจ โทษที่เกี่ยวกับกามคุณอารมณ์นั้น เปรียบได้กับมิตและเซียงหั้นเนื้อ การยกมิตและเซียงหั้นเนื้อ หมายถึงการละกามคุณ ๕ กำหนดรู้กามคุณที่น่ายินดีพอใจด้วยปัญญาคืออาทีนวญาณ เป็นการปลด เปลื้องความผูกพันในกามคุณ ๕

ปัญญา ในการพิจารณาอารมณ์แล้วเห็นความดับ ชื่อว่า วิปัสสนาญาณ คือจิตรู้รูปเป็น อารมณ์เกิดขึ้นแล้วย่อมดับไป ผู้ปฏิบัติพิจารณาอารมณ์นั้น ๆ แล้วเห็นการดับไปแห่งจิตนั้น คือ พิจารณาเห็นโดยความไม่เที่ยง เห็นโดยความเป็นทุกข เป็นอนัตตา ย่อมเบื่อหน่ายไม่ยินดี ย่อมคลาย กำหนด ทำราคะให้ดับ ไม่ให้เกิด เมื่อพิจารณาเห็นโดยความไม่เที่ยง ย่อมละนิจจสัญญาได้ เห็นโดย ความเป็นทุกข ย่อมละสุขสัญญาได้ เมื่อพิจารณาเห็นโดยความเป็นอนัตตา ย่อมละอัตตสัญญาได้ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมละนันทิ (ความยินดี) ได้เมื่อคลายกำหนด^๑

^๑ ชุ.ป. (ไทย) ๓๑/๕๑/๘๒.

การละและกำจัดอกุศลธรรม สามารถได้ด้วยอาศัยองค์มรรค การละธรรมทั้งหลาย ด้วยมรรคญาณ ในบรรดามรรคทั้ง ๔ ปหานสังโยชน์กิเลสเป็นต้น

๑. สักกายทิฎฐิ
๒. วิจิกิจฉา
๓. สीलัพพตปรามาส
๔. (กามราคะ)
๕. (ปฏิฆะ) ที่เป็นอุปายคมนียะ (นำไปสู่อบาย)

(มรรค) ญาณที่ ๑ (โสดาปัตติมรรค) กามราคะและปฏิฆะ (ซึ่งไม่เป็น อุปายคมนียะ) ชนิดหยาบที่ยังเหลือ ฆ่าด้วย (มรรค) ญาณที่ ๒ (สกทาคามิมรรค) กามราคะและปฏิฆะชนิดเบาบาง ฆ่าด้วย (มรรค) ญาณที่ ๓ (อนาคามิมรรค) ส่วนธรรมคือสังโยชน์อีก ๕ มีรูปราคะเป็นต้น ฆ่าด้วย มรรคญาณที่ ๔ (อรหัตตมรรค) โดยแท้^๒

การละ กามคุณ มีวิธีการปฏิบัติ ๔ แนวทางคือ การละด้วยไตรสิกขา การละด้วยปหาน การละขณะเกิดทางอายตนะ และการละด้วยการเจริญวิปัสสนาภาวนา โดยการละด้วยไตรสิกขา ได้แก่

๑) การใช้ศีลกำจัดกามนั้นก็คือ ให้ใช้อินทริยสังวรคือ สำรวมอินทริยทั้ง ๖ ได้แก่ จักขุอินทริย (สำรวมตา) โสติดินทริย (สำรวมหู) ฆานินทริย (สำรวมจมูก) ชิวหินทริย (สำรวมลิ้น) กายินทริย (สำรวมกาย) และมนินทริย (สำรวมใจ) ไม่ให้อินทริยร้ายเมื่อตาเห็นรูป หูฟังเสียง จมูกดมกลิ่น ลิ้นได้ลิ้มรส ถูกต้องสัมผัสทางกาย และแม้แต่รับธรรมารมณ์ อารมณ์ทางใจ

๒) การกำจัดกามด้วยสมาธิ เช่น ใช้อสุภกรรมฐานเป็นตัวกำจัดกามโดยตรง ทำให้สมาธิตั้งมั่น ไม่มีนิรวณ อัมมิกามตัณหาหรือกามคุณเกาะเกี่ยวได้นั่นเอง

๓) การกำจัดกามด้วยปัญญา คือใช้ปัญญาพิจารณาให้เห็นสังขารทั้งหลายไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาไม่มีอะไรที่ควรไปยึดมั่นถือมั่นว่า เป็นเรา เป็นของของเรา ผลที่เกิดจากการกำจัดด้วย ศีล สมาธิ และปัญญา ย่อมทำให้เกิดการละ ๕ อย่าง เรียกว่า ปหาน ๕ ได้แก่

๑. วิกขัมภนปหาน การละด้วยการข่มไว้ชั่วขณะ
๒. ตทังคปหาน การละด้วยองค์นั้น ๆ โดยเฉพาะ
๓. สมุจเฉทปหาน การละด้วยการตัดขาด
๔. ปฏิปัสสัทธิปหาน การละด้วยการสงบระงับ

^๒ พระพุทธโฆสเถระ, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, สมเด็จพระพุทธปาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถระ), แปลและเรียบเรียง, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๑๑๕๖.

๕. นิสสรณพหวน การละด้วยการสลัดออกได้^๓

สมุจเฉตพหวน มีความสำคัญเพราะเป็นการพหวน คือการ ละ กิเลสได้โดยเด็ดขาด อาศัย การเจริญวิปัสสนากรรมฐานมีรูปนามเป็นอารมณ์ จนเกิดวิปัสสนาญาณขึ้นมาโดยตามลำดับ ถึง ๑๖ ญาณ คำว่าวิมุตติ กับ พหวน นั้นความหมายเหมือนกัน สมุจเฉตวิมุตติ หลุดพ้นโดยเด็ดขาด ด้วยอำนาจแห่ง อริยมรรค หมายความว่าอนุสัยกิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในชั้นธสันดาน จะหลุดออกไป ได้ต้องอาศัยปัญญาขั้นสูงสุดได้แก่ โลกุตระปัญญานั้นเอง จะเกิดขึ้นได้โดยวิธีเดียวกันนั้นคือ เจริญ วิปัสสนากรรมฐานตามแบบของสติปัฏฐาน ๔ เช่น กำหนด กาย เวทนา จิต ธรรม เมื่อปฏิบัติถูกต้อง แล้ว จะเกิดปัญญาขึ้นมาโดยลำดับ ๆ นับตั้งแต่โลกียะ จนถึงโลกุตระ มีอธิบายพอสังเขป ดังนี้

๑. นามรูปปริเฉทญาณ ญาณจำแนกรูปและนามออกจากกัน
๒. ปัจจยปริคคหญาณ ญาณกำหนดรู้เหตุปัจจัย ของรูปและนาม
๓. สัมมสนญาณ ญาณเห็นว่า รูป-นามเป็นพระไตรลักษณ์
๔. อุทยัพพญาณ ญาณอย่างอ่อน และอย่างแก่ ซึ่งเรียกว่า วิปัสสนา ที่พ้นจาก อุปกิเลสดำเนินไปตามวิถี (ของวิปัสสนาญาณ)
๕. ภังคานุปัสสนาญาณ ญาณกำหนดรู้ด้วยการเห็นเนื่อง ๆ ซึ่งความดับ
๖. ภาตูปัฏฐานญาณ ญาณกำหนดรู้โดยปรากฏเป็นของน่ากลัว
๗. อาทีนวานุปัสสนาญาณ ญาณที่กำหนดรู้ด้วยการเห็นเนื่อง ๆ ซึ่งเป็นโทษ
๘. นิพพิทานุปัสสนาญาณ ญาณที่กำหนดรู้ด้วยการเห็นเนื่อง ๆ ด้วยความเบื่อหน่าย
๙. มุญจิตุกัมยตาญาณ ญาณที่กำหนดรู้ด้วยความปรารถนาจะพ้นไป
๑๐. ปฏิสังขานุปัสสนาญาณ ญาณที่กำหนดรู้ด้วยการเห็นเนื่อง ๆ โดยพิจารณาทบทวน
๑๑. สังขารุเปกขาญาณ ญาณกำหนดรู้ ด้วยการวางเฉยในสังขาร
๑๒. อนุโลมญาณ หยั่งรู้สังขารครั้งสุดท้ายโดยความเป็นพระไตรลักษณ์
๑๓. โคตรภูญาณ ข้ามพ้นจากภาวะปุถุชนเข้าสู่ภาวะอริยบุคคล
๑๔. มรรคญาณ ความหยั่งรู้ที่ทำให้สำเร็จของพระอริยบุคคลแต่ละขั้น
๑๕. ผลญาณ ความหยั่งรู้ที่ทำให้สำเร็จของพระอริยบุคคลในขั้นนั้น ๆ
๑๖. ปัจจเวกขณญาณ พิจารณาทบทวนกิเลสที่ละได้และกิเลสที่เหลือ (ยกเว้น พระอรหันต์ไม่มีการพิจารณากิเลสที่เหลืออยู่)^๔

^๓ ชุ.ป. (ไทย) ๓๑/๒๔/๓๔.

^๔ นายวรรณสิทธิ ไวทยะเสวี, อภิธัมมัตถะสังคหะ ปริจเฉทที่ ๙, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิแนบมหาณิรานนท์, ๒๕๕๐), หน้า ๗๗-๗๘.

ดังนั้นการปฏิบัติเพื่อจะให้เข้าถึงวิปัสสนาญาณ จะต้องอาศัยหลักสำคัญและวิธีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ การเจริญสติ ปฏิบัติไปตามขั้นตอนตามลำดับ กำหนดภายในฐาน กาย เวทนา จิต ธรรม จนเห็นแจ้งใน รูป-นามตามหลักพระไตรลักษณ์ แล้วเกิดวิปัสสนาปัญญาไปตามลำดับญาณเพื่อ ละ และกำจัดกิเลส

๓.๑.๑ หลักสำคัญและวิธีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔

ผู้ปฏิบัติควรกำหนดรู้อารมณ์หรือปรากฏการณ์ปัจจุบันของรูป-นาม ให้ชัดเจนเสียก่อน ด้วยการกำหนดรู้ คุกกาย และ อากาการ ของกายคือรูปชั้นในอิริยาบถทั้ง ๔ และอิริยาบถย่อยอย่างละเอียด การกำหนด การบริการรมในใจต่างๆ รู้อาการที่เกิดขึ้น กำหนดรู้ด้วย สติ อย่างต่อเนื่อง การวางจิตให้เป็นกลาง ตามธรรมชาติ

ก่อนที่จะปฏิบัติกรรมฐาน มีหลักการที่เรียกว่าบุพกิจคือหน้าที่ ๆ ควรทำในเบื้องต้น การเตรียมตัวก่อนปฏิบัติกรรมฐาน หาสถานที่ ๆ จะปฏิบัติที่เป็นสัปปายะ และตัดความกังวล แสดงอาบัติหรือสมาทานศีล การขึ้นกรรมฐาน บูชาพระรัตนตรัย ตรวจสอบคุณสมบัติ ผู้ปฏิบัติต้องเป็นผู้มีศรัทธามีความเพียร เป็นผู้มีปัญหาและส่ำรวมกาย วาจา ใจ ให้มีศีลบริสุทธิ์เป็นต้น

๑) การนั่งกำหนด

ก. วิธีปฏิบัติ

นั่งขัดสมาธิ ตั้งตัวตรง คอตรง ไม่บีบบังคับกาย ไม่ว่าอวัยวะใด ๆ ให้เข้าลักษณะที่วางนั้งสบาย ๆ

ตั้งสติกำหนดรู้สึกตัวในอิริยาบถนั้ง

๑. ตั้งสติกำหนดรู้อาการเคลื่อนไหวของท้อง คือ พอง-ยุบ

๒. ขณะที่มีอาการพองของท้องให้กำหนดว่า พองหนอ ขณะที่อาการยุบของท้องให้กำหนดว่ายุบหนอ

๓. ให้มีสติกำหนด อากาการ พอง-ยุบ ของท้องไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะหมดเวลาที่กำหนดไว้

๔. ในขณะที่กำหนดอากาการ ท้อง พอง-ยุบ ถ้าหากอารมณ์อื่นแทรกเข้ามาที่มีอาการชัดมากกว่าอาการพอง-ยุบ ก็ให้กำหนดอารมณ์นั้น ๆ เช่น ได้ยินเสียงก็ให้กำหนดว่าได้ยินหนอ ๆ ๆ

๕. แล้วให้มีสติกำหนดอากาการของท้อง พอง-ยุบ

๖. จิตที่รู้อาการท้อง พอง-ยุบ คำบริการรม (ในใจ) ที่กำหนดได้ว่า พองหนอ ยุบหนอ ต้องเป็นไปพร้อมกันกับอาการ พอง-ยุบ (ต้องไม่ก่อนหรือหลัง)

๗. ให้เพียรตั้งใจ มีสติกำหนดรู้ทุก ๆ สภาวะอารมณ์ที่เกิดขึ้นด้วย โยนิโสมนสิการคือพิจารณาโดยแยกคาย

๒) สิ่งที่ไม่พึงกระทำในขณะที่นั่งสมาธิกำหนด

๑. ไม่นิ่งตัวงอ เช่นนั่งเอน เอียง ก้มศีรษะ พิงพนัก (ยกเว้นมีสภาพร่างกายไม่สมบูรณ์)
๒. ไม่ให้ออกเสียงบิกระกรรม พึงทำในขณะที่กำหนด พองหนอยุบหนอ ไม่ลืมตา เพื่อสอดส่ายหาอารมณ์
๓. ไม่พยายามเปลี่ยนอิริยาบถ และเคลื่อนไหวอวัยวะบ่อ ย ๆ เพราะจะทำให้สมาธิเคลื่อน ทำให้สมาธิขาดการต่อเนื่อง
๔. ไม่ควรปฏิบัติบิกระกรรมอื่นเช่น พุท-โธ เพราะเป็นแบบสมณะไม่ใช่วิปัสสนา
๕. ไม่ควรบังคับลมหายใจ เพื่อจะทำให้การกำหนด พอง-ยุบ ได้ดี
๖. การปฏิบัติต้องไม่บังคับ กายและใจ แต่ปล่อยให้เป็นไปตามธรรมชาติ
๗. ต้องไม่สนใจ ใส่ใจ การปฏิบัติของผู้อื่น ให้สนใจเฉพาะตนเองเท่านั้น การนั่งปฏิบัติต้องไม่หวังผล คาดหวังที่จะให้เกิดผล
๘. การนั่ง ต้องปลดเปลื้องภาวะทางโลกทั้งหมด ไม่ให้มีความห่วงกังวล (เมื่อกำหนดถูกต้องผลการปฏิบัติจะเกิดขึ้นเอง)

๓) ข้อยกเว้นในการปฏิบัติ

๑. ผู้ที่กำหนดอาการ พอง-ยุบได้ยากให้ใช้ฝ่ามือแตะที่หน้าท้องตรงบริเวณสะดือเพียงเบา ๆ
๒. เมื่อเริ่มแรกกำหนด อาจปรับลมหายใจเข้า ดูอาการ พอง หายใจออกดูอาการ ยุบ
๓. เมื่อเอาฝ่ามือออกจากหน้าท้องแล้ว สามารถกำหนดรู้อาการ พอง-ยุบ หรือไม่
๔. เมื่อกำหนดอาการพองยุบได้ไม่ชัดเจน ให้กำหนดอาการนั่งหนอถูกหนอ แทนอาการพอง-ยุบไปก่อนก็ได้
๕. การกำหนด ถูกหนอ ให้กำหนดตรงที่ก้นย่อียด้านขวาและก้นย่อียด้านซ้ายที่สัมผัสกับพื้นว่า ถูกหนอ
๖. เมื่อกำหนด นั่งหนอ-ถูกหนอ ได้ดีแล้ว ให้ย้ายมาเริ่มกำหนดที่ พอง-ยุบ ต่อไป อาจทำสลับกันไปมาจนกว่า การกำหนด พอง-ยุบ จะปรากฏได้ชัดเจน^๕

๔) ระยะในการนั่ง

๑. นั่งกำหนด ๒ ระยะ ดังนี้

^๕ พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทฺธิ ป.ธ. ๙) รจนา, วิปัสสนากรรมฐาน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประยูรวงศ์ พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๕๒-๕๔.

พองหนอ-ยุบหนอ

๒. นั่งกำหนด ๓ ระยะเวลา ดังนี้

พองหนอ-ยุบหนอ-นั่งหนอ

๓. นั่งกำหนด ๔ ระยะเวลา ดังนี้

พองหนอ-ยุบหนอ-นั่งหนอ-ถูหนอ

๕) ทำในการนั่ง

๑. นั่งขัดสมาธิชั้นเดียว คือสอดปลายเท้าซ้ายไว้ที่ขาพับขวา ส้นเท้าขวาชนหน้า
แข้งซ้าย

๒. นั่งขัดสมาธิ ๒ ชั้น คือ สอดปลายเท้าซ้ายไว้ที่ขาพับขวาและวางเท้าขวาบน
แข้งซ้าย

๓. นั่งขัดสมาธิเพชร คือนั่งไขว่ขา ได้แต่วางเท้าขวาบนขาซ้ายและวางเท้าซ้ายบน
ขาขวา

๖) ขั้นตอนในการนั่ง เมื่อโยคีพร้อมแล้วปฏิบัติดังต่อไปนี้

๖.๑ กำหนดต้นจิต อยากรู้หนอ ๆ ๆ

๖.๒ นั่งลง ๕ จังหวะ พร้อมกำหนดในใจ นั่งหนอ ตามจังหวะทั้ง ๕ ดังนี้

๑. ถอยเท้าขวา ๑ ก้าว นั่งหนอ

๒. นั่งครึ่งขาซ้าย ยืนเข้าขวา และวางมือทั้งสองบนเข่าซ้าย นั่งหนอ

๓. ยืนเข้า และ ห้อยมือทั้งสองลงข้างลำตัว นั่งหนอ

๔. นั่งคู่เข้า หรือ นั่งทับส้น นั่งหนอ

๕. นั่งขัดสมาธิ หรือ นั่งพับเพียบ นั่งหนอ

๖.๓ เหยียดขาทั้งสองไปข้างหน้า นั่งขัดสมาธิชั้นเดียว หรือนั่ง เรียงเท้า สอดปลาย
เท้าซ้ายไว้ที่ขาพับขวา ส้นเท้าขวาชนหน้าแข้งซ้าย

๖.๔ นั่งขัดสมาธิ ๒ ชั้น คือ สอดปลายเท้าซ้ายไว้ที่ขาพับขวา วางเท้าขวาบนแข้งซ้าย

๖.๕ นั่งขัดสมาธิเพชร คือ วางเท้าขวาบนขาซ้าย วางเท้าซ้ายบนขาขวา วางมือบนเข่า
ทั้งสองข้าง กำหนดต้นจิตอยากยกมือหนอ ๆ ๆ

๖.๖ กำหนดในใจ ยกหนอ ๆ ๆ มาหนอ ๆ ๆ พลิกหนอ ๆ ๆ ลงหนอ ๆ ๆ ถูหนอ ๆ ๆ
(มือซ้ายยกหนอ ๆ ๆ มาหนอ ๆ ๆ พลิกหนอ ๆ ๆ ลงหนอ ๆ ๆ ถูหนอ ๆ ๆ (มือขวา)

๖.๗ กำหนดต้นจิต อยากรู้ลับตาหนอ ๆ ๆ กำหนดในใจ ลลับตาหนอ ๆ ๆ กำหนด
อาการพองขณะท้องพอง ยุบหนอ กำหนดอาการถูขณะทีสะโพก ขา และเท้าถูกพื้น ถูหนอ

กำหนดอาการนั่งขณะนั่งทั้งตัว นั่งนอน เรื่อยไป กำหนดต้นจิต อยากรู้สมาทานอ ๆ ๆ
กำหนดในใจ สัมมาทานอ ๆ ๆ กำหนดต้นจิต อยากรู้สมาทานอ ๆ ๆ

๖.๘ กำหนดในใจ ยกนอน ๆ ๆ พลิกนอน ๆ ๆ ไปไหน ๆ ๆ ลงนอน ๆ ๆ ถูกนอน ๆ ๆ
(มือซ้าย) ยกนอน ๆ ๆ พลิกนอน ๆ ๆ ไปนอน ๆ ๆ ลงนอน ๆ ๆ ถูกนอน (มือขวา)

๖.๙ กำหนดต้นจิต อยากรู้พักนอน ๆ ๆ กำหนดต้นจิต พักผ่อนตามอัธยาศัย หรือปฏิบัติ
ในอิริยาบถอื่นสืบต่อไป

๗) การยืนกำหนด

๗.๑ หลักและวิธีปฏิบัติ ยืนอยู่ก็กำหนดรู้ว่าตนเองยืนอยู่

๑. ให้กำหนดรู้สึกตัวว่ายืนอยู่ บริกรรมว่า ยืนนอน ๆ ๆ

๒. ยืนตัวตรง คอตรง มือไขว้หลัง หรือไขว้หน้าก็ได้

๓. ยืนทอดสายตา ทำมุมกับพื้น ๔๕ องศา

๔. เอาใจจดจ่อกับคำบริกรรม พร้อมมีสติสัมปชัญญะ ขณะที่ยืนอยู่

๗.๒ ข้อที่ไม่พึงกระทำ (ขณะที่กำหนด)

๑. ไม่ควรหลับตา ไม่ควรสอดสายตาไปที่อื่น (แล้วทำให้เกิดอารมณ์อื่นเข้าแทรก ไม่
ควร เขีดหน้า หรือก้มหน้าต่ำ

๒. ไม่ควรกำหนด พอง-ยุบ ขณะที่กำหนดทำยืน (เว้นแต่มีกรณีจำเป็น) ไม่ควรเพ่ง
สายตาดูเท้า หรือเพ่งดูส้นฐานส่วนใดส่วนหนึ่ง แต่ให้เพ่งกำหนดรู้สึกตัวว่า กำลังยืนอยู่เท่านั้น

๘) ทำในการยืน

๘.๑ ยืนกำหนดรูปทรงการยืนของร่างกาย ปฏิบัติตามดังนี้

๑. ห้อยมือสองข้างลงไปตามลำตัว มองดูรูปทรงของร่างกายตั้งแต่หัวจรดเท้า
กำหนดต้นจิต อยากรู้หลับตาทานอ ๆ ๆ

๒. กำหนดในใจ หลับตาทานอ ๆ ๆ กำหนดในใจ นี้ถึงรูปทรงการยืนทั่วสรรพางค์
กาย ให้เห็นในมโนภาพหรือเห็นเป็นนิมิตติดตา

๓. กำหนดในใจ ยืนนอน จนครบเวลาที่กำหนด กำหนดต้นจิต อยากรู้สมาทานอ ๆ ๆ
กำหนดในใจ สัมมาทานอ ๆ ๆ

๔. กำหนดต้นจิต อยากรู้นั่งนอน ๆ ๆ แล้วเปลี่ยนอิริยาบถตามอัธยาศัย

๘.๒ ยืนพิจารณาส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย ปฏิบัติตามดังนี้

๑. กำหนดต้นจิต อยากรีบมือหนอ ๆๆ กำหนดในใจ มาหนอ ๆๆ กำหนดในใจ ถูกหนอ ๆๆ กำหนดในใจ มาหนอ ๆๆ (มืออีกข้างหนึ่ง)

๒. กำหนดในใจ จับหนอ ๆๆ กำหนดต้นจิต อยากรีบตาหนอ ๆๆ กำหนดในใจ หลับตาหนอ ๆๆ

๘.๓ กำหนดส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย ตั้งแต่หัวถึงเท้าดังนี้ จอมหัวหนอ ๆๆ ศีรษะหนอ ๆๆ เส้นผมหนอ ๆๆ หน้าผากหนอ ๆๆ คิ้วหนอ ๆๆ ตาหนอ ๆๆ จมูกหนอ ๆๆ หูหนอ ๆๆ แก้มหนอ ๆๆ กำหนดไล่ลงจนไปถึงเท้า เสร็จแล้วย้อนกลับจากล่างขึ้นบน บนลงล่างเรื่อยไป จนครบเวลาที่ตั้งไว้

๘.๔ การกำหนดต้นจิต อยากรีบตาหนอ ๆๆ กำหนดในใจ รีบตาหนอ ๆๆ กำหนดต้นจิต อยากรีบมือหนอ ๆๆ กำหนดในใจ ไปหนอ ๆๆ กำหนดในใจ ถูกหนอ ๆๆ กำหนดในใจ ไปหนอ ๆๆ (มืออีกข้างหนึ่ง) กำหนดในใจถูกหนอ กำหนดต้นจิต อยากรีบหนอ แล้วเปลี่ยนอิริยาบถไปตาม อริยาศัย^๖

๙) การเดินกรรมฐาน (เดินจงกรม)

๙.๑ หลักการปฏิบัติ คัจฉันโต วา คัจฉามิติ ปชานาติ เเดินอยู่ก็กำหนดรู้ว่าตนเองเดินอยู่ ตามวิธีปฏิบัติดังนี้

๑. ยืนตัวตรง คอตรง มือไขว้หลัง หรือไขว้หน้า พร้อมกำหนดว่า ยืนหนอ ๆๆ เตรียมท่าเดินให้กำหนดว่า อยากรีบเดินหนอ ๆๆ

๒. ให้ทอดสายตาห่างจากตัว ประมาณ ๑ วา ทำมุมกับพื้น ๔๕ องศา ขณะก้าวเท้าเดิน ให้เอาจิตจดจ่อที่อาการเท้าเดิน

๓. นึกคำบริกรรมในใจ เช่น ท่าเดินที่ ๑ ว่า ซ้ายย่างหนอ ขว้าย่างหนอ

๔. การกำหนดคำบริกรรม ต้องกำหนดพร้อมกับท่าที่เดิน (ไม่ก่อนและไม่หลัง) เดินช้า ๆ มีสติกำหนดรู้ เเดินอย่างต่อเนื่อง ถ้ามีอาการอื่นเข้าแทรก เช่นจิตออกไปข้างนอก ให้หยุดเดินแล้วให้กำหนดว่า ออกหนอ ๆๆ ถ้าคิดก็กำหนดว่าคิดหนอ ๆๆ ถ้าพอใจ ก็กำหนดว่าพอใจหนอ ๆๆ สรุปรวมว่าจิตคิดอย่างไร ก็ให้กำหนดบริกรรมอย่างนั้น จนกว่าอารมณ์นั้นหายไป

๕. ให้กำหนดสติรู้ การเคลื่อนไหวของเท้าในระยะนั้น ๆ จนกว่าจะหมดเวลาที่กำหนดไว้

^๖ พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ ป.ธ. ๙) รจนา, วิปัสสนากรรมฐาน, หน้า ๕๕-๕๗.

๙.๒ สิ่งที่ไม่พึงกระทำในขณะกำหนด

๑. ไม่ยกเท้าสูงเกินไป โดยให้ยกเท้าสูงจากระดับประมาณฝ่ามือ ไม่ก้าวเท้ายาว หรือห่างกันจนเกินไป โดยย่างก้าวเท้าต่อเท้า

๒. ไม่ออกเสียงบริกรรม (ยกเว้นกรณีฝึกใหม่ ทำเป็นหมู่คณะ เพื่อความพร้อมเพียง) ไม่ก้มดูเท้า ไม่ควรเดินช้าเกินไป

๙.๓ ข้อยกเว้นบางกรณี

๑. อาจให้เดินเร็วเพื่อแก้ง่วง แก้กิเลสเข้าแทรก เปลี่ยนอิริยาบถ อาจเดินช้า เพื่อให้จิตเป็นสมาธิ และเห็นอาการเดินได้ชัดเจน

๒. อ่านออกเสียงหรือคำบริกรรม เป็นเพียงการฝึกให้รู้เท่านั้น อาจเงยหน้ามองธรรมชาติรอบตัว เพื่อแก้ไขสภาวะบางอย่าง

๙.๔ ระยะของการเดิน

๑. เดิน ๑ ระยะ ประกอบด้วย ขว้างหนอ-ซ้ายอย่างหนอ

๒. เดิน ๒ ระยะ ประกอบด้วย ยกหนอ และ เหยียบหนอ

๓. เดิน ๓ ระยะ ประกอบด้วย ยกหนอ ย่างหนอ เหยียบหนอ

๔. เดิน ๔ ระยะ ประกอบด้วย ยกส้นหนอ ยกหนอ ย่างหนอ และเหยียบหนอ

๕. เดิน ๕ ระยะ ประกอบด้วย ยกส้นหนอ ยกหนอ ย่างหนอ ลงหนอและเหยียบหนอ

๖. เดิน ๖ ระยะ ประกอบด้วย ยกส้นหนอ ยกหนอ ย่างหนอ ลงหนอ ถูกหนอ

กตหนอ

๙.๕ ขั้นตอนการเดิน เมื่อผู้ปฏิบัติยืนพร้อมแล้ว ให้เริ่มกำหนดดังนี้

๑. เหมือนข้อ ๑ ถึงข้อที่ ๕ ในข้อ ๒ ของการยืนกรรมฐาน

๒. กำหนดในใจ ยืนหนอ ๆๆ กำหนดต้นจิต อยากรับหนอ ๆๆ

๓. เดิน ๑ ระยะ เริ่มจากเท้า ขว้างหนอ ซ้ายอย่างหนอเรื่อยไปจนสุดทางเดิน

๔. ก้าวสุดท้าย ให้เอาเท้าชิดกัน ขว้างหนอ หรือซ้ายอย่างหนอ กำหนดในใจ ยืนหนอ ๆๆ กำหนดต้นจิต อยากรับหนอ ๆๆ

๕. กลับด้านขวา (หรือซ้าย) ๒ (๓, ๔, ๖, หรือ ๘) คู่ กลับหนอ ๆ ๑ กลับหนอ ๆ ๒

๖. กำหนดต้นจิต อยากรปล่อยมือหนอ ๆๆ กำหนดในใจ ไปหนอ ๆๆ (มือขวาหรือซ้าย) กำหนดในใจ ถูกหนอ ๆๆ (ถูกขา)

๗. กำหนดในใจ ไปหนอ ๆๆ (มืออีกข้างหนึ่ง) กำหนดในใจ ถูกหนอ ๆๆ (ถูกขา) กำหนดต้นจิต อยาکنั่งหนอ ๆๆ ค่อย ๆ เดินไปที่นั่งของตน หรือเปลี่ยนอิริยาบถอื่น ๆ ต่อไป ตาม อธิษาศัย

๑๐) การนอนกรรมฐาน

๑๐.๑ ทำการนอน นอนตะแคงขวา (แบบสี่เหลี่ยมเสยาสน์), นอนหงาย, นอนก่อนหลับ

๑๐.๒ ขั้นตอนในการนอน ปฏิบัติดังนี้

การนอนตะแคงขวา หรือ นอนแบบสี่เหลี่ยมเสยาสน์ ดังนี้

๑. กำหนดต้นจิต อยาคนอนหนอ ๆๆ นั่งลง ๕ จังหวะ เหมือนในขั้นตอนการนั่งหันหน้าไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ทิศตะวันออกเฉียงใต้ ตะวันตกเฉียงเหนือ หรือตะวันตกเฉียงใต้ตามต้องการ

๒. กำหนดในใจ นอนหนอ ๆๆ ขณะล้มตัวลงนอนช้าๆ ฝ่ามือขวารองรับศีรษะ ด้านหลังข้างกกหู โดยยึดศอกยื่นตรงไปใต้ศีรษะ มือซ้ายวางทาบไปบนลำตัว โดยนิ้วมือทั้ง ๕ ชิดติดกัน

๓. เท้าซ้ายซ้อนเท้าขวา หรือเท้าซ้ายวางทับเท้าขวา กำหนดต้นจิต อยาคนอนหนอ ๆๆ กำหนดในใจ หลับตาหนอ ๆๆ กำหนดในใจ นอนหนอ และถูกหนอ เรื่อยไปจนครบเวลา

๔. กำหนดต้นจิต อยากลืมตาหนอ ๆๆ กำหนดในใจ ลืมตาหนอ ๆๆ นอนหงายหลังลง แล้วขมู่มือทั้งสองชิดติดกันขึ้นเหนือลำตัว และโน้มไปเหนือศีรษะ เหมือนขั้นตอนการนั่ง หงายหลังลงบนพื้น นอนหนอ ๆๆ

๕. ยกศีรษะขึ้นนั่ง โดยไม่ให้มือแตะพื้น พร้อมจับปลายเท้าทั้งสองข้าง ๓ ครั้ง กำหนดต้นจิต อยากพักหนอ ๆๆ แล้วไปพักผ่อนตามอธิษาศัย^๗

การนอนหงาย

๑. กำหนดต้นจิต อยาคนอนหนอ ๆๆ นั่งลง ๕ จังหวะเหมือนขั้นตอนในการนั่งหงายหลังลงบนพื้น นอนหนอ ๆๆ

๒. ประสานมือกันวางบนหน้าท้อง กำหนดในใจ มาหนอ ๆๆ (มือซ้ายหรือขวาตามถนัด) กำหนดในใจ ถูกหนอ ๆๆ กำหนดในใจ มาหนอ ๆๆ (มืออีกข้างหนึ่ง) กำหนดในใจ จับหนอ ๆๆ

๓. เท้าสองข้างชิดกันตั้งชันขึ้น กำหนดในใจ พองหนอ และยุบหนอเรื่อยไปจนครบเวลา

^๗ พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ ป.ธ. ๙) วจนา, วิปัสสนากรรมฐาน, หน้า ๖๑-๖๓.

๑๑) การกราบกรรมฐาน

๑๑.๑ ทำในการกราบมี ๒ อย่างคือ นั่งกราบและยืนกราบ

๑๑.๒ ขั้นตอนในการ กราบ เริ่มตามขั้นตอนดังนี้

๑. กำหนดต้นจิต อยากราบหนอ ๆๆ กำหนดในใจ เหมือนขั้นตอนในการนั่ง แต่ นั่งแค่ ๔ จังหวะ วางมือบนขาทั้งสองข้าง วางหนอ ๆๆ (มือขวา) วางหนอ ๆๆ (มือซ้าย) กำหนดต้นจิต อยากรยกมือหนอ ๆๆ พลิกหมอ ๆๆ (ขวา) ขึ้นหนอ ๆๆ (ขวา) เหมือนกับกำหนดในการนอนหงาย วางศีรษะลงบนหมอน ตะแคงซ้ายหรือขวาตามอริยาศัย วางมือขวาหรือซ้าย ไว้ใกล้ศีรษะ ทำคู้ศอก กำหนดในใจ พองหนอ ยุบหนอ นอนหนอ ถูกหนอ เรื่อยไปจนกระทั่งหลับไป

๒. ถูกหนอ ๆๆ (ถูกหน้าอก) ขึ้นหนอ ๆๆ (กระพุ่มมือ) ถูกหนอ ๆๆ (ถูกระหว่างคิ้วและหน้าผาก) ลงหนอ ๆๆ ถูกหนอ ๆๆ (ถูกหน้าอก) ก้มหนอ ๆๆ ลงหนอ ๆๆ (มือขวา) ถูกหนอ (ถูกพื้น) เยกหนอ ๆๆ กำหนดต้นจิต อยากรพักหนอ ๆๆ หรืออยากรนั่งหนอแล้วพักผ่อนตามอริยาศัย

๑๒) การกำหนดอิริยาบถย่อย

๑๒.๑ หลักการ

ผู้ปฏิบัติพึงเป็นผู้ทำความรู้ตัวอยู่เสมอ ในการก้าวไปข้างหน้า ในการก้าวกลับหลัง เป็นผู้ทำความรู้ตัวอยู่เสมอในการคู้เข้า ในการเหยียดออก เป็นผู้ทำความรู้ตัวอยู่เสมอ ในการทรงไว้ ซึ่ง สังขมาฏี บาตร และจีวร เป็นผู้ทำความรู้ตัวอยู่เสมอในการเดินการยืน การนั่ง การนอนหลับ ในการตื่นนอน ในการพูด

๑๒.๒ วิธีปฏิบัติ

๑. ให้ตั้งใจ โดยเอาใจใส่จดจ่ออยู่กับการเคลื่อนไหวในการกระทำนั้น ๆ
๒. ขณะที่กำหนดคำบริกรรม (ในใจ) จิตต้องเป็นไปพร้อมกันกับรูปที่เคลื่อนไหว
๓. ควรกำหนดอย่างช้า ๆ และต่อเนื่อง ให้มีสติกำหนดติดต่อกันไปตลอดสาย
๔. เมื่อมีอาการหรือสภาวะธรรมอื่นแทรก ให้พึงหยุดกำหนดอิริยาบถย่อยไว้ก่อน โดยให้กำหนดบริกรรมอารมณ์ที่เข้าแทรกนั้น ๆ หายไปก่อน แล้วจึงจะกำหนดอิริยาบถย่อยต่อไป
๕. พึงให้ความสำคัญของการกำหนดอิริยาบถย่อย เท่ากับอิริยาบถใหญ่ เพราะการกำหนดทุก ๆ อิริยาบถมีความสำคัญเท่ากันกิเลสไม่แทรก

๑๒.๓ ข้อที่ไม่พึงกระทำ (ขณะกำหนด) ไม่เพ่งดูสังขยานบัญญัติของอวัยวะ ไม่บังคับให้เป็นไปตามอำนาจของความต้องการ แต่ต้องการกำหนดให้สบาย ๆ เป็นไปตามธรรมชาติที่กาย

เคลื่อนไหว ไม่ออกเสียงคำบริกรรมดัง (กำหนดในใจ) ไม่ควรกำหนด พองหนอ-ยุบหนอ ประกอบไปด้วยจะเป็นการกำหนด ๒ อารมณ์^๔

เมื่อผู้ปฏิบัติกำหนดรู้ด้วยสติ มีความเพียร สามารถจำแนก รูป-นาม มีแต่เพียงรูปธรรมนามธรรม มีความศรัทธาเชื่อมั่นตั้งใจปฏิบัติ กำหนดแยกได้ว่าอะไรเป็นรูปอะไรเป็นนาม คือญาณที่ ๑ เรียกว่านามรูปปริจเฉทญาณ การกำหนดรู้ เหตุปัจจัยของรูป-นาม เป็นปัจจัยหรืออาศัยกันและกัน ตัวอย่างเช่น พอง-ยุบ (รูป) เป็นเหตุ รู้ว่าพอง-ยุบ (นาม) เป็นผล เรียกว่าญาณที่ ๒ คือปัจจัยปริคคหญาณ การกำหนดรู้ พิจารณาเห็นรูปและนามโดยไตรลักษณ์ เป็นตามลักษณะที่เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีใจตัวตน ผู้ปฏิบัติบรรลุถึงญาณนี้ จะเห็นพระไตรลักษณ์อย่างชัดเจนทุกขณะ เป็นวิปัสสนาญาณแรก คือญาณที่ ๓ เรียกว่าสัมมสนญาณ ผู้ปฏิบัติกำหนดรู้ทุกขณะจิตในมหาสติปัฏฐานทั้ง ๔ ให้สมบูรณ์ วิปัสสนาญาณละเอียดขึ้นจนถึงญาณทั้ง ๑๖

สรุป หลักและวิธีในการปฏิบัติวิปัสสนา เป็นขั้นตอนที่สำคัญยิ่งที่จะต้องศึกษาและปฏิบัติ อันเป็นแนวทางที่จะบรรลุให้เกิดปัญญาแจ่มแจ้งของรูป-นาม เมื่อฝึกสติจนมีกำลังมากเป็นมหาสติ จากโลกียะถึงขั้นโลกุตระจิต สามารถ ละ และกำจัด กิเลส อันเป็นการละกิเลสได้โดยเด็ดขาด ที่เรียกว่าสมุจเฉทปหาน จิตเข้าถึงความเป็นมรรคผลคืออริยบุคคล สามารถหลุดพ้นจากสังสารวัฏได้

๓.๑.๒ การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ เพื่อละกามคุณ ๕

ความสำคัญของการปฏิบัติวิปัสสนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ว่าเป็นธรรมอันลึกซึ้ง เป็นข้อปฏิบัติเพื่อให้เจริญสติระลึกรู้ในสภาวะธรรม อาศัยรูปนามปัจจุบันเป็นอารมณ์ เพื่อให้สติตั้งมั่นอยู่ที่ฐานทั้ง ๔ คือ กาย เวทนา จิต และธรรม โดยเท่าทันอารมณ์ที่เกิดขึ้น โดยกำหนดรู้ที่เกิดขึ้นคือสภาวะธรรม ไม่มีบุคคล ตัวตน เราเขา มีความรู้ตัวทั่วพร้อมอยู่เสมอ มีความเพียรประคองจิตไม่ลดละ

สติปัฏฐาน ๔ คือธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งสติหรือ ข้อปฏิบัติที่ใช้สติกำหนดตระลึกรู้พิจารณาสิ่งทั้งหลาย ให้รู้เห็นตามความเป็นจริงของธรรมนั้น ๆ โดยไม่ถูกครอบงำด้วยความยินดียินร้าย ที่ทำให้เห็นผิดไปจากความเป็นจริง ตามอำนาจของกิเลสตัณหา หรือกล่าวได้ว่าสติปัฏฐาน ๔ เป็นธรรมที่ตั้งแห่งสติ จุดประสงค์เพื่อฝึกสติและใช้สตินั้นพิจารณาในกาย เวทนา จิต ธรรมเพื่อให้เกิดนิพพิทา ความคลายกำหนด ความยึด ความอยาก จากการไปรู้ตามความเป็นจริงของสิ่งนั้น ๆ จึงเป็นไปเพื่อนำออกและ ละ เสียซึ่งตัณหาและอุปาทานความยึดมั่นถือมั่น ในความพึงพอใจหรือสุขของตัวเอง ที่มีในสันดาน อันก่อให้เกิดความทุกข์โดยตรง

^๔ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ธรรมะภาคปฏิบัติ ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๖๒-๗๖.

ความหมาย สติปัฏฐาน มาจาก “สติ” คือ การระลึก “ปัฏฐาน” คือ เข้าไปตั้งไว้ หมายถึง การระลึกของสติ โดยมีสติ ในที่นี้ความรู้อันรู้แจ้งในสภาวะที่เกิดขึ้นในฐานทั้ง ๔ เป็นหลักธรรมที่ปรากฏอยู่ในมหาสติปัฏฐานสูตร ที่ตั้งอันเป็นที่รองรับของการกำหนดสติอย่างประเสริฐ เพราะเป็นการตามระลึกอารมณ์ปรมาตม์ (รูป-นาม) ที่เกิดขึ้นตามฐานเป็นข้อปฏิบัติเพื่อรู้แจ้ง คือ เข้าใจตามเป็นจริงของสิ่งทั้งปวงโดยไม่ถูกกิเลสครอบงำ ทำให้ดับทุกข์และโทมนัส และเพื่อบรรลุธรรมจนเข้าถึงพระนิพพาน ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรัสไว้ใน พระสูตรต้นตปิฎก ที่ขนิภายมหาวรรค ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ทางนี้เป็นทางเดียว เพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงโสกะและปริเทวะ เพื่อดับทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุฉะลาธรรม เพื่อทำให้แจ้งนิพพาน ทางนี้คือ สติปัฏฐาน ๔ ประการ คือ พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้”^๙

สติปัฏฐาน แปลว่า ธรรมที่เป็นที่ตั้งของสติ หรือการปฏิบัติโดยมีสติเป็นประธาน ในการปฏิบัติ เพราะการเจริญสติปัฏฐานนั้นมีไม่เพียงสติอย่างเดียว มีธรรมอื่นประกอบร่วมด้วยอันได้แก่ วิริยะและปัญญา เป็นทางเอกสายเดียว เพื่อให้เหล่าสัตว์ทั้งหลายดับทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุ มรรค ผล เพื่อทำให้รู้แจ้งนิพพาน ดังปรากฏในสังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ทางที่ให้ถึงอสังขตธรรม คือ สติปัฏฐาน ๔”^{๑๐} กล่าวคือ เป็นหนทางแห่งความสิ้นราคะ ความสิ้นโทสะ และ ความสิ้นโมหะ เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติสมถภาวนา และวิปัสสนาภาวนา^{๑๑}

พระอภิธรรมปิฎกวิภังค์ ได้แสดงเรื่องสติปัฏฐานวิภังค์ ไว้ว่า สติปัฏฐาน ๔ หมายถึง ฐานอันเป็นที่ตั้งของสติใน ๔ ด้าน คือ

๑) ตามรู้ในกองรูปว่าเป็นกองรูปอยู่ มีความเพียรเพิกกิเลสมีปัญญาหยั่งเห็น มีสติข่มอภิชฌาและโทมนัสในโลกอยู่

๒) ตามรู้ในเวทนาว่าเป็นเวทนาอยู่ มีความเพียรเพิกกิเลส มีปัญญาหยั่งเห็น มีสติข่มอภิชฌาและโทมนัสในโลกอยู่

๓) ตามรู้ในจิตว่าเป็นจิตอยู่ มีความเพียรเพิกกิเลส มีปัญญาหยั่งเห็น มีสติ ข่มอภิชฌาและโทมนัสในโลกอยู่

^๙ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๒/๓๐๑.

^{๑๐} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๗๐/๔๕๐.

^{๑๑} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๖๗/๔๔๙.

๔) ตามรู้ในสภาวะธรรมว่าเป็นสภาวะธรรมอยู่ มีความเพียรเพิกเลส มีปัญญาหยั่งเห็น มีสติ ข่มอกิขณาและโทมนัสในโลกอยู่^{๑๒}

พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ) ได้อธิบายความหมายสติปฏิฐานว่า สติปฏิฐาน หมายถึง ๑) ที่ตั้งของสติ หมายถึง อารมณ์ของสติ ๔ ประเภท อันได้แก่ กงรูป เวทนา จิต และสภาวะธรรม ๒) สภาวะที่พึงตั้งไว้ด้วยสติ หมายถึง การล่องความยินดียินร้าย ๓) สติที่เข้าไปตั้งไว้ หรือ สติที่ตั้งไว้มั่น^{๑๓}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้ให้ความหมายของสติปฏิฐานว่า “สติปฏิฐาน” แปลว่า ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสติ ข้อปฏิบัติมีสติเป็นประธาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้รู้เห็นเท่าทันตามความเป็นจริง การมีสติกำกับดูสิ่งต่าง ๆ และความเป็นไปทั้งหลาย โดยรู้เท่าทันตามสภาวะของมันไม่ถูกครอบงำด้วยความยินดียินร้าย ทำให้มองเห็นเพี้ยนไปตามอำนาจกิเลส มี ๔ อย่าง คือ

๑) กายานุปัสสนาสติปฏิฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณากาย การมีสติกำกับดูรู้เท่าทันกายและเรื่องทางกาย

๒) เวทนานุปัสสนาสติปฏิฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาเวทนา การมีสติกำกับดูรู้เท่าทันเวทนา

๓) จิตตานุปัสสนาสติปฏิฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาจิต การมีสติกำกับดูรู้เท่าทันจิต หรือสภาพและอาการของจิต

๔) ัมมานุปัสสนาสติปฏิฐาน การมีสติกำหนดพิจารณาธรรม การมีสติกำกับดูรู้เท่าทันธรรม เรียกสั้น ๆ ว่า กาย เวทนา จิต ธรรม^{๑๔}

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงเทศนาไว้หลายครั้ง ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของแก่นหรือหัวใจของพระพุทธศาสนา ถูกกล่าวไว้หลายที่ทั้งในส่วน พระวินัย พระสูตร และพระอภิธรรม ทั้งนี้ สติปฏิฐานเป็นองค์ธรรมที่มีความสำคัญสูงสุดในการบรรลุถึงมรรค ผล นิพพาน โดยกล่าวว่า การเจริญสติปฏิฐานก็คือ การเจริญศีล สมาธิ ปัญญา หรือเจริญอริยมรรค มีองค์ ๘ อันเป็นมัชฌิมาปฏิปทา “ข้อ

^{๑๒} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๓๕๕-๓๕๗/๓๐๖-๓๒๗.

^{๑๓} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), **มหาสติปฏิฐานสูตร ทางสู่พระนิพพาน**, พระพรหมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม ป.ธ.๙, M.A., Ph.D.) ตรวจชำระ พระคันธสารากิจวงศ์ แปลและเรียบเรียง, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสารสินไทย การพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๒๔.

^{๑๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๕), หน้า ๓๙๕.

ปฏิบัติอันเป็นทางสายกลาง”^{๑๕} ที่นำผู้ปฏิบัติเกิดจักขุเกิดปัญญา ขอนำหลักธรรม (หัวใจของสติปัฏฐาน ๔) ที่ครูบาอาจารย์ท่านได้อธิบายไว้เพิ่มเติมเพื่อทำความเข้าใจในการปฏิบัติ ดังนี้

๑) อาตาศิปิ (สัมมาวายมะ) ความเพียร แปลว่า เพียรเพียรเพียร คือมีความเพียรชอบที่เรียกว่า สัมมัปปธาน ๔ คือ เพียรเพื่อละอกุศลเก่า เพียรเพื่อไม่ทำอกุศลใหม่ เพียรเพื่อทำกุศลใหม่ และเพียรเพื่อเพิ่มพูนกุศลเก่า ทุกขณะที่นักปฏิบัติเจริญสติระลึกภูมิจรรณปัจจุบัน ได้ชื่อว่าสังสมสติ สมภาติ และปัญญาให้เพิ่มพูนมากขึ้น^{๑๖} ในการเพียรให้เหือดแห้งไป ความเพียรนี้คือมรรคข้อที่ ๖ ในมรรค ๘ ที่เรียกว่า สัมมาวายมะ ได้แก่ สัมมัปปธาน ๔ คือ เพียรละบาปที่เกิดขึ้นแล้ว เพียรระงับบาปไม่ให้เกิดขึ้น เพียรทำกุศลที่ยังไม่เกิดขึ้นให้เกิดขึ้น และเพียรรักษากุศลที่เกิดขึ้นแล้ว ให้ตั้งมั่นและเจริญยิ่งขึ้นไปจนไปบุญลย์

๒) สัมปชาโน (ปัญญา) มีสัมปชัญญะ แปลว่า มีปัญญาหยั่งเห็น หมายความว่า หยั่งเห็นสภาวะธรรมตามความเป็นจริง คือเห็นลักษณะเฉพาะตัวของรูป-นาม^{๑๗} และลักษณะทั่วไปของรูปนาม (ความเป็นไตรลักษณ์) ความรู้ตัวทั่วพร้อมในรูป-นามที่กำลังเกิดขึ้นทางทวารทั้ง ๖ รู้แจ้งชัดว่าอะไรคือรูป อะไรคือนาม หรือมีความรู้ชัด เข้าใจชัดตามความเป็นจริง ซึ่งก็คือปัญญานั้นเอง โดยองค์ธรรมสัมปชัญญะ อันได้แก่ ปัญญา ในการพิจารณาเห็นรูปนามว่าไม่เที่ยง (อนิจจัง) เป็นทุกข์ (ทุกขัง) และไม่ใช่อัตน หรือบังคับบัญชาไม่ได้ (อนัตตา)^{๑๘}

๓) สติมา แปลว่า มีสติ^{๑๙} คือ ความระลึกได้ นึกได้ สำนึกอยู่ ไม่เผลอ ซึ่งก็คือตัวสตินั่นเอง กล่าวคือ เป็นผู้ที่มีสติอย่างต่อเนื่อง ไม่ขาดช่วงตั้งแต่ตื่นนอนจนถึงหลับสนิท การเจริญสติมีประโยชน์คือทำให้จิตตั้งมั่นเป็นสมาธิ เพื่อการพัฒนาปัญญาในการกำหนดรูป-นามที่เกิดขึ้นทางตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ สติยังหมายถึง ความแนบชิด ซึ่งทำหน้าที่ช่วยทำให้จิตแนบแน่นอยู่กับอารมณ์อันใดอันหนึ่ง จิตจะได้ไม่ล่องลอยและไม่ฟุ้งซ่าน จนทำให้เกิดปัญญา อุปมาเหมือนน้ำใสที่ตะกอนนอนก้น ย่อมแสดงสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่ในน้ำได้ หรือเหมือนการกักไข่ของแม่ไก่เป็นเวลานาน

^{๑๕} สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสมมหาเถระ), อริยวังสปฏิปทา ข้อปฏิบัติอันเป็นวงศ์พระอริยเจ้า, (กรุงเทพมหานคร: หจก. ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, ๒๕๕๔), หน้า ๖๙.

^{๑๖} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), มหาสติปัฏฐานสูตร ทางสู่พระนิพพาน, พระพรหมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม ป.ธ.๙, M.A., Ph.D.) ตรวจชำระ พระคันธสาราภิกวงศ์ แปลและเรียบเรียง, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๓๐.

^{๑๗} สุจิตรา อ่อนค้อม, การฝึกสมาธิ (Practice of Meditation), พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร: หอรัตนชัยการพิมพ์, ๒๕๕๖), หน้า ๑๕๖.

^{๑๘} พระครูเกษมธรรมทัต (สุรศักดิ์ เขมรังสี), สิ่งที่ทำไต่ยากในโลก, หน้า ๕๖-๕๗.

^{๑๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓.

ย่อมจะทำให้ยางเหนียว คือตัณหาเหือดแห้งไปทำให้จะงอปากและกรงเล็บ ที่เหมือนวิปัสสนาญาณของลูกไก่แข็งขึ้น และในที่สุด ลูกไก่ คือเหล่าสัตว์ก็จะเจาะเปลือกไข่ที่เหมือนอวิชชาซึ่งห่อหุ้มตนไว้ออกจากฟองไข่คือ ภพ ได้ สมกับพระพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ว่า “ปัญญาเกิดจากสมาธิ”^{๒๐}

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรัสไว้ว่า “ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ และพิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้”^{๒๑} ผู้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาจะต้องทำหน้าที่เป็นผู้ทำการฝึกจิตให้ดี ผลดีในการเจริญวิปัสสนานั้นจะเกิดขึ้นกับตนเอง ผู้ปฏิบัติควรจะต้องมีคุณธรรมประจำใจในขั้นต้น มี ๕ ประการ คือ

- ๑) มีความศรัทธาแน่นแน่ว หนักแน่น และท่อมเท ให้กับการปฏิบัติอย่างจริงจัง
- ๒) มีความตั้งใจในการปฏิบัติ คือ ตั้งใจจริง ไม่ย่อหย่อนต่อความเพียร
- ๓) มีอาตาปี คือ มีความเพียร มุ่งมั่นจริง ๆ ต่อการปฏิบัติ
- ๔) มีสติ คือ ระลึกรู้ในสิ่งที่ทำ สิ่งทีพูด สิ่งทีคิดอยู่เสมอ
- ๕) มีสัมปชัญญะ คือ มีความรู้ตัวทั่วพร้อมอยู่เสมอ รู้ตัวว่ากำลังทำ กำลังพูดและกำลังคิด

หลักการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ตามหลักสติปัฏฐานมีปรากฏอยู่ในพระสูตรหลายพระสูตร ผู้วิจัยขอนำหลักการปฏิบัติที่ปรากฏในพระอภิธรรมปิฎกวิภังคปกรณ์ สติปัฏฐานวิภังคสูตรต้นตอภาษณีย์ มาแสดงให้ทราบ ดังนี้

๑) กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน

กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน หมายถึง สติที่ตั้งมั่นอยู่ในการพิจารณาเนือง ๆ ซึ่งกาย คือ รูปขันธ์ มีลมหายใจเข้า ลมหายใจออก อิริยาบถใหญ่ย่อย เป็นต้น องค์ธรรมได้แก่ สติเจตสิกที่ในมหากุศลจิต ๘ มหากิริยาจิต ๘ อัปนาชวนะ ๒๖^{๒๒} การพิจารณากายนี้เพื่อให้ประจักษ์แจ้ง อาการของกายว่าเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน รู้เท่าทันกาย และเรื่องทางกาย ตามความเป็นจริงว่า กายก็สักร่างกาย ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา โดยใช้ความเพียรเป็นเครื่องเผากิเลส ใช้สัมปชัญญะ ความรู้สึกรู้ตัวทั่วพร้อมกำหนดอารมณ์ด้วยสติ พิจารณาเห็นด้วยปัญญา เพื่อขจัดอภิชฌา ความยินดีพอใจในกาม คือ พอใจในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส โทมนัส ความไม่ยินดีพอใจ ในกายออกเสียได้ มี ๖ หมวด (๑๔ บรรพ)

^{๒๐} สุจิตรา อ่อนค้อม, การฝึกสมาธิ (Practice of Meditation), หน้า ๑๕๖.

^{๒๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๒-๓๗๔/๓๐๑-๓๐๒.

^{๒๒} พระสังฆมณฑลสังฆราช ธรรมจริยะ, ปรมัตถโคตติกะ ปริจเฉทที่ ๓, ๗, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๔๔), หน้า ๑๒๑.

การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ เมื่อเริ่มปฏิบัติท่านให้กำหนดรู้ที่กายา
นุปีสนาสติปัฏฐานเป็นเบื้องต้น โดยเฉพาะอิริยาบถบรรพและสัมปชัญญะบรรพมีความสำคัญเป็น
อย่างยิ่ง อาจเรียกว่าเป็นหัวใจในการปฏิบัติเลยทีเดียว

๒) เวทนานุปีสนาสติปัฏฐาน

เวทนานุปีสนาสติปัฏฐาน หมายถึง สติที่ตั้งมั่นอยู่ในการพิจารณาเนื่อง ๆ ซึ่งเวทนา องค์
ธรรม^{๒๓} ได้แก่ สติเจตสิก ที่ในมหาภูตลจิต ๘ มหากิริยาจิต ๘ อัปนาชวนะ ๒๖ คือ การมีสติระลึก
รู้เฝ้าสังเกตพิจารณาตรึกตรองความรู้สึก ในความรู้สึกภายในกาย โดยมีสติระลึกรู้เท่าทันอาการที่มา
กระทบ เป็นความเสวยอารมณ์ ความรู้สึกของอารมณ์นั้น ๆ เวทนามี ๓ อย่าง คือ

- (๑) สุขเวทนา ความรู้สึกสุข สบาย ทางกายก็ตาม ทางใจก็ตาม
- (๒) ทุกขเวทนา ความรู้สึกทุกข์ ไม่สบายทางกายก็ตาม ทางใจก็ตาม
- (๓) อทุกขมสุขเวทนา ความรู้สึกเฉย ๆ จะสุขก็ไม่ใช่ จะทุกข์ก็ไม่ใช่ เรียกอีกอย่างหนึ่ง
ว่า “อุเบกขาเวทนา”^{๒๔}

ตรึกตรองเห็นสภาวะธรรมที่เป็นเหตุเกิด ที่เป็นเหตุดับทั้งที่โดยให้พิจารณาตรึกตรองเฝ้า
สังเกตเห็นเวทนา (ความรู้สึก) ทั้งหมดนี้โดยความเป็นทุกข์ เนื่องจากความสุข ความทุกข์ และความ
ไม่สุขไม่ทุกข์ (อุเบกขา) เวทนาทั้ง ๓ นี้เป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง ภายในกาย ภายนอกกาย สติเฝ้าพิจารณา
สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ เวทนา (ความรู้สึก) ทั้ง ๓ นี้ยังประกอบด้วย สิ่งล่อใจ (คือกิเลส) และ
ไม่มีสิ่งล่อใจ อีกรวมเป็น ๙ ชนิด (๙ บรรพ) เมื่อจิตเสวยเวทนาชนิดใดใน ๙ ชนิดนี้ก็ให้รู้ชัดว่าจิต
กำลังเสวยเวทนานั้น ๆ ผู้ปฏิบัติต้องเฝ้าพิจารณาตรึกตรอง เห็นเวทนาในเวทนา เห็นอาการเกิดขึ้น
แห่งเวทนา ความรู้สึกเป็นเหตุเกิด และเหตุดับในความรู้สึกนั้น ๆ

ผู้ปฏิบัติต้องมีสติตั้งมั่นอยู่เฉพาะหน้าว่า “ความรู้สึก (เวทนา) มีอยู่” ก็เพียงสักว่า
ความรู้สึก มีความรู้สึกไว้เพื่อเป็นที่อาศัยระลึกศึกษาหาความรู้ เจริญสติ เจริญปัญญาจนเป็นผู้ไม่มี
ตัณหา ทิฐิ และไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไร ๆ ในความรู้สึก จะเห็นได้ว่าเวทนา ความรู้สึกสุข ทุกข์ ไม่สุข
ไม่ทุกข์ (เฉย ๆ) มีอยู่ในกายตลอดเวลา

๓) จิตตานุปีสนาสติปัฏฐาน

จิตตานุปีสนาสติปัฏฐาน คือ สติที่ตั้งมั่นอยู่ในการพิจารณาเนื่อง ๆ^{๒๕} ซึ่งจิต อันมี โลภะ
อโลภะ โทสะ อโทสะ โมหะ อโมหะ เป็นต้น องค์ธรรมได้แก่ สติเจตสิก ในมหาภูตลจิต ๘ มหากิริยาจิต ๘

^{๒๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๐/๓๑๓.

^{๒๔} พระสังฆมณฑลชวตตะ อัมมาจริยะ, ปรมัตถโชติกะ ปริจเฉทที่ ๓, ๗, หน้า ๑๒๑.

^{๒๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๑/๓๑๔.

อัปนาชวนะ ๒๖^{๒๖} เป็นการพิจารณาเห็นจิตในจิต โดยมีสติระลึกรู้ ฝ้าสังเกตพิจารณาจิตที่เศร้าหมองหรือจิตผ่องแผ้ว เป็นอารมณ์ว่าจิตนี้ก็สักแต่ว่าจิต ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเรา เขา กำหนดรู้จิตตามสภาพที่เป็นอยู่ในขณะนั้น ๆ หรือ โยคีตั้งสติพิจารณาตรึกตรอง ดูความคิด (จิต) ให้รู้เท่าทันอาการของความคิด เห็นอาการตามที่ปรากฏในขณะนั้น ๆ และรู้ชัดตามความเป็นจริงของความคิด ซึ่งความคิด หรือจิต มีอาการ ๘ คู่ ๑๖ ลักษณะ (๑๖ บรรพ)

การที่จะพิจารณาให้รู้สภาวะต่าง ๆ ของจิตนั้นมีใช้เรื่องที่จะทำได้ง่าย ๆ เฉพาะอย่างยิ่งจิตที่ประกอบด้วยอกุศลกรรม เช่น ราคะ โทสะ โมหะ เพราะอกุศลกรรมต่าง ๆ มีลักษณะมีขอบไม่อาจรู้จักตัวเองได้ จึงต้องอาศัยความเพียร สัมปชัญญะและสติมาช่วยในการพิจารณา และจุดมุ่งหมายในการพิจารณาก็เพื่อให้เกิดผล คือปัญญาหรือดวงตามเห็นธรรม เป็นการขจัดความมืดบอด สามารถมองเห็นสภาวะธรรมตามความเป็นจริง

๔) ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน

ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ สติที่ตั้งมั่นอยู่ในการพิจารณาเนือง ๆ ในสภาพธรรม ที่เป็นอยู่โดยอาการที่ปราศจากตัวตนอันมีสภาวะของ โลภะ โทสะ โมหะเป็นต้น องค์ธรรมได้แก่สติ เจตสิกในมหากุศลจิต ๘ มหากิริยาจิต ๘ อัปนาชวนะ ๒๖^{๒๗} หรือเป็นการพิจารณาเห็นสภาวะธรรมในสภาวะธรรมมีสติระลึกรู้ ฝ้าสังเกตพิจารณาธรรมที่เป็นกุศล หรือธรรมที่เป็นอกุศลที่บังเกิดขึ้นกับจิต เป็นอารมณ์ว่าสภาวะธรรมนี้ก็สักแต่ว่าเป็นสภาวะธรรม ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตน เรา เขา สภาวะธรรมทั้งหลายที่เกิดอยู่ในจิตนั้นมี ๕ หมวด (๕ บรรพ) ได้แก่

(๑) นิ वर्ณบรรพ ว่าด้วยการกำหนดรู้ธรรม คือ นิ वर्ณ ๕ คือรู้ชัดในขณะนั้น ๆ ว่า นิ वर्ณ ๕ แต่ละอย่าง ๆ มีอยู่ในจิตตนหรือไม่ ที่ยังไม่เกิดขึ้นอย่างไร ที่เกิดขึ้นแล้วละเสียได้อย่างไร ที่ได้แล้วไม่เกิดขึ้นอีกต่อไปอย่างไร รู้ชัดตามที่เป็นอยู่ในขณะนั้น ๆ

(๒) ชันธบรรพ ว่าด้วยการกำหนดรู้ธรรมคือ อุปาทานชันธ ๕ อันเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่น ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ การพิจารณาชันธ ๕ เพื่อให้รู้ว่าชันธ ๕ เป็นส่วนประกอบต่าง ๆ ที่มาประชุมรวมกัน เป็นแต่เพียงส่วน ๆ ทั้ง ๕ มีรวมกันเท่านั้น ไม่ใช่ตัวตนไม่เป็นอิสระ ไม่มีตัวของมัน ชันธ ๕ จึงเป็นเพียงการแสดงให้เห็นถึงความเป็นอนัตตา คือปราศจากตัวตนที่เที่ยงแท้ เมื่อมองเห็นเช่นนี้จึงถอนความยึดมั่นถือมั่นในเรื่องตัวตนนั้นได้

(๓) आयตनบรรพ ว่าด้วยการกำหนดรู้อายตนะภายใน ๖ และอายตนะภายนอก ๖ อายตนะ หมายถึง สิ่งที่เชื่อมต่อกันให้เกิดความรู้ แตนต่อหรือแดนเกิดแห่งความรู้มี ๑๒ อย่าง

^{๒๖} พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, **ปรมัตถโชติกะ ปริเฉทที่ ๓, ๗, หน้า ๑๒๒.**

^{๒๗} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๒/๓๑๖.

แบ่งเป็น อายตนะภายใน ๖ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ และอายตนะภายนอก ๖ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ (สิ่งที่ถูกต้องกาย) และธรรมารมณ (อารมณ์ที่เกิดกับใจ) ในหมวดนี้ท่านให้พิจารณาอายตนะทั้งภายในและภายนอก ซึ่งเป็นที่อาศัยเกิดของสังโยชน์

(๔) โภชณฺคํบรรพ ว่าด้วยการกำหนดรู้ธรรม โภชณฺคํ หมายถึง ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ มีพุทธพจน์จำกัดความสั้น ๆ ไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ที่เราเรียกว่าโภชณฺคํ^{๒๘} เพราะเป็นไปเพื่อตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ”^{๒๙}

(๕) สัจจบรรพ ว่าด้วยการกำหนดรู้ธรรม คือ อริยสัจ ๔ ซึ่งได้แก่ ทุกข์ ทุกขสมุทัย ทุกขนิโรธ และทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา จะเห็นได้ว่าต้นตอของความทุกข์คือการเกิด เพราะเมื่อมีการเกิด ทุกข์ต่าง ๆ ก็ตามมา ที่กล่าวเช่นนี้เพราะเมื่อเกิดมาแล้วก็ต้องประสบกับความทุกข์ เช่น ความหนาว ความร้อน ความหิว ความกระหาย ต้องอุจจาระ ต้องปัสสาวะ เป็นต้น ซึ่งล้วนแต่เป็นเรื่องราวของความทุกข์ทั้งสิ้น หรืออาจกล่าวได้ว่า การเกิดมันพ่วงเอาทุกข์อื่น ๆ ติดมาด้วยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เช่น พ่วงเอาความแก่ ความเจ็บ ความตาย ความเศร้าโศกเสียใจมาด้วย

การที่จิตจะเข้าไปรับรู้ในอารมณ์ ของธรรมารมณในขั้นตอนนี้ด้วยสมาธิชั่วขณะ ที่เรียกว่า ฌณิกสมาธิ จนกว่าจะเป็นสมาธิขั้นสูง (อุปจารสมาธิ) ฉะนั้น ฌณิกสมาธินี้จึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ควรต้องประคอง รักษาไว้ให้ดี เหมือนบุรุษประคองภาชนะใส่น้ำมันที่เต็ม แล้วเดินไปจึงต้องระมัดระวังในการเดินทางอย่างมีสติ ด้วยความพยายามไม่ปล่อยให้ผลอสติ (ปล่อยให้รั่ว) ถ้าหากผลอสติบ่อย ๆ แล้ว การเจริญสมาธิจะต้องเริ่มต้นใหม่เรื่อยไป เปรียบเสมือนการจุดไฟด้วยหิน (เหล็กไฟ) เมื่อนำหินสองก้อนมาถูกันเพื่อให้เกิดความร้อนเป็นเปลวไฟ ถ้าการปฏิบัติอย่างไม่ต่อเนื่องทำให้ฌณิกสมาธิขาดออกเป็นช่วง ๆ (รั่ว) ผลการปฏิบัติที่ได้จะต้องเน้นซ้ำออกไปอีก

สรุปการปฏิบัติวิปัสสนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ เพื่อละกามคุณ ๕ เป็นการเจริญสติ ในฐานทั้ง ๔ คือกาย เวทนา จิต ธรรม คือการระลึก การตั้งมั่น รู้เห็นในสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ตามสามัญลักษณะ โดยไม่มีความยึดติดด้วยอำนาจกิเลสทั้งปวง กำหนดรู้ในฐานกายว่าเป็นเพียงมหาภูตรูป ๔ กำหนดในฐานเวทนา เห็นเป็นเพียงนามธรรมอย่างหนึ่งที่เกิดดับ ตามกฎไตรลักษณ์ มีสติระลึกในฐานจิตว่า เป็นนามธรรมไม่ใช่บุคคล สัตว์ เรา เขา ในฐานธรรม มีสติกำหนดรู้ว่าเป็นเพียงรูปธรรมนามธรรม ล้วนเกิดดับ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา กำหนดรู้ทุกขณะในการเห็น

^{๒๘} โภชณฺคํ ๗ ประกอบด้วย สติสัมโพชณฺคํ, ธัมมวิจยสัมโพชณฺคํ, วิริยสัมโพชณฺคํ, ปีติสัมโพชณฺคํ, ปัสสัทธิสัมโพชณฺคํ, สมาธิสัมโพชณฺคํ และอุเบกขาสัมโพชณฺคํ

^{๒๙} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๔๖/๙๒.

การได้ยิน การรู้กลิ่น การลิ้มรส การสัมผัส ในอริยาบถใหญ่-ย่อย ต้องกำหนดอย่างละเอียดโดยมีสติเป็นองค์กำกับให้จดจ่อต่อเนื่อง

๓.๒ การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเพื่อละกามคุณ ๕ โดยอาศัยอายตนะเป็นอารมณ์

เมื่ออายตนะภายใน อายตนะภายนอก และวิญญาณ ๓ อย่างนี้ ประจวบกันกระทบกัน เรียกว่าสัมผัส คือตา (จักขวยตนะ) จักขุปสาทกระทบกับ รูป รูปายตนะ (รูปารมณ) เกิดรับรู้ อารมณ์จาก จักขุวิญญาณ (มนายตนะ) เป็นต้น อายตนะอื่นๆคือ โสตายตนะ ฆานายตนะ เป็นต้น ก็เป็นทำนองเดียวกัน เมื่อเกิดการรับรู้อารมณ์ เสวยอารมณ์แล้วก็คิดปรุงแต่ง เกิดความพอใจไม่พอใจ เป็นสุขเป็นทุกข์ มีความจำคือ สัญญา รับส่งต่อเนื่องๆ จำเป็นต้องใช้ปัญญากำหนดรู้ตาม สภาวะธรรม พิจารณาไตร่ตรอง สภาพธรรมของรูป-นามขณะที่ปรากฏตามเหตุ ปัจจัย เพื่อจะเป็น การละอกุศลธรรม ที่จากต้นเหตุ

การที่พระพุทธองค์ทรงแสดงอายตนะ ๑๒ ไว้ในที่บางแห่ง อายตนะเหล่านี้ พระโสภณ มหาเถระ (มหาสีสยาตอ) ได้จำแนกไว้เป็น ๓ ประเภทตามลักษณะที่ปรากฏดังนี้

- ๑) ธาตุรับ คือ อายตนะภายใน ๕ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ที่เป็นรูปธรรม
- ๒) ธาตุกระทบ คือ อายตนะภายนอก ๕ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส และสิ่งที่สัมผัสที่เป็น รูปธรรมพร้อมทั้งธรรมารมณ์ที่เป็นทั้งรูปธรรมและนามธรรม
- ๓) ธาตุรู้ คือ อายตนะที่เป็นนาม ได้แก่ จิตที่รู้อารมณ์ผ่านดวงตาเป็นต้น^{๓๐}

ตัวอย่างเช่น เมื่อมีรูปมาปรากฏทางตา จิตที่เห็นรูปทางตาซึ่งเรียกว่าจักขุวิญญาณจิตทำหน้าที่เห็นคือรู้อารมณ์ โดยอาศัยตา คนตาบอดไม่สามารถเห็นได้เพราะไม่มีจักขุปสาท ไม่มีตาเป็นสื่อผ่านถึงประตูใจ ตาจึงเป็นธาตุรับ รูปเป็นธาตุกระทบ ส่วนจิตเป็นธาตุรู้ แม้เสียงก็ปรากฏผ่านประตูหูคือโสตปสาท ย่อมก่อให้เกิดจิตที่ได้ยินเสียง คือสัททวารมณดังนี้ เป็นต้น ในมหาสติปัฏฐานสูตร มีพระพุทธพจน์ที่อธิบายการเจริญวิปัสสนาโดยมีอายตนะ ๑๒ เป็นอารมณ์ดังนี้

ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณาเห็นธรรมในธรรม คือ อายตนะภายใน ๖ และอายตนะภายนอก ๖ คือ

- ๑) รู้ชัดตาและรูป รู้ชัดสังโยชน์ที่อาศัยตาและรูปทั้งสองเกิดขึ้น รู้ชัดเหตุเกิดและไม่เกิดสังโยชน์ รู้ชัดเหตุละสังโยชน์ที่ละได้แล้วและจะไม่เกิดขึ้นอีก^{๓๑}

^{๓๐} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), มหาสติปัฏฐานสูตร ทางสู่พระนิพพาน, หน้า ๓๒๒.

^{๓๑} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๑๗/๑๑๕.

๒) รู้ซัดหูและเสียง รู้ซัดถึงสังโยชน์ที่อาศัยหูและเสียงทั้งสองเกิดขึ้น รู้ซัดเหตุเกิดและไม่เกิดสังโยชน์ ย่อมรู้ซัดเหตุละสังโยชน์ที่ละได้แล้วและจะไม่เกิดขึ้นอีก

๓) รู้ซัดจมูกและกลิ่น รู้ซัดสังโยชน์ที่อาศัยจมูกและกลิ่นทั้งสองเกิดขึ้น รู้ซัดเหตุเกิดและไม่เกิดสังโยชน์ ย่อมรู้ซัดเหตุละสังโยชน์ที่ละได้แล้วและจะไม่เกิดขึ้นอีก

๔) รู้ซัดลิ้นและรส รู้ซัดสังโยชน์ที่อาศัยลิ้นและรสทั้งสองเกิดขึ้น รู้ซัดเหตุเกิดและไม่เกิดสังโยชน์ ย่อมรู้ซัดเหตุละสังโยชน์ที่ละได้แล้วและจะไม่เกิดขึ้นอีก^{๓๒}

๕) รู้ซัดกายและโณภูมิจำพะ รู้ซัดสังโยชน์ที่อาศัยกายและโณภูมิจำพะทั้งสองเกิดขึ้น รู้ซัดเหตุเกิดและไม่เกิดสังโยชน์ ย่อมรู้ซัดเหตุละสังโยชน์ที่ละได้แล้วและจะไม่เกิดขึ้นอีก

๖) รู้ซัดใจและอัมมารมณฺ์ รู้ซัดสังโยชน์ที่อาศัยใจและอัมมารมณฺ์ทั้งสองเกิดขึ้น รู้ซัดเหตุเกิดและไม่เกิดสังโยชน์ ย่อมรู้ซัดเหตุละสังโยชน์ที่ละได้แล้วและจะไม่เกิดขึ้นอีก

ด้วยวิธีนี้ภิกษุพิจารณาเห็นธรรมภายใน ธรรมภายนอก พิจารณาเห็นธรรมทั้งภายในบ้าง ภายนอกบ้าง เห็นธรรมที่เป็นเหตุเกิดและดับ พิจารณาเหตุเกิดและดับในธรรมอยู่ว่า ภิกษุจักตั้งสติเฉพาะหน้าว่า ธรรมมีอยู่ ก็เพียงเพื่ออาศัยเจริญญาณ เจริญสติเท่านั้น ไม่อาศัยค้นหาและทฤษฎีและไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไร ๆ ในโลก ภิกษุทั้งหลายอย่างนี้แล ภิกษุพิจารณาเห็นธรรมในธรรมคือ อายุตนะภายใน ๖ และอายุตนะภายนอก ๖ อยู่^{๓๓}

สรุป เมื่อ ตา คือจักขวยตนะ (จักขุปสาท) สัมผัสกับ รูป รูปายตนะ (รูปารมณฺ์) คือรูป อารมณฺ์ทำให้เห็นคือรู้อารมณฺ์ จากจักขุวิญญาณ (มนายตนะ) เป็นต้น การพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งอยู่หลายเช่นนี้ ทั้งภายในบ้างทั้งภายนอกบ้าง พิจารณาเห็นธรรมที่เป็นเหตุเกิด ในธรรมที่เป็นเหตุดับ เห็นความจริงเหล่านั้นอยู่เช่นนี้ ย่อมชื่อว่าได้เห็น รูป-นาม ชั้น ๕ และอายุตนะโดยความเป็นธาตุรับ (อายุตนะภายใน) ธาตุกระทบ (อายุตนะภายนอก) คืออารมณฺ์ ธาตุรู้ (รู้อารมณฺ์) ย่อมให้รู้ซัดความเป็น เหตุปัจจัยของรูป-นาม ชั้น ๕ อายุตนะ ๑๒ ฯลฯ

๓.๒.๑ การละกามคุณทางจักขวยตนะ

การเห็น เกิดได้เพราะมีการกระทบผัสสะเป็นปัจจัย และผัสสะเกิดได้เพราะมีการประชุมกันของจักขุปสาทรูปที่ใส ๆ (อายุตนะภายใน) รูปารมณฺ์คือสีต่าง ๆ (อายุตนะภายนอก) และจักขุวิญญาณ (มนายตนะ) ทั้งสามอย่างนี้เรียกว่า อายุตนะ คือ เหตุเกิด หรือเชื่อมต่อ พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ว่าจักขุวิญญาณต่างจากรูปอารมณฺ์ บุคคลทั่วไปมักจะสับสนเกี่ยวกับธรรมสองอย่างนี้โดยคิดว่าเป็นอย่างเดียวกัน พระพุทธองค์ตรัสไว้ชัดเจนว่า จักขุวิญญาณเกิดเพราะมีจักขุ

^{๓๒} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๑๗/๑๑๕.

^{๓๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๔/๓๑๙.

ปสาทรูปและรูปอารมณ์มาประชุมกัน และเมื่อมีการประชุมพร้อมกันของจักขุปสาทรูป รูปอารมณ์ และจักขุวิญญาณ ก็หมายถึงการเกิดขึ้นของผัสสะ^{๓๔}

เมื่อตา (จักขวยตนะ) รูป (รูปายตนะ) และจักขุวิญญาณ (มนายตนะ) ซึ่งเป็นส่วนทั้ง ๓ อย่างได้มาประชุมรวมกันก็มีการกระทบสัมผัสที่ทำให้มีสภาวะธรรมการเห็นเกิดขึ้น ผู้ปฏิบัติธรรมที่กำหนดตระลึกรู้อยู่ จะสามารถรู้ชัดสภาวะธรรมการเห็นนี้ได้ด้วยตนเอง และกำหนดปริกรรมว่า “เห็นหนอ” ในแต่ละขณะที่มีการเห็นเกิดขึ้น เมื่อสมาธิแก่กล้าขึ้นผู้ปฏิบัติธรรมจะทราบว่าการเห็นนั้นมีได้เกิดขึ้นเองโดยปราศจากเหตุปัจจัยและไม่มีบุคคลตัวตน เพียงแต่ประสาทตากับสิ่งที่ทำให้เกิดการเห็น แต่การเห็นเป็นสภาวะธรรมที่ประกอบด้วยรูป-นามเป็นปัจจัยให้เกิดจักขุวิญญาณ สืบเนื่องกันตามลำดับ ตามเหตุและผลในหลักปฏิจจสมุปบาท

ถ้าเข้าใจตามหลักปฏิจจสมุปบาทได้คือ หลักธรรมอธิบายถึงการเกิดขึ้นแห่งธรรมทั้งหลายเพราะอาศัยกัน สืบเนื่องกันตามลำดับ ตามเหตุและผล ก็จะเป็นอิสระจากความเคลือบแคลงสงสัยและความหลงผิด ข้อนี้เป็นคุณสมบัติของผู้ปฏิบัติธรรมในขณะที่บรรลुโสดาปัตติมารคญาณ ดังนั้นผู้ปฏิบัติธรรมจึงจำเป็นต้องทำความเข้าใจ เพราะความไม่รู้ในหลักปฏิจจสมุปบาทมักเป็นเหตุให้เกิดวิจิจฉา (ความลังเลสงสัย) ในพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์เป็นต้น สามารถนำไปปฏิบัติพัฒนาอินทรีย์ สාරวมระวัง เพื่อเป็นการลดละได้ถูกวิธี อุบายในการปฏิบัติกรรมฐานเพื่อพัฒนาอินทรีย์นั้น มีหลากหลายตามจรตอธยาศัยของแต่ละบุคคล ประกอบด้วย

(๑) ไม่ถือโดยนิमितและอนุพยัญชนะ เป็นวิธีที่ถือเอาตามหลักปฏิบัติอินทรีย์สังวรในพระบาลีที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “น นิมิตตคคาหิ, นานุพยณชนคคาหิ แปลว่า ไม่รวบถือ ไม่แยกถือหากไม่มีการยึดถืออารมณ์ต่าง ๆ โดยนิमितและโดยอนุพยัญชนะ อารมณ์ที่ปรากฏทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ก็จะเป็นเพียงสักว่าเป็นอารมณ์ที่ถูกรับรู้เท่านั้น ถ้าหลงลืมสติไปใส่ใจในนิमितและอนุพยัญชนะเข้า ก็จะมีการเสวยอารมณ์ความรู้สึก เป็นเหตุให้เกิดความยินดียินร้าย เกิดกิเลสติดตามมา ดังพระพุทธพจน์ที่ปรากฏในพระสูตรไว้ว่า เพราะเห็นรูปจึงหลงลืมสติ เมื่อใส่ใจในนิमितที่น่ารัก ก็มีจิตกำหนดเสวยอารมณ์นั้น ทั้งติดใจอารมณ์นั้นอยู่ เวทนาที่เกิดจากรูปจำนวนมากก็เจริญแก่เขาและจิตของเขาก็ถูกอภิขมาและวิหิงสาเข้าไปกระทบ เมื่อเขาสะสมทุกข้อยู่อย่างนี้ บัณฑิตกล่าวว่าย่างห่างไกลนิพพาน^{๓๕}

(๒) เลือกอารมณ์ เป็นวิธีหนึ่งที่ต้องเลือกปฏิบัติ เพราะคุณธรรมทั้งหลายรวมทั้งการพัฒนาอินทรีย์ด้วยเป็นสภาวะธรรมอย่างหนึ่ง ที่ตามกฎไตรลักษณ์ คือเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่เพียงชั่วคราวเกิดเพราะเหตุปัจจัย เมื่อหมดเหตุปัจจัยก็ดับไป ไม่สามารถบังคับบัญชาไปตามความต้องการได้ การ

^{๓๔} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒/๗.

^{๓๕} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๙๕/๑๐๑.

เลือกอารมณ์ก็เป็นวิธีหนึ่งที่จะทำให้การพัฒนาอินทรีย์ประสบความสำเร็จ อารมณ์ใดที่รับรู้แล้วทำให้เกิดอกุศลมากขึ้นกว่าเดิม ก็ไม่ควรไปเสพอารมณ์นั้น ส่วนอารมณ์ใดที่รับรู้แล้วทำให้เกิดอกุศลมากขึ้น ควรจะเสพอารมณ์นั้น

(๓) หลบหลีกอารมณ์ เป็นวิธีการกันไว้ดีกว่าแก้ เป็นการปฏิบัติด้วยความไม่ประมาท ความไม่ประมาทระวังป้องกันไว้ก่อน จะทำให้การปฏิบัติประสบผลสำเร็จได้ เพราะหากประมาท เลินเล่อ ผิดพลาดเพียงครั้งเดียวก็จะทำให้ต้องเสียใจในภายหลัง ด้วยว่าความประมาทเป็นเหตุแห่ง ความตาย

(๔) เฉลียวหน้าอย่างมีสติ สติมีความสำคัญในการปฏิบัติทุกอย่าง ทำให้โอกาสที่จะเกิด ความผิดพลาดลดลงได้ เมื่อมีความจำเป็นต้องเฉลียวหน้ากับอารมณ์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ก็ควรตั้งสติไว้ ใน แง่มุมที่ถูกต้อง เพื่อจะได้เป็นการป้องกันกิเลส

(๕) เฉลียวหน้าเอาชนะอารมณ์ การเอาชนะอารมณ์ไม่ได้มุ่งหมายจัดการที่ตัวอารมณ์ เพราะตัวอารมณ์ที่เป็นสิ่งภายนอก ส่วนการปฏิบัติธรรมเพื่อมุ่งการขัดเกลา ปรับปรุง เปลี่ยนแปลง สภาวะจิตใจซึ่งเป็นสิ่งที่อยู่ภายใน การเอาชนะอารมณ์ในที่นี้ จึงหมายถึงการที่ประสบกับอารมณ์ แล้วสามารถที่จะวางจิตได้อย่างถูกต้องต่ออารมณ์ที่ปรากฏ

(๖) ปฏิบัติตามวินัยโดยเคร่งครัด วินัยที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติไว้นั้น เป็นการ วางกฎเกณฑ์อย่างเหมาะสมกับการที่จะทำให้จิตใจพัฒนาก้าวหน้าไปในคุณธรรมเบื้องสูงได้ง่าย

(๗) โยนิโสมนสิการ หมายถึง การใส่ใจโดยถูกต้อง ถูกตามหลักการ ถูกกับเหตุผล ถูกวิธีการ ถูกตรงตามที่มันเป็นจริง ถูกตามหลักการที่พระพุทธเจ้าที่สอนเอาไว้

(๘) ปิดทวาร ในการฝึกตอนต้นนั้น การปล่อยให้มีการเห็น การได้ยิน เป็นต้น หรือให้จิต เทียวไปรับรู้อารมณ์ต่าง ๆ ตามปกติ อาจจะทำให้การปฏิบัติไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร เนื่องจากมีความ เคยชินตามกิเลสอยู่มาก จึงควรปิดกั้นทวารเอาไว้บ้าง

(๙) สักแต่ว่ารู้ ในขั้นการปฏิบัติพัฒนาอินทรีย์ที่สูงยิ่งขึ้นไป ผู้มีสติปัญญาสามารถที่จะ เป็นเพียงแต่สักว่ารู้อารมณ์ที่ปรากฏทางทวารต่าง ๆ โดยไม่ใส่ความคิดเห็น ทศนคติ การตัดสินใจ ดีชั่ว ความจำได้หมายรู้สิ่งที่รับรู้ นั้น ทำให้ไม่หลงเข้าไปยึดติด^{๓๖}

ดังนั้นเมื่อตาเห็นรูป เป็นต้น เป็นเพียงการกระทบสัมผัส คือสภาวะธรรมที่เกิดไปตาม ธรรมชาติ ตามเหตุและผล ต้องคอยสำรวจมระวังอินทรีย์และอารมณ์ ภายนอกเมื่อมากระทบ เห็นสัก

^{๓๖} สุภีร์ ทุมทอง, การพัฒนาอินทรีย์สังวร, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ที่ บริษัท ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้น จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๑๘๘-๒๐๓.

แต่ว่าเป็นเพียงสภาวะรูป-นาม ไตร่ตรองและพิจารณา กับอารมณ์ที่ปรากฏ สามารถรู้ชัดสภาวะธรรม ในการเห็นเป็นต้นเป็นลตละกิเลสโดยตรง

๓.๒.๒ การละกามคุณทางโสตายตนะ

การได้ยินจะเกิดขึ้นไม่ได้หากปราศจาก หู (โสตายตนะ) และเสียง (สัททวารมณ) คลื่นเสียงเดินทางด้วยความเร็ว ๑,๑๐๐ ฟุต ต่อ ๑ วินาที (ส่วนคลื่นวิทยุจะเร็วกว่า เพราะสามารถเดินทางรอบโลกได้ภายในเวลาเพียงชั่วขณะเดียว) เมื่อคลื่นเสียงมากระทบสัมผัสกับหูคล้ายกับการที่ภาพกระทบกับกระจกเงา จะมีจิตได้ยิน (โสตวิญญูณ) เกิดขึ้นทันที

โสตประสาท (โสตายตนะ) หรือหูเป็นรูปร่างหนึ่ง ซึ่งมีสภาพเปลี่ยนแปลงสลายไป มีการเกิดดับอยู่ตลอดเวลา เมื่อคลื่นเสียง (สัททวารมณ) กระทบกับกระแสโสตประสาท ก็เป็นปัจจัยให้เกิดโสตวิญญูณ (มนายตนะ) ทำหน้าที่รับรู้เสียงเพียงชั่วขณะแล้วดับไป ต่อจากนั้นเกิดสัมปฏิจจนจิต สันตிரณจิต และโสตวิญญูณจิต ทำหน้าที่รับอารมณ์ พิจารณาอารมณ์ และตัดสินอารมณ์ จิตแต่ละดวงเกิดขึ้น ดำรงอยู่ชั่วขณะแล้วดับไป จากนั้นชวณจิตเกิดขึ้นเสพอารมณ ๗ ขณะก่อนจะดับไป แล้วจึงมี ตวารมณจิตเกิดอีก ๒ ขณะ รับอารมณ์ต่อจากชวณจิต

ดังที่กล่าวมานี้เป็นกระบวนการในการได้ยิน เราได้ยินเสียง ก็เพราะมีโสตวิญญูณจิตเกิดขึ้นเนื่องจากการกระทบกันของหูและเสียงเป็นเหตุ ดังนั้น ผู้ปฏิบัติธรรมที่เจริญสติอยู่เสมอ ย่อมทราบว่า การได้ยินเกิดขึ้นเพราะมีหูและเสียง ไม่ใช่เราได้ยิน ไม่มีอตตาหรือบุคคลเป็นผู้ได้ยิน อนึ่ง ในขณะที่ได้ยินนั้น ผู้ปฏิบัติธรรมจะรับรู้ความเป็นเหตุเป็นผลแก่กัน การได้ยินจึงหมายถึงการประชุมกันของหู เสียง และโสตวิญญูณจิต การประชุมกันดังกล่าวนี้เรียกว่า ผัสสะ^{๓๗}

ผู้ปฏิบัติธรรมมักจะรับรู้การกระทบของเสียงได้อย่างชัดเจนเมื่อมีสมาธิตั้งมั่น บางคนมีความรับรู้ไวมากเมื่อได้ยินเสียงที่ระคายหู เขาอาจรู้สึกเหมือนมีคลื่นเสียงมากระทบโสตประสาท บางคนอาจถึงกับสะดุ้งเมื่อได้ยินเสียงใบไม้ตกกระทบพื้น กระบวนการเกิดผัสสะนี้จะเห็นได้ชัดเมื่อเสียงหลายชนิดเกิดขึ้นรอบตัว เรามักได้ยินเฉพาะเสียงที่เราเลือกหรือต้องการจะฟังเท่านั้น แต่ถ้าเป็นเสียงที่ดังมาก เสียงกระดัง หรือเสียงสูง เสียงแหลมเข้าหู เราอาจหลีกเลี่ยงไม่ได้ จำเป็นต้องได้ยิน แม้จะไม่อยากฟัง ต่างจากภาพที่ไม่นำดู ซึ่งยังสามารถหลีกเลี่ยงโดยไม่มองได้ รู้สึกพอใจเมื่อได้ยินเสียงไพเราะ เช่น เสียงเพลง หรือคำพูดจาที่อ่อนหวาน และไม่พอใจเมื่อได้ยินเสียงที่ไม่เสนาะหู เช่น เสียงกระดัง หรือคำพูดที่หยาบคาย เมื่อได้ยินเสียงคุ้นเคยทั่วไปในชีวิตประจำวัน เราจะมีความรู้สึกเป็นกลาง ไม่จัดเป็นความพอใจหรือไม่พอใจ เรียกว่าอุเบกขาเวทนา ซึ่งเป็นความรู้สึกที่ไม่ชัดเจนจนบางครั้งอาจไม่ได้สังเกตความรู้สึกนี้

^{๓๗} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๔๔/๖๙.

ในคัมภีร์อิทธิธรรม^{๓๘} ได้กล่าวไว้ว่าวิญญานจิตซึ่งทำหน้าที่เห็น ได้ยิน รู้กลิ่น ลิ้มรส เป็นจิตที่เกิดพร้อมกับอุเบกขาเวทนาเท่านั้น ขณะรู้อารมณ์ทางตาและหูเป็นต้นนั้นไม่ทำให้เกิดความรู้สึกพอใจหรือไม่ แต่ในการเจริญสตินั้น ผู้ปฏิบัติธรรมไม่ควรใส่ใจกับวิญญานจิตเพียงอย่างเดียว ควรกำหนดรู้วิถีจิตที่เกิดขึ้นทั้งวิถี รวมถึงความรู้สึกคือสุขเวทนาในจิตที่ทำหน้าที่ต่อเนื่องกันด้วย เช่น สันติระณะ (พิจารณาอารมณ์) ชวนะ (เสพอารมณ์) และตทารัมมณะ (รับอารมณ์ต่อจากชวนะ) นอกจากนั้น ในขณะที่เกิดชวนะก็อาจปรากฏทุกขเวทนาอีกด้วย

จักขุวิญญานและโสตวิญญานเป็นต้น จะเกิดพร้อมด้วยอุเบกขาเวทนาการก็ตาม แต่หลังจากนั้นย่อมเกิดความรู้สึกที่ดีและไม่ดีตามมาเนื่องจากเป็นผลของกรรม หากการเห็นนั้นเป็นวิบากของกรรมชั่ว ย่อมเกิดความรู้สึกไม่ดี เช่น เมื่อได้เห็นรูปารมณ์ที่ไม่ดี ก็ทำให้เกิดความทุกข์ใจ หวาดกลัวเป็นต้น เสียงที่ดังเกินไปอาจทำให้หูหนวก กลิ่นที่เหม็นทำให้ปวดศีรษะ และอาหารที่ไม่เหมาะสมอาจเป็นอันตรายต่อสุขภาพได้ ข้อนี้จัดเป็นอุเบกขาเวทนาที่มีลักษณะค่อนข้างไปทางทุกขเวทนา ในทำนองเดียวกัน อุเบกขาเวทนาอันเกิดจากอารมณ์ที่ดีทางทวาร ๔ ก็เป็นปัจจัยให้เกิดสุขเวทนาต่อมาได้ เช่น รู้สึกยินดีเมื่อเห็นรูปสวย ได้ยินเสียงไพเราะ เป็นต้น จัดเป็นอุเบกขาเวทนามีลักษณะค่อนข้างไปทางสุขเวทนา เพราะเป็นผลวิบากของกุศลกรรม

ดังนั้น เวลาที่ได้ยินเสียงที่ไพเราะจะรู้สึกเป็นสุข เราพอใจเมื่อได้ยินคำพูดที่อ่อนหวาน และจะไม่สบายหูเมื่อได้ยินคำพูดที่หยาบคาย แต่เสียงที่ได้ยินอยู่ทั่วไปนั้นมักไม่ก่อให้เกิดเวทนาที่เห็นได้ชัด จึงเรียกความรู้สึกนั้นว่าอุเบกขาเวทนา เวทนา ๓ อย่างที่เกิดจากการได้ยินย่อมปรากฏขึ้นชัดแก่ผู้ปฏิบัติที่มีสติระลึกรู้อยู่เสมอ ผู้ปฏิบัติพึงทราบได้ว่าสุขเวทนาและทุกขเวทนาเกิดจากการกระทบกันระหว่างเสียงและหู โดยไม่มีอัตตาตัวตนเป็นผู้ได้รับเวทนานั้น ย่อมทราบว่าเวทนาเกิดขึ้นและดับไปในทันทีทันใด และสภาวะธรรมทุกสิ่งไม่คงทนถาวร เมื่อสมาริพัฒนาแก่กล้าขึ้น ย่อมรู้เห็นได้ถึงการเกิดและการดับไปไม่จบสิ้น

๓.๒.๓ การละกามคุณทางฆานายตนะ

การรู้กลิ่นเป็นสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นตามเหตุและปัจจัย เช่น การได้กลิ่น ฆานวิญญาน (จิตที่รู้กลิ่น) เกิดได้เพราะมีการกระทบกันระหว่างจมูก ฆานปสาท (ฆานายตนะ) และกลิ่น (คันธารมณ์)^{๓๙} หากขาดจมูกหรือไม่มีกลิ่น การรู้กลิ่นก็จะเกิดขึ้นไม่ได้ คนที่ไม่มีฆานปสาทนั้นหาได้ยาก แต่ข้าพเจ้าเคยพบพระภิกษุรูปหนึ่งซึ่งกล่าวว่าไม่สามารถรับรู้กลิ่นอะไรเลย แม้จะให้ดมผ้าเช็ดหน้าที่พรม

^{๓๘} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๕๖/๑๕๗.

^{๓๙} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๔๔/๖๙.

น้ำหอมไว้ก็ตาม แม้จมูกจะดีแล้วไปจุดไว้หรือว่าไม่มีกลิ่นให้สุดดม ก็จะไม่สามารถรู้กลิ่นได้ เราจะได้กลิ่นก็ต่อเมื่อมีกลิ่นมาในอากาศและกระทบเข้ากับขนปสาท (ลักษณะใส ๆ) ในจมูก

คนทั่วไปมักจะหลงผิดคิดไปว่า มีบุคคลหรือมีตัวตนเป็นผู้ได้กลิ่น แต่การรู้กลิ่นก็เช่นเดียวกับการเห็นและการได้ยิน กล่าวคือ เกิดจากการกระทบกันกับกลิ่นในอากาศกับปสาทรูปในจมูกซึ่งมีสภาพแปรเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลา การกระทบกันระหว่างคันธารมณ์กับขนปสาททำให้เกิดขานวิญญานและวิถิจิต ซึ่งประกอบด้วยอ้าวชขันจิต ทำหน้าที่รับอารมณ์ใหม่เป็นต้นไปจนถึงขานจิตทำหน้าที่เสพอารมณ์ และตทารมณ์มณจิต แต่องค์ประกอบสำคัญในการได้กลิ่น คือขานวิญญานซึ่งเกิดและดับอยู่ตลอดเวลา โดยมีจมูกและกลิ่นเป็นปัจจัย

ทุกคนจะคุ้นเคยกับกลิ่นทั้งดีและไม่ดี เช่น กลิ่นหอมของดอกไม้ หรือกลิ่นเหม็นของสิ่งบูดเน่า คนทั่วไปจะเชื่อว่าตนเองเป็นผู้ได้กลิ่น แต่ผู้ปฏิบัติธรรมทราบดีว่า การได้กลิ่นเป็นเพียงสภาวะธรรม ที่เกิดขึ้นจากการประชุมกันของจมูก กลิ่น และขานวิญญาน ๓ อย่าง และย่อมรู้ว่าสภาวะธรรมทั้งปวงเป็นสิ่งแปรปรวนอยู่เสมอ ย่อมไม่คงทนถาวร

เวทนา (ความรู้สึก) อาจเป็นความพอใจหรือไม่ขึ้นอยู่กับคุณสมบัติของผัสสะ กลิ่นดอกไม้และน้ำหอมทำให้รู้สึกชื่นใจ กลิ่นบูดเน่าย่อมระคายจมูก ส่วนกลิ่นธรรมาที่ไมหอมไม่เหม็นจะไม่ทำให้รู้สึกพอใจหรือไม่พอใจ แต่ทำให้รู้สึกวางเฉย เรียกว่าอูเบกขาเวทนา ซึ่งเป็นความรู้สึกที่มีกำลังอ่อน จึงไม่ค่อยได้สังเกตเห็นความรู้สึกนี้ แต่ผู้ปฏิบัติธรรมที่กำหนดรู้อยู่เสมอ จิตรับรู้กลิ่นย่อมทราบว่า เวทนาที่เกิดขึ้นและดับไปขณะรู้กลิ่นนั้นมีได้ ๓ อย่าง คือ พพอใจ ไม่พอใจ และเฉย ๆ

๓.๒.๔ การละกามคุณทางชีวหายตนะ

การลิ้มรสเป็นสภาวะธรรม ที่เกิดจากการกระทบกันของลิ้น (ชีวหายตนะ) และอาหาร เป็นปัจจัยให้เกิดมีชีวหาวิญญานขึ้น^{๔๐} หากไม่มีลิ้นหรือรสอาหารมากระทบ จิตที่รู้รสก็ย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ และถ้าหากลิ้นหรือชีวหาปสาทบกพร่อง ก็จะได้รับรสชาติของอาหารไม่ได้ บุคคลทั่วไปเชื่อว่า มีตัวตนเป็นผู้บริโภคหรือผู้รับรสอาหาร แต่ความจริงปสาทรูป (ลักษณะใส ๆ) ในลิ้นมีสิ่งที่ทำหน้าที่รับรส และเป็นสภาพแปรเปลี่ยนตลอดเวลา เมื่อชีวหาปสาทถูกกระทบกับรสของอาหาร จึงเกิดชีวหาทวารวิถิจิต ทำนองเดียวกับที่ได้อธิบายมาแล้วที่เกี่ยวกับจักขุวิญญานเป็นต้น วิถิจิตในการรู้รสเกิดดับเร็วมากจนเป็นเสมือนชั่วขณะจิตเดียว ชิวหาวิญญานเปลี่ยนแปลงไปตามความเปลี่ยนแปลงของลิ้นและรส ชิวหาวิญญานนั้นเป็นธรรมชาติที่รู้รส เช่น รสหวาน รสเปรี้ยว และเค็ม เป็นต้น

^{๔๐} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๔๔/๖.

การประชุมกันของชีวหาปสาท รสารมณ^{๔๑} และชีวหาวิญญาณ เรียกว่า ผัสสะ แม้คนทั่วไปคิดว่าตนเองเป็นผู้ลิ้มรส แต่ผู้ปฏิบัติธรรมที่กำหนดรูรูรูป-นามอยู่เสมอ ขณะลิ้มรสจะทราบได้ว่าการลิ้มรสเป็นสภาวะธรรมที่ผันแปรไปตามสภาพของลิ้น รส และชีวหาวิญญาณ เมื่อปฏิบัติต่อไปก็ย่อมสามารถจะบรรลุถึงวิปัสสนาปัญญาที่เห็นความแปรเปลี่ยน ความไม่คงทนของสภาวะธรรมในการลิ้มรสเช่นกัน

ผัสสะที่เกิดจาก (รสายตนะ) รสารมณเป็นเหตุให้เกิดความรู้สึกเสวยอารมณ์ (เวทนา) ทั้งดีและไม่ดี ขึ้นอยู่กับรสที่ได้รับ เมื่อได้ลิ้มรสอร่อยก็รู้สึกพอใจ แต่ถ้าเป็นอาหารที่ไม่อร่อยหรือยาที่มีรสขมก็จะมีความรู้สึกไม่พอใจ อาหารบางอย่างเมื่อเรารับประทานแล้วรู้สึกเฉย ๆ จัดเป็นอุเบกขาเวทนา แต่ว่าการมีโอกาสได้บริโภคอาหารถือว่าเป็นผลของกรรมดี ดังนั้นการบริโภคอาหารจึงจัดเป็นสุขเวทนา และมีความผูกพันยึดมั่น สำหรับผู้ปฏิบัติธรรมที่เจริญวิปัสสนาภาวนา กำหนดรูรูรูป-นามอยู่ทุกขณะ ย่อมทราบชัดด้วยประสบการณ์ของตนถึงการเกิดดับของเวทนา ๓ (สุข ทุกข์ และอุเบกขา)

๓.๒.๕ การละกามคุณทางกายายตนะ

กายทวาร (กายายตนะ) เป็นที่เกิดของผัสสะและเวทนาได้เช่นกัน พระบรมศาสดาตรัสไว้ว่า “กายวิญญาณเกิดได้เพราะมีการกระทบกันระหว่างกายปสาทรูป (ลักษณะใส ๆ) และ (โณภูฏัพพายตนะ) โณภูฏัพพารมณ การประชุมกันของกายปสาทรูป โณภูฏัพพารมณ และกายวิญญาณทั้ง ๓ เป็นปัจจัยให้เกิดกายสัมผัส (ผัสสะ) และกายสัมผัสเป็นปัจจัยให้เกิดเวทนา”^{๔๒}

จากพระราชดำรัสนี้ พระองค์ทรงชี้ให้เห็นว่าการเห็น ได้ยิน รู้กลิ่น และลิ้มรส ล้วนเป็นสภาวะธรรมที่เกี่ยวข้องกับอวัยวะเฉพาะที่ เช่น ตา และหู เป็นต้น จิตที่รับรู้อารมณ์จะเกิดขึ้นตรงส่วนใดส่วนหนึ่งบริเวณศีรษะ สภาวะธรรมทางกายและจิตที่เกิดได้จึงถูกจำกัดว่าต้องมีสถานที่และเวลาเกิด เช่น จะรับรู้รสเฉพาะเวลาบริโภคอาหาร รับรู้เสียงต่อเมื่อมีเสียงให้ได้ยิน แต่การรับรู้สัมผัสทางกายนั้นสามารถเกิดขึ้นกับทุกส่วนทั่วร่างกาย เราอาจสัมผัสกับโณภูฏัพพารมณ^{๔๓} (อารมณ์ทางกายทวาร) ณ ที่ใดที่หนึ่งที่ร่างกายอยู่เสมอไม่ว่านึกถึงเมื่อไร ดังนั้นกายสัมผัสจึงมีขอบเขตกว้างขวางและกินเวลาต่อเนื่องยาวนาน การกำหนดรู้กายสัมผัสจึงเป็นส่วนสำคัญยิ่งสำหรับผู้เริ่มปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

^{๔๑} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๐๔/๒๑๔.

^{๔๒} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๔๔/๖๙.

^{๔๓} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๔๔/๑๑.

กายปสาทเป็นส่วนที่ตั้งรับ เมื่อโณภูฏัพพารมณฺมากระทบ โดยกระจายอยู่ทั่วร่างกาย ในทุกส่วนที่มีเลือดเนื้อชุ่มชื้น กายปสาทรูปเหล่านี้เป็นที่อาศัยเกิดของจิต ที่สามารถรับรู้สัมผัสซึ่งมากระทบร่างกายได้ ทั้งภายนอกและภายใน กายปสาทก็เป็นสภาวะธรรมที่ไม่คงทนถาวร แปรเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลาจากขณะหนึ่งไปสู่อีกขณะหนึ่ง อุปมาเหมือนกับสายน้ำที่ไหลไม่ขาดช่วง หรือเหมือนกระแสไฟฟ้าที่ไหลผ่านไส้หลอดไฟ ทำให้เกิดแสงสว่างขึ้น

เมื่อกายประสพที่มีความแปรเปลี่ยนอยู่เสมอนี้ กระพบกับโณภูฏัพพารมณฺ (รูป) ทั้งที่เป็นภายในและภายนอก ก็เป็นปัจจัยให้เกิดกายวิญญาณ และมีวิถิจิตเช่นเดียวกับการเห็นและการได้ยิน เป็นต้น วิถิจิตที่รับรู้กายสัมผัสประกอบด้วยจิตที่รับอารมณ์ จิตที่ไต่สวนอารมณ์ จิตที่เสพอารมณ์ และจิตที่รับอารมณ์ต่อจากขณะ วิถิจิตเหล่านี้เกิดดับอย่างรวดเร็วมากจนมีความรู้สึกว่าได้ปรากฏขึ้นเพียงชั่วขณะจิตเดียว

กายวิญญาณจิตเกิดดับอย่างรวดเร็วตลอดเวลา แต่เราไม่สังเกตเห็นเอง เพราะจิตของคนเรามักใส่ใจอยู่กับอารมณ์อื่น ถ้าหันมาสนใจที่ร่างกาย ก็ย่อมได้รับรู้การสัมผัสบริเวณส่วนใดส่วนหนึ่งของร่างกาย เช่น เท้าที่สัมผัสกับพื้นห้อง หรือผิวหนังที่ถูกสัมผัสกับเสื้อผ้า เป็นต้น เพราะเหตุนี้ ผู้ปฏิบัติธรรม ที่เจริญสติระลึกรู้สัมผัสทางกายนี้อยู่เสมอ จึงรู้ว่ากายสัมผัสไม่ได้เกิดขึ้นเองและไม่มีผู้ใดทำให้เกิดขึ้น หากแต่เกิดขึ้นเพราะอาศัยโณภูฏัพพารมณฺ และกายปสาทที่ไม่บกพร่อง คำว่า โณภูฏัพพารมณฺ หมายถึง อารมณ์ที่กระทบถูกต้องได้ทางกาย มี ๓ ชนิด คือ ปฐวีธาตุ เตโชธาตุและ วาโยธาตุ^{๔๔}

ผู้เจริญวิปัสสนาภาวนาสามารถรู้เท่าทันสภาวะเห็นได้ จะมีเพียงสภาวะเห็นโดยไม่มีรูปร่างของสิ่งที่เห็น และสังโยชน์คือกิเลสเครื่องผูกมัดจะไม่เกิดขึ้น แต่ถ้าใจรับรู้ไปถึงรูปร่างของสิ่งที่เห็น แล้วจิตปรุงแต่งและตอบสนองตามความรู้สึกของตน ส่งผลให้ความรู้สึกชอบหรือไม่ชอบเกิดขึ้นตามมา นักปฏิบัติควรกำหนดว่า ชอบหนอ ไม่ชอบหนอ หรือโกรธหนอไปตามอาการที่ปรากฏ การกำหนดรู้อย่างนี้ จัดเป็นการกำหนดสังโยชน์ที่เกิดขึ้น โดยเนื่องด้วยอายตนะ

บุคคลทั่วไปคิดว่า ตา เห็นรูปพรรณสัณฐานความจริง อารมณ์ที่เห็นทางตาคือสีต่าง ๆ (รูปารมณฺ) ไม่ใช่รูปพรรณสัณฐาน เมื่อตารู้สึกแล้วจะส่งการรับรู้ให้ใจซึ่งรู้รูปพรรณสัณฐาน ต่อมาใจจะเป็นผู้ปรุงแต่งตอบสนองอารมณ์ตามอุปาทาน ความปรารถนาในเชิงลบหรือบวก ดังนั้นจึงเป็นสิ่งที่เห็นทางตา ไม่ใช่รูปพรรณสัณฐานสมมุติบัญญัติตามที่เข้าใจกันอยู่ บุคคลดูสิ่งใดไม่เชื่อว่าเห็นสิ่งนั้น เห็นสิ่งใดไม่เชื่อว่าดูสิ่งนั้น เมื่อไม่เห็นย่อมหลงผิด เมื่อติดอยู่ย่อมไม่หลุดพ้น หมายความว่า บุคคลดูรูปร่างสัณฐานด้วยความเห็นผิดว่ามีตัวตน ย่อมเห็นรูปร่างสัณฐานเป็นหลัก ไม่เห็นรูปารมณฺ

^{๔๔} ที.สี. (ไทย) ๙/๔๘๗/๒๑๖.

ที่เป็นสีต่าง ๆ ซึ่งเป็นได้ด้วยตา การเห็นสิ่งใด ไม่เชื่อว่าดูสิ่งนั้น หมายความว่า สิ่งที่บุคคลได้พบเห็น คือรูปารมณ์ที่เป็นสีต่าง ๆ แต่เขาไม่ดูรูปารมณ์ด้วยปัญญาจักขุตามความเป็นจริง เมื่อไม่เห็นย่อมหลงผิด เมื่อติดอยู่ย่อมไม่หลุดพ้น หมายถึงเมื่อเขาไม่เห็นสภาวะที่มีจริงคือ รูปารมณ์ ย่อมหลงติดอยู่ในอัทธภาพและถูกกิเลสผูกไว้โดยเข้าใจผิดว่า เป็นตัวตนเกิดความปรารถนาพอใจ ไม่พอใจ

สรุปการละกามคุณทางจักขวยตนะ โสตายตนะ ฆานายตนะเป็นต้น ต้องคอยสำรวจมรรวัง อารมณ์คือ อายตนะภายนอกเมื่อมากระทบสัมผัส กำหนดรู้ด้วยสติให้เท่าทัน ว่าสักแต่เป็นเพียงรูป-นามที่เกิดดับอย่างรวดเร็ว เห็นเป็นเพียงว่าเป็นธาตุธรรมชาติ ที่ปรากฏไปตามเหตุตามปัจจัย เมื่อเรากำหนดรู้ไปตามสภาพความเป็นจริงอย่างไม่ลดละ การกำหนดรู้ของสติอย่างต่อเนื่องก็จะเป็นการละและกำจัด อารมณ์ดังกล่าวดับไปเอง

๓.๓ การปฏิบัติวิปัสสนากาวนาเพื่อละกามคุณ ๕ ในวิมมิกสูตร

ความใคร่ในกาม ความกำหนดในกาม อากาการที่จิตยินดีเพลิดเพลินในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ซึ่งเรียกว่ากามคุณ จนหลงใหลไม่ปล่อยวางง่าย และหมายถึงอาการที่จิตยินดีเพลิดเพลินในกามคุณเช่นนั้นด้วยอำนาจกิเลสกาม ท่านเรียกว่าฉันทราคะที่มีกิเลสกามเป็นเหตุ การละฉันทราคะคือการละ ความติดข้องในกามคุณ รูป-นาม คือร่างกาย ชั้น ๕ อันประกอบด้วยมหาภูตรูป ๔ ถ้าปฏิบัติวิปัสสนาที่ถูกต้องไปตามลำดับแล้วก็จะสามารถที่จะละ และกำจัด กามคุณ ได้

ผู้ปฏิบัติคือ สุขเมธ ผู้มีปัญญาดี ภิกษุผู้เป็นเสขะ^{๔๕} ศิษย์ผู้ฉลาดหลักแหลม มีศีล สมาธิ ปัญญาบริบูรณ์จะต้อง ปฏิบัติด้วยการเจริญสติระลึกรู้รูป-นามในปัจจุบันขณะ การตั้งสติกำหนดรู้ทุกครั้งที่มีการเห็น ได้ยิน ได้กลิ่น เป็นต้น ที่เกิดขึ้นทางทวาร ๖ ในการกำหนดรู้แต่ละครั้ง ผู้ปฏิบัติจะได้เจริญมรรคมองค์ ๘ ไปพร้อมกัน ศัสตราหรือเสียมในที่นี้ คือ ปัญญา หรือความรู้ หมายถึง วิปัสสนาปัญญาและอริยมรรค เราจำเป็นต้องใช้เสียมสำหรับขุดจอมปลวกฉันทใด เราก็จำเป็นต้องใช้ปัญญาสำหรับจำแนกสิ่งที่อยู่ภายในร่างกายของเราฉันทนั้น ก็พึงใช้วิปัสสนาปัญญาในการหยั่งเห็น ดังนั้น จึงควรจำไว้ว่า จอมปลวกคือร่างกายจะต้องขุดด้วยเสียม คือวิปัสสนาปัญญาผู้มีปัญญาจงขุดซ้ำแล้วซ้ำเล่าอย่างไม่ลดละ คือพยายามกำหนดรู้อย่างจดจ่อและต่อเนื่องในขณะที่ขุด เมื่อขุดต่อไปด้วยเสียมปลายคมก็พบลิ่มสลักนั้นเป็นคำเรียกแทน อวิชชา

^{๔๕} ม.ม.อ. (ไทย) ๒/๒๕๑/๕๒.

“พระพุทธองค์ทรงถอดลิมสลักแล้วทรงเปิดประตูให้แก่มวลมนุษย์ด้วยการสอนวิธีปฏิบัติวิปัสสนา”^{๔๖} ปริศนาข้อถัดไปคือ อังคิอะอะไร พระพุทธองค์ตรัสตอบว่าคำว่า อัง นั้น เป็นคำเรียกแทนความ โกรธซึ่ง ความเดือดร้อนต่าง ๆ เกิดขึ้นเพราะอัง คือ ความโกรธ อันเป็นเหตุให้ชาติต่าง ๆ ครอบงำพันกัน ฉะนั้นจงอย่ารับเอาอังมาไว้ในใจ จงผลักออกไปด้วยการพิจารณา และกำหนดรู้ ทุกครั้งที่ความโกรธเกิดขึ้นในใจ คำว่าทางสองแพร่ง เป็นคำเรียกแทนวิจิกิจฉาขณะที่เราปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานอยู่นั้น ถ้าเกิดมีความสงสัยลังเลใจ กิเลส (ศัตรู) ก็จะตามมาทัน ด้วยเหตุนี้ผู้ปฏิบัติจึงควรกำหนดรู้ทุกครั้งที่สภาวะธรรมทางกายปรากฏ คำว่าผ้ากรองน้ำต่าง นั้น เป็นคำเรียกแทนนิรณ ๕ ที่เป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติวิปัสสนา เปรียบเหมือนผ้ากรองน้ำต่าง

ถ้าเราปล่อยให้กามฉันทะคือความพอใจในกามสุข และความต้องการในกามคุณ อารมณ์เข้าครอบงำ การเจริญกรรมฐานก็จะไม่ประสบผลสำเร็จ จิตเราก็เช่นเดียวกันดิ้นรนไปหา กามคุณคือฉันทราคะ เพราะฉะนั้นจึง ควรละเว้นกามคุณเสีย ถ้านิรณทั้ง ๕ เหล่านี้ได้ถูกกำหนดรู้ และกำจัดให้หมดไป ผู้ปฏิบัติก็จะบรรลุความหมดจดที่เรียกว่า จิตตวิสุทธิเมื่อผู้ปฏิบัติบรรลุความหมดจดของจิต ทุกครั้งที่กำหนดรู้รูป-นาม จิตจะสามารถรู้ความแตกต่างระหว่างสภาวะธรรมที่เป็น ผู้รู้อารมณ์ (นาม) และอารมณ์ที่ถูกรู้ (รูป) ปัญญาที่รู้ความแตกต่างระหว่างรูปกับนามนี้ชื่อว่า นามรูปปริจเฉทญาณ เมื่อผู้ปฏิบัติรู้เห็นความแตกต่างระหว่างรูปกับนาม (กายกับจิต) ก็จะรู้จักขั้นที่ ๕ ผู้ปฏิบัติจงอย่ายินดีพอใจในขั้นห้าเหล่านี้จึงกำหนดรู้ตามความเป็นจริง และละทิ้งความพอใจในขั้นที่ทั้งหลายเสีย

รูป-นามหรือขั้นห้าเป็นสภาวะที่ปรากฏแก่ปัญญาของผู้ปฏิบัติว่า มีธรรมชาติเกิดดับ อยู่เสมอมีแต่ผู้นำทุกข์ภัยมาให้ ถ้าได้เห็นแจ้งอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา ขณะใดที่กำหนดรู้ รูป-นามตามความเป็นจริงขณะนั้นจะสามารถ ละ ความพอใจในขั้น ๕ ได้ เมื่อปัญญาที่ยังเห็นไตรลักษณ์ “ผู้ปฏิบัติพึงกำหนดรู้รูป-นามขั้นห้าจนถึงขั้นอนุโลมญาณ (ญาณที่คล้อยตามอริยมรรค) ซึ่งเมื่อเกิดขึ้นจะต่อเนื่องไปสู่โคตรภูญาณและอริยมรรคญาณ และการละตัณหาจึงเกิดตามมาได้ เมื่อการละตัณหาเกิดขึ้นในขณะเจริญวิปัสสนานั้น จะทำให้เห็นการเกิดขึ้นและดับไปของรูป-นาม ซึ่งส่งผลให้อนิจจลักษณะ ทุกขลักษณะ และอนัตตลักษณะปรากฏ เมื่อปัญญาที่ยังเห็นไตรลักษณ์ คือ สัมมสนญาณ”^{๔๗} ผู้ปฏิบัติย่อมได้เห็นการเกิดขึ้นและดับไป แต่ต้นจบจบของสภาวะธรรมที่กำหนดอยู่นั้นอย่างชัดเจน เมื่อปัญญาและเมื่อญาณนั้นแก่กล้าขึ้นอีก ผู้ปฏิบัติจะได้เห็นการดับชดกว่าการเกิด

^{๔๖} พระคันธสาราภิงค์ (สมลักษณ์ คนธสาโร), วัมมิกสูตร : ปริศนาแห่งจอมปลวก, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๘), หน้า ๑๐๗.

^{๔๗} พระคันธสาราภิงค์ (สมลักษณ์ คนธสาโร), วัมมิกสูตร : ปริศนาแห่งจอมปลวก, หน้า ๑๗๗.

ปัญญาที่เห็นการดับของอารมณ์ และจิตที่รู้อารมณ์ทุกครั้งที่กำหนดรู้เรียกว่า ภัททญาณ คือปัญญาที่เห็นความดับ ปัญญาที่ยังเห็นว่ารูปนามน่ากลัวเมื่อเกิด ภยญาณ ผู้ปฏิบัติก็เห็นว่าทั้งอารมณ์ที่ถูกรู้และจิตที่รู้นั้นเป็นโทษไม่น่าพอใจเรียกว่า อาทีนญาณ คือ ปัญญาที่ยังเห็นว่ารูปนามเป็นโทษ ถ้าโทษที่เห็นนั้นเกี่ยวกับกามคุณอารมณ์ ก็เปรียบได้กับมิดและเชียงหั่นเนื้อหรือ เบญจกามคุณคุณ คือ รูป เสียง กลิ่น รส และโผฏฐัพพะ ที่น่าปรารถนาน่าพอใจ ปกติเวลาหั่นเนื้อต้องวางราบบนเชียงแล้วหั่น ช้ำแหละด้วยมิด ในทำนองเดียวกัน คมมิดแห่งกิเลสจะหั่นเชือดบน เชียงแห่งกามคุณทั้ง ๕ ซึ่งเป็นที่รองรับ “พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ว่า คำว่าเชียงหั่นเนื้อนั้นเป็นชื่อของกามคุณ ๕ จงละกามคุณ ๕ ท่านกล่าวการละ ฉันทะราคะ ในกามคุณ ๕”^{๔๘} จงกำหนดรู้กามคุณที่น่ายินดีพอใจด้วยปัญญาคือ อาทีนญาณ และปลดเปลื้องความผูกพันในกามคุณ ทั้ง๕เหล่านั้น เมื่อไม่มีความพอใจเพราะรู้ความจริงเกี่ยวกับรูป-นามที่เกิดขึ้น ก็เกิดความเบื่อหน่ายเรียกว่า นิพพิทาญาณ

เมื่อผู้ปฏิบัติเกิดความเบื่อหน่ายเช่นนี้ จึงปรารถนาใคร่จะ หลุดพ้นจากรูปนาม ปัญญาที่อยากออกจากรูปนามนี้ เรียกว่า มุญจិតุกัมยตาญาณ คือ ปัญญาต้องการพ้นไปจากรูป-นาม เมื่อผู้ปฏิบัติ กำหนดรู้รูป-นามต่อไปด้วยความปรารถนาจะหลุดพ้น จะเกิดปัญญาพิจารณารูป-นามสังขารอีกครั้งหนึ่ง เรียกว่า ปฏิสังขยาญาณ เมื่อญาณนี้แก่กล้าขึ้นก็จะรู้เห็นรูป-นามด้วยอาการวางเฉย เรียกว่า สังขารูปেকชาญาณคือ ปัญญาวางใจเป็นกลางในสังขาร ในบรรดาวิปัสสนาญาณทั้งหมด (ยกเว้นอนุโลมญาณ) สังขารูปেকชาญาณ เป็นญาณที่ละเอียดประณีตที่สุด

ดังนั้น เมื่อบรรลุถึง ญาณนี้ ผู้ปฏิบัติจะรู้สึกมีความยินดีเพลิดเพลินในธรรมที่เรียกว่า ธรรมราคะ ถ้าไม่สามารถละความยินดีนี้ ก็จะไม่อาจบรรลุมรรคญาณ ผลญาณได้ ดังนั้น จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องกำจัดธรรมราคะให้หมดไป^{๔๙}

สรุปการปฏิบัติเพื่อละกามคุณ ๕ ด้วยการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในวัมมิกสูตร เป็นการเป็นการเจริญปัญญาไปตามลำดับ ด้วยการกำหนดรู้ รูป-นาม ชั้น ๕ ก็คือร่างกายนี้ ที่เปรียบเหมือนกับจอมปลวกที่มีความไม่สวยไม่งามอยู่ภายใน เปรียบเทียบว่าในร่างกายนี้ เต็มไปด้วยอวิชชา กิเลส ตัณหา กามคุณ ทรงแนะนำโดยการให้ปฏิบัติวิปัสสนา เมื่อกำหนดพิจารณาจนถึงเห็นความจริงของรูป-นาม ก็ทำให้ปัญญาญาณรู้แจ้ง จนถึงพระไตรลักษณ์ เรียกว่าวิปัสสนาญาณมีความละเอียดขึ้นเป็นขั้น ๆ สามารถ ละ และกำจัด กิเลส ฉันทะราคะและ กามคุณได้

^{๔๘} ม.ม.อ. (ไทย) ๒/๒๕๑/๕๕.

^{๔๙} พระคันธสาราภิวังศ์ (สมลักษณ์ คนธสาโร), วัมมิกสูตร : ปริศนาแห่งจอมปลวก, หน้า ๑๘๒.

๓.๔ ผลของการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเพื่อละแกมคุณ ๕ ในวัมมิกสูตร

ผลของการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเพื่อละแกมคุณ ๕ เกิดปัญญาเป็นศีลตราวุธ เพื่อจะกำจัดทุกข์ภัยต่าง ๆ ในปัญญาทั้ง ๓ อย่างนั้น ปัญญาจากการเรียนรู้ที่เรียกว่า สุตมยปัญญา ปัญญาจากความดำริเรียกว่า จินตามยปัญญา ไม่ใช่วิปัสสนา เพราะมิได้เกิดจากประสบการณ์ภายในตนเอง ปัญญาทั้งสองนั้นอาจเปลี่ยนแปลงได้เมื่อได้รับข้อมูลใหม่ หรือพิจารณาทบทวนในภายหลัง แต่ภาวนามยปัญญา เป็นวิปัสสนาปัญญาจากการอบรมจิต เรียกว่า ยถาภูตญาณ คือญาณหยั่งเห็นตามความเป็นจริง

ญาณทัสสนะ คือ ปัญญาที่เห็น หมายถึง เห็นด้วยปัญญาจักขุจากประสบการณ์ของตนเองจริง ๆ ในส่วนของรายละเอียดของหลักธรรม และการเจริญวิปัสสนาภาวนานั้นทำให้เห็นสิ่งต่าง ๆ ตามที่เป็นจริง ในอารมณวิปัสสนาภูมิ ๖ เห็นสิ่งต่างๆเป็นสักว่าธาตุ ตามธรรมชาติ ซึ่ง สามารถรับรู้ เย็น ร้อน อ่อน แข็ง ตึง ไหว หนัก เบา เป็นต้น ตามที่เป็นจริง ก็จะทำให้ผลจากการปฏิบัติที่ได้ลดละกำจัดอกุศลธรรมจะมี ผล ทำให้สุขกาย สุขใจ มีความสงบ เบาและไว้วางใจที่แท้จริง ด้วยการปฏิบัติตามหลักตามวิธีต่างๆอธิบายดังต่อไปนี้

๓.๔.๑. สภาวะในการเห็นสิ่งทั้งหลาย ตามความเป็นจริง

ปัญญาสามารถรู้เท่าทันสังขารธรรมตามความเป็นจริง รู้สามัญลักษณะที่เป็นทุกขัง อนิจจัง อนัตตา รู้เท่าทันสมมุติบัญญัติอันที่เกิดจากการเจริญปฏิบัติวิปัสสนา การละสมมุติบัญญัติ ก็คือการกำหนดเห็นสภาวะธรรมต่างๆตามความเป็นจริงของรูป-นาม การรู้สมุทฐานลักษณะของรูปนามคืออะไร และประกอบด้วยการเจริญสติที่ต่อเนื่อง มีความเพียรไม่ลดละ การเห็นสภาวะธรรมตามความเป็นจริง คือ รูปต่างๆ ที่เป็นรูปธรรม ร่างกาย หรือรูปภายนอก ที่มองเห็น หรือสุขุมรูปที่ไม่สามารถมองเห็น รูปทั้งหมด ทั้งที่มีชีวิต ทั้งที่ไม่มีชีวิต สภาวะลักษณะของรูปคือไม่รู้อารมณ์ และเกิด-ดับอย่างรวดเร็ว เห็นการไม่รู้อารมณ์ มีการเกิด-ดับ ของ รูป อย่างนี้เรียกว่าการรู้สภาวะตามความเป็นจริง ส่วนนามธรรมคือจิตและเจตสิก คือจิตใจในตัวเรา และจิตของสัตว์ทั้งหมดที่มีชีวิต ล้วนมีสภาวะลักษณะคือธรรมชาติรู้อารมณ์ และมีการเกิด-ดับอย่างรวดเร็ว ซึ่งเกิด-ดับรวดเร็วกว่ารูปธรรมหลายเท่า การเห็นสภาวะอย่างนี้เรียกว่าการเห็นตามความเป็นจริง

จอมปลวก ที่มีอาการพ่น อาการปล่อย สิ่งต่างๆที่น่ารังเกียจอยู่ภายใน ก็เหมือนกับร่างกายที่ขับถ่ายสิ่งสกปรกจากภายใน ล้วนแต่เป็นสิ่งปฏิกุศล มีอาการ ๓๒ เป็นต้น พระพุทธองค์ทรงให้เห็นว่าในร่างกายนี้ ประชุมธาตุคือมหาภูตรูป ๔ พระพุทธองค์ทรงให้ศิษย์คือผู้ปฏิบัติ ใช้ปัญญาแหลมคมเหมือนเสียมหรือศัตราวุธ ให้พิจารณาเห็น ร่างกาย ชั้น ๕ คือรูป-นาม เห็นเป็นเพียงธาตุธรรมชาติ มีการเกิด-ดับอยู่เสมอ ด้วยการใช้เสียมขุดคือความเพียร เจริญสติ ปฏิบัติวิปัสสนา โดยอาศัยร่างกายเป็นอารมณ์

๓.๔.๒ สภาวะในการวางเฉย เป็นกลางในอารมณ์

มีสภาพวางเฉยเป็นกลาง ต่อสังขารธรรม ร่างกาย รูป-นาม ชั้น๕ เป็นกลางวางเฉย เมื่ออารมณ์ต่าง ๆ มากระทบหรือปรากฏ รู้เท่าทันตามความเป็นจริง เพราะเป็นผลที่จากการเจริญสติวิปัสสนามาแล้วอย่างดีเมื่อ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ก็กำหนดรู้ได้รวดเร็วมีสติสัมปชัญญะมั่นคง จิตตั้งมั่น ไม่ส่งออกไปซัดสายปรุ่งแต่งหรือฟุ้งชานั่นเอง การกำหนดไม่ลดละจะทำให้สติต่อเนื่อง และมีกำลังเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ก็เกิดสมาธิและปัญญาตามมา ก็จะมีเห็นสังขารธรรมตามความเป็นจริงอย่างชัดเจน ซึ่งเป็นสภาวะละเอียดอ่อน เห็นสังขารธรรมต่าง ๆ ตกอยู่ในกฎไตรลักษณ์ เมื่อเห็นสภาวะตามความเป็นจริงแล้ว จิตก็เข้าถึงการวางเฉยเป็นกลางต่ออารมณ์ทั้งหลายคือกิเลสตัณหากามคุณต่าง ๆ ที่มาปรากฏ

การพ่นไฟในเวลากลางวันของจอมพลวก ก็เปรียบเหมือนกับการกระทำการงานต่างๆ ในเวลากลางวัน ส่วนการคิดตีกตรอง ในอารมณ์ต่าง ๆ คือรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสเป็นต้น คืออาการพ่นควันในตอนกลางคืน การกระทำการงานตอนกลางวันด้วยกาย วาจา ใจ การประพฤติปฏิบัติเจริญสติวิปัสสนา พิจารณาร่างกาย รูป-นาม ชั้น ๕ ว่าร่างกายนั้นล้วนมีความเป็นสังขารอยู่ภายใน ประกอบด้วยธาตุ ๔ การกำหนดรู้ด้วยสติ ทุกอิริยาบถเคลื่อนไหว กำหนดเห็นสังขารธรรมต่าง ๆ เป็นเพียงรูป-นาม กำหนดยกหนอ ว่างหนอ เหยียบหนอ เห็นเป็นเพียงอาการของธาตุ กำหนดเห็นอาการพอง-หนอ ยุบ-หนอเป็นเพียงรูปนามที่เกิดดับ ปัญญาจะรู้ความแตกต่างของรูป-นาม รู้ว่าผู้รู้คือนาม พุดถูกรู้คือรูป เห็นการเหตุให้เกิดของรูป-นาม

เมื่อวิปัสสนาญาณเข้าถึงพระไตรลักษณ์ ย่อมเห็นรูป-นาม ชั้น ๕ เป็นสิ่งที่ไม่น่ายินดี มีสภาพผันแปรไม่คงที่ จึงเป็นทุกข์และความไม่ใช่ตัวตน มีแต่ความดับไปสลายไป เป็นสิ่งที่น่ากลัว เป็นภัย เป็นโทษ ถ้าเป็นโทษที่เห็นนั้นเกี่ยวกับกามคุณอารมณ์คือรูป เสียง กลิ่น รส โสภณธรรม ก็เปรียบได้กับมิดและเซียงหั่นเนื้อ เกิดความเบื่อหน่าย บรรณาณาที่จะหลุดพ้น แล้วจะเกิดปัญญา พิจารณารูป-นามสังขารอีกครั้ง ต่อมาผู้ปฏิบัติจะเกิดวิปัสสนาญาณที่ละเอียดประณีต จะเห็นรูปนามด้วยอาการวางเฉย เป็นปัญญาวางใจเป็นกลางในสังขารทั้งหลาย

๓.๔.๓ สภาวะที่เข้าถึงความสงบเย็น-สันติสุขคือนิพพาน

มีสภาพบริสุทธิ์ผ่องใส ความหลุดพ้นเป็นอิสระ คือความไม่ติดในสิ่งต่าง ๆ เปรียบกับใบบัวซึ่งไม่ติดไม่เปียกน้ำ และดอกบัวที่เกิดในเปือกตมแต่สะอาดงามบริสุทธิ์ ไม่เปื้อนโคลน ไม่ติดในบุญบาป ไม่ติดในอารมณ์ต่าง ๆ อันจะเป็นเหตุหวาดสะดุ้ง ปราศจากภัย จิตใจสงบ เป็นสุข ไม่มี ความโศก ไม่มีธุลีที่ทำให้ชุ่มมัวหรือฝ้าหมอง ปลอดโปร่งเกษม ผ่องใส เยือกเย็น เอิบอิม พอใจ จะ

เดิน จะยืน จะนั่ง จะนอนก็เบาใจวางใจสนิท ที่เป็นผลจากการประพฤติปฏิบัติ อันเป็นผลเข้าถึงความ เป็นอุเบกขาธรรม ความวางเฉยที่เป็นกลางในอารมณ์

เบญจกามคุณคือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส หรือแข็งหั้นเนื้อ ภูมิภาคแห่งราคะและ ตัณหาเช็ดถูกรรมาน ต้องเผชิญกับความตายที่หนีไม่พ้น นั่นที่ราคะ เรียกว่าราคะที่เพ็ดเพลินยิ่ง ในอารมณ์เช่น รูปสวย เสียงไพเราะ กลิ่นหอม อาหารอร่อย สัมผัสที่นุ่มนวลเหล่านี้จะต้องกำหนด ในการปฏิบัติให้ละเอียดเป็นพิเศษ จนเกิดปัญญาที่วางเฉยในสังขารจึงจะรู้เท่าทันอารมณ์ เรียกว่าสังขารูปกขาญาณ การกำหนดในการปฏิบัติ จะต้องละเอียดรวดเร็ว อาการเกิดดับรวดเร็ว ของรูป-นาม จนในที่สุดรูป-นามก็หมดสิ้น โดยมีผลสุดท้ายบรรลุธรรมได้เปรียบเหมือนกับพบ นาค คือพระอรหันต์ พบความสงบสันติสุขคือ พระนิพพาน

สภาวะของนิพพานว่าเป็นสุข คำกล่าวถึงผู้บรรลุนิพพานว่าเป็นสุข และคำกล่าวของผู้ บรรลุเอาว่าตนมีสุข เช่น นิพพานเป็นบรมสุข นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่งหนอ สุขยิ่งกว่านิพพานสุขไม่มี นี้คือสุขที่ยอดเยี่ยม พระอรหันต์ทั้งหลายมีความสุขจริงหนอ ผู้ปรินิพพานแล้วนอนเป็นสุขทุกเมื่อแล ผู้ไร้กังวลเป็นผู้มีความสุขหนอ พวกเราผู้ไม่มีอะไรให้กังวลเป็นสุขจริงหนอ สุขจริง ๆ หนอแสร สุขจริง ๆ หนอ^{๕๐}

สรุปผลจากการปฏิบัติคือพิจารณา ร่างกาย รูป-นาม ชั้น ๕ จอมปลวก ที่มีอาการพ่น อาการปล่อย สิ่งต่าง ๆ ที่น่ารังเกียจอยู่ภายใน ก็เหมือนกับร่างกายที่ขับถ่ายสิ่งสกปรกจากภายใน ล้วนแต่เป็นสิ่งปฏิกูล มีอาการ ๓๒ เป็นต้น ด้วยการใช้เสียมหรือปัญญาขุดคือความเพียร เจริญสติ ปฏิบัติวิปัสสนา ด้วยการกำหนด พิจารณาจนถึงเห็นความจริงของรูป-นาม ก็ทำให้ปัญญาญาณรู้ แจ่ม จนถึงพระไตรลักษณ์ เรียกว่าวิปัสสนาญาณมีความละเอียดขึ้นเป็นขั้น ๆ สามารถ ละ และ กำจัด กิเลส ฉันทะราคะและกามคุณ จนเห็นทางปลอดพ้นของกามคุณ เข้าถึงความ เป็นอิสระ เบา โล่ง มีสภาพสงบเย็นที่เป็นผล พรหมจรรย์ได้อยู่จบแล้ว ก็จึ้นจะต้องทำไม่มีอยู่อีกเลย โดยมีผล สุดท้ายคือบรรลุธรรมได้เปรียบเหมือนกับพบ นาค คือพระอรหันต์ได้แก่ อมตมทานิพพาน นั่นเอง

๓.๕ สรุปท้ายบท

การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเพื่อละกามคุณ ๕ ในวิมมิกสูตร การละกามคุณคือการ พิจารณาเห็นว่ากิเลสกาม วัตถุกาม เป็นอกุศลธรรมนั้นจะต้องละด้วยไตรสิกขา การละด้วยศีลคือ สำรวมอินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สำรวมระวังด้วยการกำหนดรู้ อารมณ์ภายนอกที่มา สัมผัส การละด้วยสมาธิคือเจริญอสุภกรรมฐานกำจัดกามโดยตรง และการกำจัดกามด้วยปัญญาคือ

^{๕๐} ชุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๑๙๘/๙๔.

การใช้ปัญญาพิจารณาให้เห็นสังขารว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา นี่เป็นการละด้วยศีล สมาธิ ปัญญา การเจริญวิปัสสนาอาศัยรูป-นามปัจจุบันเป็นอารมณ์และเป็นอารมณ์ปรมาตม์ ตามวิปัสสนา ภูมิ ๖ อันได้แก่ขั้นที่ ๕ อายุตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ อินทรีย์ ๒๒ อริยสัจ ๔ และปฏิจสมุปบาท ๑๒ เป็นข้อปฏิบัติเพื่อให้เจริญสติระลึกรู้ในสภาวะธรรมเพื่อให้สติตั้งมั่นอยู่ที่ฐานทั้ง ๔ คือ กาย เวทนา จิต และธรรม ให้เท่าทันอารมณ์ปัจจุบันที่ปรากฏ เริ่มจากปัญญาที่กำหนดรู้ถึงปัจจัยที่เป็นเหตุให้เกิดรูป นาม กำหนดตามลำดับวิปัสสนาญาณสูงขึ้นไป เมื่อผู้ปฏิบัติเห็นความเป็นโทษไม่น่าพอใจเรียกว่า อาทิวญาณ คือ ปัญญาหยั่งเห็นว่ารูปนามเป็นโทษ ๆ ที่เห็นนั้นเกี่ยวกับกามคุณอารมณ์

ดังนั้น จงละกามคุณ ๕ คือการละ ฉันทราคะ ในกามคุณ จงกำหนดรู้กามคุณที่ น่ายินดีพอใจด้วยปัญญาคือ อาทิวญาณ และปลดปล่อยความผูกพันในกามคุณทั้ง ๕ เหล่านั้น ก็ เกิดความเบื่อหน่ายเรียกว่า นิพพิทาญาณ เมื่อเบื่อหน่ายก็หาทางหลุดพ้น เรียกว่า มุญจितุกัมยตา ญาณ ผู้ปฏิบัติกำหนดรู้รูปนามต่อไปด้วยความปรารถนาจะหลุดพ้น จะเกิดปัญญาพิจารณารูปนาม สังขารอีกครั้งหนึ่ง เรียกว่า ปฏิสังขานญาณ เมื่อญาณนี้แก่กล้าขึ้นก็จะรู้เห็นรูป-นามด้วยอาการวางเฉยเรียกว่า สังขารุเพกขา-ญาณ คือ ปัญญาวางใจเป็นกลางในสังขาร ในบรรดาวิปัสสนาญาณ ทั้งหมด (ยกเว้นอนุโลมญาณ) สังขารุเพกขาญาณเป็นญาณที่ละเอียดประณีตที่สุด

ปัญญาที่เห็นรูปนามเป็นสิ่งที่น่ากลัวเป็นภัยและเป็นโทษ เป็นวิปัสสนาญาณที่ปลดปล่อยความผูกพันในกามคุณทั้ง ๕ เห็นความไม่น่าพอใจก็ไม่มี ความยินดีในรูป-นาม ไม่ยินดีในกามคุณ เมื่อปลดปล่อยกามคุณได้แล้ว ก็มีผลให้ได้รับความอิสระปราศจากกิเลส กาม และอกุศลทั้งหลาย พบความสงบสันติสุข ผลสุดท้ายผู้ปฏิบัติเข้าถึงบรรลुरुธรรมพบภาคคือ พระอรหันต์

บทที่ ๔

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง “ศึกษาการปฏิบัติวิปัสสนาเพื่อละแกมคุณ ๕ ในวัมมิกสูตร” ครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ของการวิจัย ๒ ประการคือ ๑) เพื่อศึกษากามคุณ ๕ ในวัมมิกสูตร ๒) เพื่อศึกษาการปฏิบัติวิปัสสนากาวนาเพื่อละแกมคุณ ๕ ในวัมมิกสูตร การศึกษาเรื่องดังกล่าวมานี้เป็นวิธีการศึกษาเชิงเอกสาร โดยศึกษาข้อมูลจาก คัมภีร์ทางพุทธศาสนาเถรวาทได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกาปกรณ์วิเสส และได้ศึกษาเพิ่มเติมจาก เอกสารงานวิจัย วิทยานิพนธ์ และหนังสือตำราวิชาการทางพระพุทธศาสนาแล้วนำมาเรียบเรียง บรรยายเชิงพรรณนา ซึ่งสามารถสรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะได้ดังต่อไปนี้

๔.๑ สรุปผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้ศึกษาการปฏิบัติวิปัสสนากาวนาเพื่อละแกมคุณ ๕ ในวัมมิกสูตรในครั้งนี้สรุปผลการศึกษา จัดเป็นลำดับไปตามสถานะต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติ เริ่มตั้งแต่ผู้สอน ผู้ปฏิบัติ อารมณ์ กรรมฐาน อุปสรรคและวิธีแก้ไขโดยมีผลสุดท้าย คือบรรลุดุธรรมเป็นพระอรหันต์ ตามวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

๔.๑.๑ กามคุณ ๕ ในวัมมิกสูตร

กามคุณ ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส และโผฏฐัพพะ ที่น่าปรารถนา น่าพอใจ เปรียบเหมือนกับมีดและเขียงหั่นเนื้อ จิตก็อาศัยตริกตรอง และครุ่นคิดอยู่ในกามคุณ มักคิดวางแผนล่วงหน้าเหมือนอาการฟันทวนในเวลากลางคืนของจอมปลวก ความใคร่ในกาม อาการที่จิตยินดีพอใจในกามคุณ จนหลงใหลไม่ปล่อยวางง่าย ความยินดีเพลิดเพลินในกามคุณเช่นนั้นด้วยอำนาจกิเลสกาม ท่านเรียกว่าฉันทราคะที่มีกิเลสกามเป็นเหตุ การละฉันทราคะ คือการละความติดข้องในกามคุณ รูป-นาม คือร่างกาย ชั้น ๕ อันประกอบด้วยมหาภูตรูป ๔ ที่เป็นธาตุธรรมชาติ ผู้ปฏิบัติต้องกำหนดรู้สภาวะธรรมทั้งหลายตามความเป็นจริง

๑) สภาวะในการเห็นสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง

ร่างกาย ที่จับถ่ายสิ่งสกปรกจากภายในล้วนแต่เป็นสิ่งปฏิญูล ถ้าขาดการพิจารณาเท่าทันสังขาร การกำหนดรู้อารมณ์ต่าง ๆ ที่เป็นกิเลส กามคุณเป็นต้นจิตก็จะปรุงแต่งเกิดขึ้น กามคุณ ๕ ประการ เรียกว่ากามสุข ที่เรียกว่าเป็นคุณเพราะเห็นความงดงามความเปล่งปลั่งแห่งรูป เรียกว่าเป็นคุณของรูปเป็นต้น ปัญญาสามารถรู้เท่าทันสังขารตามความเป็นจริง รู้สามัญลักษณะที่เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา รู้เท่าทันสมมุติบัญญัติ เห็นสภาวะธรรมต่าง ๆ ตามความเป็นจริงของรูป-นาม ด้วยการเจริญสติที่ต่อเนื่อง มีความเพียรไม่ลดละ การเห็นสภาวะธรรมตามความเป็นจริง คือ รูปต่าง ๆ ที่เป็นรูปธรรม สภาวะลักษณะของรูปคือไม่รู้อารมณ์ และเกิด-ดับอย่างอยู่เสมอ ส่วนนามธรรมคือจิตและเจตสิก มีสภาวะลักษณะคือธรรมชาติรู้อารมณ์ และมีการเกิด-ดับอย่างรวดเร็ว การเห็นสภาวะอย่างนี้เรียกว่าการเห็นตามความเป็นจริง

๒) สภาวะในการวางเฉย เป็นกลางในอารมณ์

มีสภาพวางเฉยเป็นกลางต่อสังขารธรรม ร่างกาย รูป-นาม ชั้น ๕ วางเฉยเมื่ออารมณ์ต่าง ๆ มากระทบหรือปรากฏ รู้เท่าทันตามความเป็นจริงเมื่อ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส เมื่อกำหนดรู้ได้รวดเร็วชัดเจน มีสติสัมปชัญญะมั่นคง จิตตั้งมั่น การกำหนดไม่ลดละจะทำให้สติต่อเนื่อง และมีกำลังเพิ่มมากขึ้นเกิดสมาธิและปัญญาตามมา เห็นในกฎแห่งไตรลักษณ์ เมื่อเห็นสภาวะตามความเป็นจริงแล้ว จิตก็เข้าถึงการวางเฉยเป็นกลางต่ออารมณ์ทั้งหลาย รู้ความแตกต่างของรูป-นาม รู้ว่าผู้รู้คือนาม ผู้ถูกรู้คือรูป เห็นการเหตุให้เกิดของรูป-นาม ย่อมเห็นรูป-นาม ชั้น ๕ เป็นสิ่งที่ไม่น่ายินดี มีสภาพผันแปรไม่คงที่ เป็นสิ่งที่น่ากลัว เป็นภัย เป็นโทษ คือรูป เสียง กลิ่น รส โภกฐัพพะ เกิดความเบื่อหน่าย บรรณาที่จะหลุดพ้น แล้วจะเกิดปัญญาพิจารณารูป-นามสังขารอีกครั้ง ต่อมาผู้ปฏิบัติจะเกิดวิปัสสนาญาณที่ละเอียดประณีต จะเห็นรูป-นามด้วยอาการวางเฉย เป็นปัญญาวางใจเป็นกลางในสังขารทั้งหลาย

๔.๑.๒ ผลของการปฏิบัติวิปัสสนาเพื่อ ละ กามคุณ ๕

การละกามคุณ ๕ ปัญญาพิจารณาเห็นว่ากิเลสกาม วัตถุกามเป็นอกุศลธรรมนั้นจะต้องละด้วยไตรสิกขา การละด้วยศีลคือ สวรรมระวังอินทรีย์คือตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ด้วยการกำหนดรู้อารมณ์ภายนอกที่สัมผัส การละด้วยสมาธิเจริญอสุภกรรมฐานกำจัดกามโดยตรง และการละกำจัดด้วยปัญญาคือการปฏิบัติวิปัสสนา พิจารณาเห็นตามพระไตรลักษณ์ เห็นสังขารธรรมตามเป็นจริงก็ไม่มีความยินดีในรูป-นาม ไม่ยินดีในกามคุณ ปลดเปลื้องฉันทราคะในกามคุณ มีสภาพหลุดพ้นเป็นอิสระบริสุทธิ์ ผ่องใส กล่าวคือความสงบสันติสุข

สภาวะเข้าถึงความสงบเย็น-สันติสุขคือนิพพาน

จากการปฏิบัติวิปัสสนา จนเกิดปัญญาที่วางเฉยในสังขาร รูป-นาม เพื่อกำจัดอารมณ์ที่สำคัญคือ นันทิราคะ เรียกว่าราคะที่เพติดเพลินยิ่งในอารมณ์เช่น รูปสวย เสียงไพเราะ กลิ่นหอม อาหารอร่อย สัมผัสที่นุ่มนวลเหล่านี้ จะต้องกำหนดในการปฏิบัติให้ละเอียดเป็นพิเศษ จึงจะรู้เท่าทันอารมณ์ เรียกว่าสังขารูปกษายาณ เห็นอาการเกิดดับรวดเร็วของรูป-นาม ปัญญาที่เห็นรูป-นามเป็นสิ่งที่น่ากลัวเป็นภัยและโทษ เป็นวิปัสสนาญาณที่ปลดปล่อยความผูกพันในกามคุณทั้ง ๕ เห็นความไม่น่าพอใจก็ไม่มีความยินดีในรูป-นาม ไม่ยินดีในกามคุณ ก็มีผลให้ได้รับความอิสระปราศจากกิเลส กามฉันทะ กำหนดในการปฏิบัติจะต้องละเอียดอย่างต่อเนื่องรวดเร็วชัดเจนเป็นพิเศษ จนในที่สุดรูป-นามก็หมดสิ้น โดยมีผลสุดท้ายคือบรรลुरुธรรมที่เปรียบเหมือนกับพบ นาค คือพระอรหันต์ กล่าวคือความสงบสันติสุขคือพระนิพพาน

๔.๒ ข้อเสนอแนะ

๔.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ปัจจัยสำคัญที่สุดในการปฏิบัติวิปัสสนาเพื่อความดับทุกข์ คือการกำหนดรู้ อินทรีย์สังวร หรือ สำรวมอารมณ์ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส มาทำความเข้าใจกับความเป็น ปรมัตถ์ คำว่า “นาม รู้ รูป-นาม ตามสภาพความเป็นจริง” นาม (รู้) รูป-นาม (ที่เกิดดับ) ตามสภาพความเป็นจริง ธรรมชาติของ นาม (จิต) คือรู้ (อารมณ์) อย่างเดียว ตามรู้้อย่างเดียวคือ ถ้าเวทนาเกิด เมื่อจิตฟังไปก็ดูอย่างเดียว ถึงเรียกว่าตามความเป็นจริง เพราะคำว่า รูป คือ ธรรมชาติไม่รู้อารมณ์ ในลัดนิ้วมือเดียว รูป-นาม เกิดดับรวดเร็วมาก นาม (จิต) จะเกิดดับเร็วกว่ารูป ๑๗ เท่า

ดังนั้น ในทางปฏิบัติ การกำหนด (รู้) เป็นจุดที่สำคัญที่สุด ถ้าการกำหนดไม่ตามสภาพความเป็นจริง ก็จะเรียกว่าสมมุติบัญญัติ หรือไม่ตรงสภาวะ ยกตัวอย่างการ ยก ย่างเหยียบ ขณะกำลังเหยียบก็กำหนดว่า เหยียบหนอ ๆ ถี่ ๆ เร็ว ๆ ช้า ๆ เข้าใจว่ารูป-นามดับ ถ้ากำหนดอย่างนี้ก็ไม่ตรงสภาวะเพราะขณะที่กำหนดเหยียบหนอ เข้าใจว่ารูปดับไป จริง ๆ แล้ว มันเกิดดับใหม่มาแล้ว จะเป็นกำหนดสมมุติบัญญัติ แต่จุดมุ่งหมายท่านทำอุบายให้เราเจริญสติ กำหนด จดจ่อต่อเนื่อง

๔.๒.๒ ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง ศึกษาการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเพื่อละกามคุณ ๕ ในวัมมิกสูตร หากมีการศึกษาครั้งต่อไป ควรศึกษาในประเด็นที่น่าสนใจ ดังนี้

๑. ศึกษาอินทรีย์สังวรเมื่อกระทบอารมณ์ ๖ คือรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์

๒. ศึกษาอารมณ์ ๖ จากอารมณ์ปัจจัย คือ ปัจจัย ๒๔ ในคัมภีร์มหาปัฏฐาน

๓. ศึกษา กามคุณ ๕ ที่มีผลกับ สังสารวัฏ ภพ-ภูมิ ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลี-ไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

_____. ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ:

ขุนสรรพกิจโกศล (โกวิท ปัทมะสุนทร). ลักษณะที่จุดกะแห่งปรมาตถธรรม. มุลนิธิปริยญาธรรม วัดสังเวชวิศยาราม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาณ, ๒๕๕๑.

นายวรรณสิทธิ ไวทยะเสวี. อภิธัมมัตถะสังคหะ ปริเฉทที่ ๙. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร: มุลนิธิแนบมทานีรานนท์, ๒๕๕๐.

พระคันธสาราภิวังศ์ (สมลักษณ์ คนธสาโร). วมิมิกสูตร : ปริศนาแห่งจอมปลวก. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๘.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). ศัพท์วิเคราะห์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เสียงเชียง, ๒๕๕๐.

พระธรรมธีรราชฆามาณี (โชคก ภาณสิทธิ ป.ธ.๙) รจนา. วิปัสสนากรรมฐาน. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประยูรวงศ์ พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๕๔.

พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร จิตตวณโณ). วิปัสสนาภาวนา. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๒๓. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธานุภาพของธรรมสภา, ๒๕๕๖.

_____. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๑๗. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธานุภาพของธรรมสภา, ๒๕๕๔.

_____. พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย. พิมพ์ครั้งที่ ๓๖. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ ผลิธัมม์, ๒๕๕๕.

พระพุทธโฆสเถระ. **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**. แปลโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร). พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๔.

พระมหาสมปอง มุทิโต. **คัมภีร์อภิธานวรรณนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: ประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๗.

พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ. **ปรมัตถโชติกะ ปริจเฉทที่ ๓, ๗**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ทิพยวิสุทธิ, ๒๕๔๔.

พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ). **ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร**. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, ๒๕๕๒.

_____. **มหาสติปัฏฐานสูตร ทางสู่พระนิพพาน**. พระพรหมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม ป.ธ.๙. M.A.. Ph.D.) ตรวจชำระ พระคันธसारากวีวงศ์ แปลและเรียบเรียง. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๕.

พระอนรุทธะ และพระ ๘ณฺณชชะ. **อภิธัมมัตถสังคหะ และปรมัตถทีปนี**. แปลโดย พระคันธसारากวีวงศ์. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๒.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **บทนำ พระไตรปิฎกภาษาไทย มัชฌิมนิกายมูลปณณาสก์ เล่ม ๑๒**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. **ธรรมะภาคปฏิบัติ ๑**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวัน การพิมพ์, ๒๕๕๓).

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. **สัมมาทิฐิ**. เชียงใหม่: โรงพิมพ์ นันทพันธ์, ๒๕๕๔.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**. พิมพ์ครั้งที่ ๔๘. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๖๐.

สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสมมหาเถระ). **อริยวังสปฏิบัติทาทา ข้อปฏิบัติอันเป็นวงศ์ พระอริยเจ้า**. กรุงเทพมหานคร: หจก.ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, ๒๕๕๔.

สุจิตรา อ่อนค้อม. **การฝึกสมาธิ (Practice of Meditation)**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. หอรัตนชัยการพิมพ์, ๒๕๕๖.

(๒) วิทยานิพนธ์:

พระสมุห์สันติ เขมจาโร (แสงประสิทธิ์). “ศึกษาหลักธรรมและการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในมหาทุกขกัณฑ์นธสูตร”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

พระมหาเสรีชน นริสสโร (พันธ์ประโคน). “การศึกษาวิเคราะห์ข้อปัสเสนธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

แม่ชีอุบล ญาบุญมา. “ศึกษาวิธีปฏิบัติเพื่อละกามคุณ ๕ ที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

นายสุภีร์ ทุมทอง. “ศึกษาการพัฒนาอินทรียสังวรในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

ภาคผนวก ก

๓. วรมุขิสัตต

[๒๔๘] เอมุเม สุตฺ:- เอกํ สมยํ ภควา สํวคฺคิยํ วิหริติ เขตฺตวเน อนาถ-
 บิณฺฑิกตฺตํ อารามเ. เตน โข ปน สมนฺเยน อายสฺสุมา กุมารกตฺตํไป อนฺทวเน
 วิหริติ. ธถ โข อนฺตวตฺรา เทวตา อภิกฺกนฺตตาย รคฺคิยา อภิกฺกนฺตวณฺณา เกวตฺกปฺปํ
 อนฺทวณํ โยภาตฺตวฺวา, เยนายสฺสุมา กุมารกตฺตํไป, เตนฺปตฺตํกมิ; อฺปตฺตํกมิทฺวา เอกมฺนคฺ
 อญฺชาตี. เอกมฺนคฺ จีตา โข ตํ เทวตา อายสฺสมนฺคํ กุมารกตฺตํปํ เขตฺทโวจ:
 ภิกฺขุ ภิกฺขุ อยํ วรมุขิโก รคฺคิ ชฺฐมายติ, ทิวา ปชฺชตฺติ. พฺราหฺมโณ เอมมาห
 “อภิกฺขณ สฺเมช ตฺตํ อาทายา”ติ. อภิกฺขณนฺโต สฺเมโช ตฺตํ อาทาย อทฺทตฺ
 ตํคํ “ตํคํ ฆนฺเต”ติ. พฺราหฺมโณ เอมมาห “อฺกฺขิป ตํคํ, อภิกฺขณ สฺเมช ตฺตํ
 อาทายา”ติ. อภิกฺขณนฺโต สฺเมโช ตฺตํ อาทาย อทฺทตฺ อฺทฺทมายิกํ “อฺทฺทมายิกา
 ฆนฺเต”ติ. พฺราหฺมโณ เอมมาห “อฺกฺขิป อฺทฺทมายิกํ, อภิกฺขณ สฺเมช ตฺตํ อาทายา”ติ.
 อภิกฺขณนฺโต สฺเมโช ตฺตํ อาทาย อทฺทตฺ ทฺวิชฺชาปถํ “ทฺวิชฺชาปถ ฆนฺเต”ติ. พฺราหฺมโณ
 เอมมาห “อฺกฺขิป ทฺวิชฺชาปถํ, อภิกฺขณ สฺเมช ตฺตํ อาทายา”ติ. อภิกฺขณนฺโต สฺเมโช
 ตฺตํ อาทาย อทฺทตฺ จงฺควารี “จงฺควารี ฆนฺเต”ติ. พฺราหฺมโณ เอมมาห “อฺกฺขิป
 จงฺควารี, อภิกฺขณ สฺเมช ตฺตํ อาทายา”ติ. อภิกฺขณนฺโต สฺเมโช ตฺตํ อาทาย
 อทฺทตฺ กุมมํ “กุมม ฆนฺเต”ติ. พฺราหฺมโณ เอมมาห “อฺกฺขิป กุมมํ, อภิกฺขณ
 สฺเมช ตฺตํ อาทายา”ติ. อภิกฺขณนฺโต สฺเมโช ตฺตํ อาทาย อทฺทตฺ อตฺตํ
 “อตฺตํ ฆนฺเต”ติ. พฺราหฺมโณ เอมมาห “อฺกฺขิป อตฺตํ, อภิกฺขณ สฺเมช ตฺตํ
 อาทายา”ติ. อภิกฺขณนฺโต สฺเมโช ตฺตํ อาทาย อทฺทตฺ มตฺตํเปตี “มตฺตํเปตี
 ฆนฺเต”ติ. พฺราหฺมโณ เอมมาห “อฺกฺขิป มตฺตํเปตี, อภิกฺขณ สฺเมช ตฺตํ อาทายา”ติ.
 อภิกฺขณนฺโต สฺเมโช ตฺตํ อาทาย อทฺทตฺ นาคํ “นาค ฆนฺเต”ติ. พฺราหฺมโณ
 เอมมาห “ตฺวิชฺชตฺ นาค, มา นาคํ อญฺญตฺ, นโม กโรหิ นาคตฺตํ”ติ. อิม โข อญฺ

๑ ต. ชฺฐมายติ

๒ ก. ปชฺชวารี

ภิกขุ ปณฺณิรตฺ ปรเวห ภควนฺตํ อุตฺตงฺกมิตฺวา ปุจฺเจยฺยาสี. ยถา จ เค ภควา พฺยากรโรตี, ตถา นํ ชาเรยฺยาสี. นาทนฺตํ ภิกขุ ปตฺตํสามี ตฺเทวเก โถเก ตฺมารเก ตฺพรหฺมเก ตตฺตมณฺพฺราหฺมณฺนิยา ปชฺชาย ตฺเทวมนุสฺสํสาย, โย อิมํ ปณฺหํ เวยฺยากรณฺน จิตฺตํ อาราเชยฺย, อณฺเวยคฺวุ ตถาคเตน วา ตถาคคตฺถาเวกฺน วา อีโต วา ปน ตฺตฺวาตี. อิทมโวจ ตํ เทวตา; อิทํ วตฺวา ตตฺถเวณฺตรชฺายี.

[๒๕๖] อถ ไซ อายตฺมา กุมารกตฺตํไป ตตฺตํ รตฺติยา อจฺจเยน, เยน ภควา, เตนฺอุปตฺตงฺกมฺ; อุตฺตงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมฺนฺตํ นิสฺสํติ. เอกมฺนฺตํ นิสฺสินฺโน ไซ อายตฺมา กุมารกตฺตํไป ภควนฺตํ เอกทโวจ: อิมํ ภนฺเต รตฺติ อณฺเวยคฺวรา เทวตา อภิกฺกนฺตฺาย รตฺติยา อภิกฺกนฺตฺวณฺณา เกวตฺกปฺปํ อนฺจณํ โสภาเสตฺวา, เยนานํ, เตนฺอุปตฺตงฺกมฺ; อุตฺตงฺกมิตฺวา เอกมฺนฺตํ อฏฺฐาสี. เอกมฺนฺตํ จิตฺตา ไซ ภนฺเต ตํ เทวตา มํ เอกทโวจ: ภิกขุ ภิกขุ อมฺ วมฺมิโก รตฺติ ชฺูมายตี, ทิวา ปชฺชตตี. พฺราหฺมโณ เอวมาห “อภิกฺขณฺ ตํเมช ตํคฺถํ อาทายา”ติ. อภิกฺขณฺนโต ตํเมโช ตํคฺถํ อาทาย อทฺทสฺ ตงฺกํ “ตงฺกํ ภนฺเต”ติ. พฺราหฺมโณ เอวมาห “อูกฺขิป ตงฺกํ, อภิกฺขณฺ ตํเมช ตํคฺถํ อาทายา”ติ. อภิกฺขณฺนโต ตํเมโช ตํคฺถํ อาทาย อทฺทสฺ อุกฺขมฺยิกํ “อุกฺขมฺยิกา ภนฺเต”ติ ๑ เป ๑ อทฺทสฺ นาคํ “นาคโ ภนฺเต”ติ. พฺราหฺมโณ เอวมาห “ตฺิวจฺจ นาคโ, มา นาคํ ชฺฏฺฐเฐสฺ, นโม กรโรหิ นาคตฺตํ”ติ. อิม ไซ คฺวุ ภิกขุ ปณฺณิรตฺ ปรเวห ภควนฺตํ อุตฺตงฺกมิตฺวา ปุจฺเจยฺยาสี. ยถา จ เค ภควา พฺยากรโรตี, ตถา นํ ชาเรยฺยาสี. นาทนฺตํ ภิกขุ ปตฺตํสามี ตฺเทวเก โถเก ตฺมารเก ตฺพรหฺมเก ตตฺตมณฺพฺราหฺมณฺนิยา ปชฺชาย ตฺเทวมนุสฺสํสาย, โย อิมํ ปณฺหํ เวยฺยากรณฺน จิตฺตํ อาราเชยฺย, อณฺเวยคฺวุ ตถาคเตน วา ตถาคคตฺถาเวกฺน วา อีโต วา ปน ตฺตฺวาตี. อิทมโวจ ภนฺเต ตํ เทวตา; อิทํ วตฺวา ตตฺถเวณฺตรชฺายี. โโก นุ ไซ ภนฺเต วมฺมิโก, กา รตฺติ ชฺูมายนา, กา ทิวา ปชฺชตนา, โโก พฺราหฺมโณ, โโก

๑ อ.ม.ด.อ. ปณฺณิรตฺติ อมฺ ปาไซ น ทิสฺสํติ

“กุมโม”ติ โห ภิกขุ ปญฺจนเนคฺ อฺปาทานกฺขนฺธานํ อธิวจนํ. เสยฺยถึทํ? รุปรุ-
 ปาทานกฺขนฺธสฺส เวทฺฐุปาทานกฺขนฺธสฺส สฺสณฺณปาทานกฺขนฺธสฺส สฺงฺขารุปาทานกฺขนฺธสฺส
 วิญฺญาณฺุปาทานกฺขนฺธสฺส. “อุกฺขิป กุมฺมํ ปฺรห ปญฺจุปาทานกฺขนฺธ, อภิกฺขณ
 สฺเมธ สฺคฺคํ อาทายา”ติ อฺยเมคฺสฺส อคฺโค. (๓๒)

“อสิสฺฐนา”ติ โห ภิกขุ ปญฺจนเนคฺ กามคฺุณานํ อธิวจนํ. จกฺขุวิญฺเฉยฺຍานํ
 รุปรานํ อិฏฺฐานํ กนฺธานํ มนาปานํ บิยฺรูปรานํ กามุปฺสฺสณฺนิตานํ วรรณียานํ. โสค-
 วิญฺเฉยฺຍานํ สฺทฺทานํ. ๑ เป ๑ ฆานวิญฺเฉยฺຍานํ คนฺธานํ. ๑ เป ๑ ฐิวฺหาวิญฺเฉยฺຍานํ
 รสฺธานํ ๑ เป ๑ กายวิญฺเฉยฺຍานํ โมฏฺฐพฺพฺพานํ อิฏฺฐานํ กนฺธานํ มนาปานํ บิยฺรูปรานํ
 กามุปฺสฺสณฺนิตานํ วรรณียานํ. “อุกฺขิป อสิสฺฐนํ ปฺรห ปญฺจ กามคฺุณ, อภิกฺขณ
 สฺเมธ สฺคฺคํ อาทายา”ติ อฺยเมคฺสฺส อคฺโค. (๓๓)

“มัสฺสเปถิ”ติ โห ภิกขุ นนฺทิวราคฺสฺสเถคฺคํ อธิวจนํ. “อุกฺขิป มัสฺสเปถิ ปฺรห นนฺทิวราคฺ,
 อภิกฺขณ สฺเมธ สฺคฺคํ อาทายา”ติ อฺยเมคฺสฺส อคฺโค. (๓๔)

“นาโค”ติ โห ภิกขุ ฐึณฺนาถวสฺสเถคฺคํ ภิกฺขุโน อธิวจนํ. “คฺวิฏฺฐคฺ นาค, มา
 นาคํ ฆญฺเฐถิ, นโม กโรหิ นาคสฺสธา”ติ อฺยเมคฺสฺส อคฺโคติ. (๓๕)

อิตฺทมโวจ ภคฺวา; อคฺคฺคมโน อายสฺสุมา กุมารกสฺสโป ภคฺวโต ภาสิคํ อภินนฺทิตฺติ.

วมฺมุทิสฺสคฺคํ นิฏฺฐิตํ ตติยํ.

ภาคผนวก ข

๓. วัมมิกสูตร ว่าด้วยจอมปลวกปริศนา

[๒๔๙] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถ-
บิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้น ท่านพระกุมารกัสสปะพักอยู่ที่ป่าอันธวัน

ครั้งนั้น เมื่อราตรีผ่านไป เทวดาองค์หนึ่งมีวรรณะงดงามยิ่งนักได้เปล่งรัศมี
ให้สว่างทั่วป่าอันธวัน เข้าไปหาท่านพระกุมารกัสสปะถึงที่อยู่ แล้วได้ยืนอยู่ ณ
ที่สมควร ได้กล่าวกับท่านพระกุมารกัสสปะว่า

“พระคุณเจ้า จอมปลวกนี้ย่อมพ่นควันในเวลากลางคืน ย่อมลุกโผลงในเวลา
กลางวัน พราหมณ์ได้กล่าวอย่างนี้ว่า ‘สุเมธ เธอจงนำคัสตราไปขุดดู’

สุเมธใช้คัสตราไปขุดก็เห็นลิมสลัก จึงกล่าวว่า ‘ลิมสลัก ขอรับ’

พราหมณ์กล่าวอย่างนี้ว่า ‘สุเมธ เธอจงยกลิมสลักขึ้นแล้วใช้คัสตราขุดต่อไป’

สุเมธใช้คัสตราขุดลงไปก็เห็นอึ่ง จึงกล่าวว่า ‘อึ่ง ขอรับ’

พราหมณ์กล่าวอย่างนี้ว่า ‘สุเมธ เธอจงนำอึ่งขึ้นมา แล้วใช้คัสตราขุดต่อไป’

^๑ ราชรี ในที่นี้หมายถึงปฐมยาม ความนี้มีความหมายว่า เมื่อสิ้นปฐมยามกำลังอยู่ในช่วงมัชฌิมยาม เทวดาก็ปรากฏ

๒๖๘ พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก [๓. โอบิम्म

สุเมธใช้ศัสตราชุดต่อไปได้เห็นทางสองแพร่ง จึงกล่าวว่า ‘ทางสองแพร่ง ขอรับ’
พราหมณ์กล่าวอย่างนี้ว่า ‘สุเมธ เธอจงถากทางสองแพร่งออกเสีย แล้วใช้
ศัสตราชุดต่อไป’

สุเมธใช้ศัสตราชุดต่อไปได้เห็นหม้อกรองน้ำต่าง จึงกล่าวว่า ‘หม้อกรองน้ำต่าง
ขอรับ’

พราหมณ์กล่าวอย่างนี้ว่า ‘สุเมธ เธอจงยกหม้อกรองน้ำต่างขึ้นมา แล้วใช้
ศัสตราชุดต่อไป’

สุเมธใช้ศัสตราชุดต่อไปได้เห็นเต่า จึงกล่าวว่า ‘เต่า ขอรับ’

พราหมณ์กล่าวอย่างนี้ว่า ‘สุเมธ เธอจงนำเต่าขึ้นมา แล้วใช้ศัสตราชุดต่อไป’

สุเมธใช้ศัสตราชุดต่อไปได้เห็นเชียงหั้นเนื้อ จึงกล่าวว่า ‘เชียงหั้นเนื้อ ขอรับ’

พราหมณ์กล่าวอย่างนี้ว่า ‘สุเมธ เธอจงยกเชียงหั้นเนื้อขึ้นมา แล้วใช้ศัสตรา
ชุดต่อไป’

สุเมธใช้ศัสตราชุดต่อไปได้เห็นชิ้นเนื้อ จึงกล่าวว่า ‘ชิ้นเนื้อ ขอรับ’

พราหมณ์กล่าวอย่างนี้ว่า ‘สุเมธ เธอจงหยิบชิ้นเนื้อขึ้นมา แล้วใช้ศัสตราชุด
ต่อไป’

สุเมธใช้ศัสตราชุดต่อไปได้เห็นนาค จึงกล่าวว่า ‘นาค ขอรับ’

พราหมณ์กล่าวอย่างนี้ว่า ‘นาคจงดำรงอยู่เถิด เธออย่าเบียดเบียนนาคเลย
จงทำความนอบน้อมนาค’

พระคุณเจ้า ท่านควรเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคแล้วทูลถามปัญหาทั้ง ๑๕ ข้อนี้
ท่านควรทรงจำคำเฉลยปัญหาเหล่านั้นตามที่พระผู้มีพระภาคตรัสตอบเถิด ในโลก
พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดา
และมนุษย์ ยกเว้นพระตถาคตหรือสาวกของพระตถาคต หรือบุคคลผู้ฟังจากสำนัก
(ของข้าพเจ้า) นี้เสียแล้ว ข้าพเจ้ายังไม่เห็นบุคคลผู้จะทำจิต(ของข้าพเจ้า) ให่ยินดี
ด้วยการตอบปัญหาเหล่านี้ได้”

เทวดานั้นได้กล่าวคำนี้แล้วก็อันตรธานไปจากที่นั้น

วรรค]

๓. วมมิกสูตร

๒๖๕

พระกุมารกัสสปะทูลถามปริศนาธรรม

[๒๕๐] ครั้นคินันน์ผ่านไป ท่านพระกุมารกัสสปะก็เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อคินันน์ เมื่อราตรีผ่านไป เทวดาองค์หนึ่งมีวรรณะงดงามยิ่งนัก เปล่งรัศมีให้สว่างทั่วป่าอันธวัน เข้ามาหาข้าพระองค์ถึงที่อยู่ ยิน ณ ที่สมควรแล้วได้กล่าวกับข้าพระองค์ว่า

‘พระคุณเจ้า จอมปลวกนี้พันคว้นในเวลากลางคืน ลูกโพลงในเวลากลางวัน พราหมณ์ได้กล่าวอย่างนี้ว่า ‘สุเมธ เธอจงนำศีลตราไปชูดตุ’

สุเมธใช้ศีลตราชูดลงไปได้เห็นลิมสลัก จึงกล่าวว่า ‘ลิมสลัก ขอรับ’

พราหมณ์กล่าวอย่างนี้ว่า ‘สุเมธ เธอจงยกลิมสลักขึ้นแล้วใช้ศีลตราชูดต่อไป’

สุเมธใช้ศีลตราชูดต่อไปก็ได้อีกหนึ่ง จึงกล่าวว่า ‘อึง ขอรับ’ ฯลฯ ได้เห็นนาค จึงกล่าวว่า ‘นาค ขอรับ’

พราหมณ์กล่าวอย่างนี้ว่า ‘นาคจงดำรงอยู่เถิด เธออย่าเบียดเบียนนาคเลย จงทำความนอบน้อมนาค’

พระคุณเจ้า ท่านควรเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคแล้วทูลถามปัญหาทั้ง ๑๕ ข้อนี้ ท่านควรทรงจำคำเฉลยปัญหาเหล่านั้นตามที่พระผู้มีพระภาคตรัสตอบเถิด ในโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดา และมนุษย์ ยกเว้นพระตถาคตหรือสาวกของพระตถาคต หรือบุคคลผู้ฟังจากสำนัก (ของข้าพเจ้า) นี้เสียแล้ว ข้าพเจ้ายังไม่เห็นบุคคลผู้จะทำจิต(ของข้าพเจ้า)ให้ยินดีด้วยการตอบปัญหาเหล่านี้’

เทวดานั้นได้กล่าวคำนี้แล้วก็อันตรธานไปจากที่นั้น

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ

๑. อะไรหนอ ชื่อว่าจอมปลวก
๒. อย่างไร ชื่อว่าการพันคว้นในเวลากลางคืน

๒๗๐

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์

[๓. โอปัมม

๓. อย่างไร ชื่อว่าการลุกโผลงในเวลากลางวัน
๔. ใคร ชื่อว่าพราหมณ์
๕. ใคร ชื่อว่าสุเมธ
๖. อะไร ชื่อว่าศีศตรา
๗. อย่างไร ชื่อว่าการขุด
๘. อะไร ชื่อว่าลิมสลัก
๙. อะไร ชื่อว่าอึ่ง
๑๐. อะไร ชื่อว่าทางสองแพร่ง
๑๑. อะไร ชื่อว่าหม้อกรองน้ำต่าง
๑๒. อะไร ชื่อว่าเต่า
๑๓. อะไร ชื่อว่าเขียงหันเนื้อ
๑๔. อะไร ชื่อว่าขันเนื้อ
๑๕. อะไร ชื่อว่านาค”

พระผู้มีพระภาคทรงเฉลยปริศนาธรรม

[๒๕๑] พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “ภิกษุ

๑. คำว่า **จอมปลวก** นั้น เป็นชื่อของร่างกายนี้ ซึ่งประกอบด้วยมหาภูตรูปทั้ง ๔ มีมารดาบิดาเป็นแดนเกิด เติบโตด้วยข้าวสุก และขนมกุมมาส ไม่เที่ยง ต้องบริหาร ต้องนวดฟัน จะต้องแตกสลาย และกระจัดกระจายไปเป็นธรรมดา
๒. คำว่า **อย่างไร** ชื่อว่าการพ่นควันในเวลากลางคืน นั้น ได้แก่ การที่บุคคลทำงานในเวลากลางวัน แล้วตริกวัดตรงถึงในเวลากลางคืน นี้ชื่อว่าการพ่นควันในเวลากลางคืน

วรรค]

๓. วัมมิกสูตร

๒๗๑

๓. คำว่า **อย่างไร** ชื่อว่าการลุกโผลงในเวลากลางวัน นั้น ได้แก่ การที่บุคคลตริภคตรองถึงบ่อย ๆ ในเวลากลางวัน แล้วประกอบ การงานในเวลากลางวัน ด้วยกายและวาจา นี่ชื่อว่าการลุกโผลงใน เวลากลางวัน
๔. คำว่า **พราหมณ์** นั้น เป็นชื่อของตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า
๕. คำว่า **สุเมธ** นั้น เป็นชื่อของภิกษุผู้เป็นเสขะ
๖. คำว่า **ศีลตรา** นั้น เป็นชื่อแห่งปัญญาอันประเสริฐ
๗. คำว่า **จงชุต** นั้น เป็นชื่อของการปรารภความเพียร
๘. คำว่า **ลิมสลัก** นั้น เป็นชื่อแห่งอวิชา คำนั้นมือธิบายว่า 'สุเมธ เธอจงใช้ศีลตรารายกลิมสลักขึ้น คือ จงละอวิชา จงชุตขึ้นมา'
๙. คำว่า **อิ่ง** นั้น เป็นชื่อของความคับแค้นใจเนื่องมาจากความโกรธ คำนั้นมือธิบายว่า 'สุเมธ เธอจงใช้ศีลทราน่าอิ่งขึ้นมา คือ จงละ ความคับแค้นใจเนื่องมาจากความโกรธ จงชุตขึ้นมา'
๑๐. คำว่า **ทางสองแพร่ง** นั้น เป็นชื่อแห่งวิจิกิจฉา คำนั้นมือธิบายว่า 'สุเมธ เธอจงใช้ศีลตราจากทางสองแพร่ง คือ จงละวิจิกิจฉา จง ชุตขึ้นมา'
๑๑. คำว่า **หม้อกรองน้ำต่าง** นั้น เป็นชื่อแห่งนิวรรณ ๕ ประการ คือ
กามฉันทนิวรรณ	(สิ่งที่กั้นจิตคือความพอใจในกาม)
พยาบาทนิวรรณ	(สิ่งที่กั้นจิตคือความขัดเคืองใจ)
ถิ่นมิตถนิวรรณ	(สิ่งที่กั้นจิตคือความหุดหู่และเชื่องซึม)
อุทัจจกุกกัจจนนิวรรณ	(สิ่งที่กั้นจิตคือความฟุ้งซ่านและร้อนใจ)
วิจิกิจฉานนิวรรณ	(สิ่งที่กั้นจิตคือความลังเลสงสัย)

คำนั้นมือธิบายว่า 'สุเมธ เธอจงใช้ศีลตรารายหม้อกรองน้ำต่างขึ้นมา คือ จงละนิวรรณ ๕ ประการ จงชุตขึ้นมา'

๑๒. คำว่า **เต่า** นั้น เป็นชื่อแห่งอุปาทานชั้น^๑ ๕ ประการ คือ
รูปอุปาทานชั้น	(อุปาทานชั้นคือรูป)
เวทูปาทานชั้น	(อุปาทานชั้นคือเวทนา)
สัญญาอุปาทานชั้น	(อุปาทานชั้นคือสัญญา)
สังขารอุปาทานชั้น	(อุปาทานชั้นคือสังขาร)
วิญญาณอุปาทานชั้น	(อุปาทานชั้นคือวิญญาณ)
- คำนั้นมีอธิบายว่า 'สุเมธ เธอจงใช้ศีลสรรณำเต่าขึ้นมา คือ จงละอุปาทานชั้น ๕ ประการ จงขุดขึ้นมา'
๑๓. คำว่า **เขียงหั่นเนื้อ** นั้น เป็นชื่อแห่งกามคุณ ๕ ประการ คือ
- รูปที่จะพึงรู้แจ้งทางตา ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก
ชกให้ใคร่ พาใจให้กำหนัด
- เสียงที่จะพึงรู้แจ้งทางหู ฯลฯ
- กลิ่นที่จะพึงรู้แจ้งทางจมูก ฯลฯ
- รสที่จะพึงรู้แจ้งทางลิ้น ฯลฯ
- โณภูรัพพะที่จะพึงรู้แจ้งทางกาย ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ
ชวนให้รัก ชกให้ใคร่ พาใจให้กำหนัด
- คำนั้นมีอธิบายว่า 'สุเมธ เธอจงใช้ศีลสรรายกเขียงหั่นเนื้อขึ้นมา คือ จงละกามคุณ ๕ ประการ จงขุดขึ้นมา'
๑๔. คำว่า **ขี้เนื้อ** นั้น เป็นชื่อแห่งนันทิราคะ(ความกำหนัดด้วยอำนาจ
ความเพลิดเพลิน) คำนั้นมีอธิบายว่า 'สุเมธ เธอจงใช้ศีลสรรหายิบ
ขี้เนื้อขึ้นมา คือ จงละนันทิราคะ จงขุดขึ้นมา'

^๑ ดูเชิงอรรถที่ ๑ ข้อ ๔๑ (สัมมาทิฏฐิสูตร) หน้า ๘๖ ในเล่มนี้

วรรค]

๔. รตวินีตสูตร

๒๗๓

๑๕. คำว่า **นาค** นั้น เป็นชื่อของภิกษุผู้เป็นชีณาสพ คำนั้นเมื่ออธิบายว่า
 ‘นาคจงดำรงอยู่เถิด เธออย่าเบียดเบียนนาคเลย เธอจงทำความ
 นอบน้อมนาค”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภษิตนี้แล้ว ท่านพระกุมารกัสสปะมีใจยินดีชื่นชม
 พระภษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

วันมิกสูตที่ ๓ จบ

ภาคผนวก ค

๓๘

อรรถกถาัมชณินิกาย มูลปณณาสก

[๓. โอปัมม

๓. วัมมิกสูตตวัณณา พรรณนาพระสูตรว่าด้วยจอมปลวกปริศนา

[๒๔๙] พระสูตรว่าด้วยจอมปลวกปริศนา มีคำเริ่มต้นว่า **ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้ (เววมเม สุต)** บรรดาคำเหล่านั้น คำนี้ว่า **ท่านผู้มีอายุ (อายุสุม)** เป็นคำกล่าวอย่างไพเราะ คำว่า **กุมารกัสสปะ (กุมารกสสโป)** เป็นชื่อของท่าน เพราะท่านบวชมาตั้งแต่เด็ก เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสว่า “เธอทั้งหลายจงเรียกกัสสปะมา จงให้ผลไม้หรือของควรเคี้ยวนี้แก่กัสสปะ” และเพราะภิกษุทั้งหลายสงสัยว่า “กัสสปะองค์ไหนแน่” จึงขนานนามท่านอย่างนี้ว่า “กุมารกัสสปะ” ตั้งแต่นั้นมา แม้ในเวลาที่ท่านแก่เฒ่าก็ยังเรียกกันว่า “กุมารกัสสปะ” อีกอย่างหนึ่ง แม้เพราะท่านเป็นราชบุตรเลี้ยงของพระราชา คนทั้งหลายจึงรู้จักท่านว่า “กุมารกัสสปะ” การกล่าวอย่างแจ่มแจ้งตั้งแต่บุรพประโยคของท่าน มีดังต่อไปนี้

ได้ทราบว่าเป็นกาลของพระผู้มีพระภาคพระนามว่าปทุมุตตระ พระเถระเป็นบุตรเศรษฐี ต่อมาวันหนึ่ง ท่านเห็นพระผู้มีพระภาคทรงตั้งพระสาวกของพระองค์รูปหนึ่ง ผู้กล่าวธรรมได้อย่างวิจิตรไว้ในฐานันดร ถวายทานแด่พระผู้มีพระภาคตลอด ๗ วัน ทำบุญตั้งความปรารถนาว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาค แม้ข้าพระองค์ก็พึงเป็นสาวกผู้กล่าวธรรมได้อย่างวิจิตรเหมือนพระเถระรูปนี้ ของพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งในอนาคตกาลเกิด” แล้วบวชในศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่ากัสสปะ แต่ไม่สามารถทำคุณวิเศษให้บังเกิดได้

ได้ทราบว่าเป็นครั้งนั้น เมื่อศาสนาของพระผู้มีพระภาคผู้เสด็จปรินิพพานแล้ว เลื่อมลง ภิกษุ ๕ รูปได้ผูกบันไดขึ้นภูเขาป่าเพ็ญสมณธรรม พระสังฆเถระบรรลุอรหัตตผลในวันที่ ๓ พระอนุเถระได้เป็นพระอนาคามีในวันที่ ๔ ภิกษุ ๓ รูปนอกนี้ เมื่อไม่สามารถทำคุณวิเศษให้บังเกิดขึ้นได้ จึงบังเกิดในเทวโลก เมื่อเทพเหล่านั้นเสวยสมบัติอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายตลอดหนึ่งพุทธันดร เทพองค์หนึ่งบังเกิดในราชตระกูลในเมืองตักกศิลา ได้เป็นพระราชาพระนามว่าปุกกุสาติ ทรงผนวชอุทิศพระผู้มีพระภาคแล้ว ขณะมายังกรุงราชคฤห์ ได้ฟังพระธรรมเทศนาของพระผู้มีพระภาค ณ ศาลา

วรรค]

๓. วันมิกสุดตวันฉนา

๓๙

ของนายช่างหม้อ แล้วได้บรรลุนาคามิผล เทพอีกองค์หนึ่งบังเกิดในเรือนผู้มีตระกูล ไกล่ท่าเรือแห่งหนึ่งชื่อปฏูณะ แล่นเรือไปแล้วเกิดเรืออัปปาง จึงนุ่งผ้าเปลือกไม้กรอง ครั้นได้ลากและสมบัติแล้วเกิดความคิดขึ้นว่า “เราเป็นพระอรหันต์” เมื่อถูกเทวดาผู้หวังดี ตักเตือนว่า “ท่านไม่ใช่พระอรหันต์” ท่านจึงไปทูลถามปัญหากับพระผู้มีพระภาค เขาได้ ทำอย่างนั้นแล้วบรรลุอรหัตตผล

เทพองค์หนึ่งเกิดในครรภ์ของนางทริกาผู้มีตระกูลคนหนึ่งในกรุงราชคฤห์ และ นางทริกานั้นก็ได้ฮ้อนวอนมารดาบิดามาตั้งแต่แรก เมื่อไม่ได้การบรรพชาจึงแต่งงาน ไปสู่เรือนของผู้มีตระกูล ไม่รู้ตัวว่าตั้งครรภ์ ฮ้อนวอนสามีจนเขาอนุญาตแล้วได้บรรพชา ในสำนักภิกษุณี ภิกษุณีทั้งหลายเห็นนิมิตว่านางตั้งครรภ์แล้วจึงถามพระเทวทัต พระเทวทัตกล่าวว่า “นางไม่ใช่สมณะ” เหล่าภิกษุณีจึงทูลถามพระศพล พระศาสดา ทรงมอบให้พระอุบาลีเถระสอบสวน พระเถระให้เชิญตระกูลที่อยู่ในกรุงสาวัตถีและ นางวิสาขาอุบาลีภิกษุมาช่วยชำระ แล้วกล่าวว่า “นางมีครรภ์มาก่อน การบรรพชา ไม่เสียหาย” พระศาสดาได้ประทานสาธุการแก่พระเถระว่า “อุบาลี วินิจจยอธิกรณ์ดีแล้ว” ภิกษุณีนั่นได้คลอดบุตรผู้เช่นกันกับแห่งทอง พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงรับกุมารนั้นมา ชูบเลี้ยง ทรงขนานนามกุมารนั้นว่า “กัสสปะ” ในกาลต่อมา ทรงประดับประดาแล้ว ได้นำไปยังสำนักของพระศาสดาให้บรรพชา ดังนั้น คนทั้งหลายจึงรู้จักกุมารนั้นว่า “กุมาร กัสสปะ” แม้เพราะท่านเป็นบุตรที่พระราชาทรงชูบเลี้ยงไว้

คำว่า **ที่ป่าอันธวัน (อนุธวน)** ได้แก่ ที่ป่าอันมีชื่ออย่างนี้ ได้ทราบมาว่า ป่านั้น มีชื่อปรากฏโดยไม่เสียหายไปเลยว่าอันธวันนั้นแล ในกาลแห่งพระพุทธเจ้า ๒ พระองค์ ในป่าชื่อว่าอันธวันนั้น มีบัญญัติแจ่มแจ้งดังต่อไปนี้

แท้จริง พระสรีรธาตุของพระพุทธเจ้าผู้มีพระชนมายุน้อยไม่เป็นแห่งเดียวกัน ย่อมกระจัดกระจายไปด้วยอำนาจแห่งการอธิษฐาน เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาค แม้ของเราทั้งหลายจึงทรงดำริว่า “เราดำรงอยู่ได้ไม่นาน เหล่าสัตว์ที่เห็นเรามีจำนวนน้อย เหล่าสัตว์ที่ไม่เห็นเรามีจำนวนมากกว่า สัตว์เหล่านั้นถือเอาธาตุของเราก่อสร้างเป็นสฤป บูชาอยู่ในที่นั้น ๆ จักมีสวรรค์เป็นที่ไปในเบื้องหน้า” ในกาลเป็นที่ปริณิพพานจึงทรงอธิษฐาน

วรรณคดี]

๓. วมิกสูตรวันฉัตร

๕๑

หนังสือไปว่า “เราชักชวนชาวชมพูทวีปทั่วแล้ว สิ่งใดมีอยู่ ก็จงถือเอาสิ่งนั้นทำการงานให้สำเร็จเถิด” หนังสือทั้ง ๒ ฉบับมาประจบกันระหว่างทาง แต่หนังสือจากพระเจดีย์สถานมาถึงมืออาจารย์ก่อนหนังสืออาจารย์อีก อุบาสกนั้นอ่านหนังสือแล้วคิดว่า “เราจักไหว้พระเจดีย์” จึงได้ออกไปตามลำพังเท่านั้น ในระหว่างทาง โจร ๕๐๐ ซ่องสุมอยู่ในดง บรรดาโจรเหล่านั้น โจรบางพวกเห็นอุบาสกนั้นแล้วคิดว่า “คนผู้นี้รวบรวมเงินทองจากชมพูทวีปทั้งสิ้น คนทั้งหลายผู้รักษาขุมทรัพย์ที่ยังไม่ตามมา คงมากันแล้ว” แล้วได้บอกแก่พวกโจรที่เหลือพากันจับอุบาสกนั้นไว้ อุบาสกถามว่า “พ่อคุณเอ๋ย เพราะเหตุไรพวกเจ้าจึงจับเราไว้”

โจร : เงินทองที่ท่านรวบรวมมาจากชมพูทวีปทั้งสิ้น จงแบ่งให้พวกเราสักนิดเถิด

อุบาสก : พวกท่านไม่รู้หรือว่า “พระผู้มีพระภาคพระนามว่ากัสสปะปรินิพพานแล้ว พวกเราจะสร้างพระเจดีย์มีขนาดหนึ่งโยชน์แต่พระองค์ เราชักชวนเพื่อประโยชน์แก่พระเจดีย์นั้น ไม่ใช่เพื่อประโยชน์แก่ตน เราส่งเงินและทองนั้นๆ ไปแล้วที่พระเจดีย์สถานนั้นแล จากสถานที่ที่ได้แล้วๆ ก็ยกเว้นเพียงผ้านุ่งห่มของเรา แม้ทรัพย์กถากถกหนึ่งที่น่าปลื้มใจอย่างอื่นก็ไม่มี”

โจรพวกหนึ่งกล่าวว่า “เมื่อเป็นเช่นนี้ พวกท่านก็จงปล่อยอุบาสกเสียเถิด” โจรพวกหนึ่งกล่าวว่า “อุบาสกผู้นี้พระราชาก็บูชามาก อำมาตย์ก็บูชามาก เขาเห็นบางคนในพวกเรานั้นแลที่ถนอมในพระนคร จะพึงบอกแก่พระราชารวมหรือมหาอำมาตย์ของพระราชานั้นเป็นต้น ทำให้พวกเราถึงความย่อยยับได้” อุบาสกกล่าวว่า “พ่อเอ๋ย เราจักไม่ทำอย่างนี้แน่” ก็ข้อนั้นแลมีเพราะความกรุณาในพวกโจรเหล่านั้น ไม่ใช่ด้วยความเสียดายชีวิตของตน ลำดับนั้น เมื่อพวกโจรเหล่านั้นกำลังถกเถียงกันว่า “ควรจับ หรือ ควรปล่อย” พวกโจรที่มีความเห็นว่า “ควรจับ” นั้นแลมีมากกว่า แล้วจึงพากันฆ่าอุบาสกนั้น

ดวงตาของพวกโจรเหล่านั้นได้อันตรธานไป เหมือนเปลวประทีปที่ดับแล้ว เพราะความผิดในพระอริยสาวกผู้มีคุณมาก พวกโจรเหล่านั้นคร่ำครวญว่า “ดวงตาอยู่ไหน ดวงตาอยู่ไหน” บางพวกญาติก็นำกลับบ้าน บางพวกไม่มีญาติก็เป็นคนอนาถา

เพราะเหตุนั้น พวกโจรที่ตาบอดจึงอาศัยอยู่ที่บรรณศาลาใกล้โคนไม้ในดงนั้นนั่นเอง พวกมนุษย์ที่มาในดงจึงให้ข่าวสาร ท่อข่าว หรือเสบียงแก่โจรเหล่านั้นด้วยความกรุณา พวกมนุษย์ที่ไปเพื่อประโยชน์แก่ไม้และใบไม้กลับมาแล้ว เมื่อถูกถามว่า “พวกท่านไปไหนมา” ก็จะกล่าวว่า “พวกเราไปป่าอันธวัณมา”

ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าแม่ทั้ง ๒ พระองค์ ป่านนั้นก็ยิ่งปรากฏชื่อว่าอันธวัณนั้นแล ด้วยอาการอย่างนี้ ก็ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ ป่านนี้ได้กลายเป็นดงไปในเพราะชนบทถูกหมุ่ชนทิ้งไป ในกาลแห่งพระผู้มีพระภาคของเราทั้งหลาย ได้กลายเป็นเรือนบำเพ็ญเพียร ซึ่งเป็นสถานที่อยู่ของกุลบุตรทั้งหลายผู้ต้องการความวิเวก อยู่หลังพระเชตะวัน ไม่ไกลจากกรุงสาวัตถี สมัยนั้น ท่านพระกุมารกัสสปะอยู่บำเพ็ญเสขปฏิบัติในป่าอันธวัณนั้น

คำว่า **เทวดาองค์หนึ่ง (อญฺญตรา เทวตา)** ความว่า เทวดาองค์หนึ่งผู้ไม่ปรากฏด้วยอำนาจนามและโคตร แม้ท้าวสักกเทวราชผู้รู้จักกันดี ท่านก็เรียกว่าองค์ใดองค์หนึ่ง ในคำนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคยอมทรงทราบว่า พระองค์เป็นผู้ตรัสความหลุดพ้นด้วยธรรมเป็นที่ลึกลับหาโดยย่อแก่จอมเทพผู้มีศักตมาก ผู้ใดผู้หนึ่งบ้าง หรือหนอ”^๑ ก็คำนี้ว่า **เทวตา** เป็นคำเรียกทั่วไปแม้แก่เทวดาทั้งหลาย แม้แก่เทพธิดาทั้งหลาย แต่ในที่นี้ท่านประสงค์เอาเทวดา **อภิกกัณตคัพพ** ในคำนี้ว่า **เมื่อราตรีผ่านไป (อภิกกนุทาย รตฺติยา)** ใช้ในความหมายหลายอย่าง เช่น ความสิ้นไป ความงาม ความสวยงาม และความยินดียิ่งเป็นต้น บรรดาความหมายเหล่านั้น **อภิกกัณตคัพพ** ใช้ในความหมายว่า**ความสิ้นไป** ในประโยคเป็นต้นอย่างนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ราตรีผ่านไปแล้ว ปฐมยามผ่านไปแล้ว ภิกษุสงฆ์นั่งรอนานแล้ว ขอพระผู้มีพระภาคทรงโปรดยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายเถิด พระพุทธเจ้าข้า” ใช้ในความหมายว่า**ความงาม** ในประโยคเป็นต้นอย่างนี้ว่า “บรรดาบุคคล ๔

^๑ ม.ญ. (ไทย) ๑๒/๓๙๕/๔๒๖

^๒ อจ.อฎฺฐก. (ไทย) ๒๓/๒๐/๒๕๒

วรรณคดี]

๓. วัฒนธรรมสมัยใหม่

๔๓

จำพวกนี้ บุคคล...นี้เป็นผู้งามกว่าและประณีตกว่า”^{๑๖} ใช้ในความหมายว่า**ความสวยงาม** ในคาถาเป็นต้นอย่างนี้ว่า

“ใครกันมีผิวพรรณงดงามยิ่งนัก
รุ่งเรืองด้วยฤทธิและบริวารยศ
เปล่งรัศมีสว่างไสวไปทั่วทุกทิศ
กราบเท้าทั้งสองของเราอยู่”^{๑๗}

ใช้ในความหมายว่า**ความยินดียิ่ง** ในประโยคเป็นต้นว่า “ท่านพระโคตม ภาชิตของพระองค์ชัดเจนไฟเราะยิ่งนัก”^{๑๘} . แต่ในที่นี้ **อภิกกัณตคัพพ** ใช้ในความหมายว่าความสิ้นไป เพราะเหตุนั้น จึงมีคำอธิบายว่า คำว่า **เมื่อราตรีผ่านไป (อภิกกณุตาย รตติยา)** ได้แก่ เมื่อราตรีสิ้นไปแล้ว ในคำนั้น ฟังทราบว่าเป็นเหตุบุตรีมาแล้วในระหว่างมัชฌิมยาม **อภิกกัณตคัพพ** ในคำนี้ว่า **มีวรรณะงดงามยิ่งนัก (อภิกกณุตวนุณา)** ใช้ในความหมายว่าความสวยงาม ส่วน**วรรณคัพพ** ใช้ในความหมายหลายอย่าง เช่น ผิวพรรณ ความน่าชมเชย พวกดระกุล เหตุ ทรวดทรง ประมาณ และอายตนะ คือรูป บรรดาความหมายเหล่านั้น **วรรณคัพพ** ใช้ในความหมายว่าผิวพรรณ ในประโยคเป็นต้นอย่างนี้ว่า “พระผู้มีพระภาคทรงมีผิวพรรณดุจทองคำ” ใช้ในความหมายว่าความน่าชมเชย ในประโยคเป็นต้นอย่างนี้ว่า “คบดี ท่านประมวลถ้อยคำสำหรับพรรณนาคุณของพระสมณโคตมไว้ตั้งแต่เมื่อไร”^{๑๙} ใช้ในความหมายว่าพวกดระกุล ในประโยคเป็นต้นอย่างนี้ว่า “ท่านพระโคตม วรรณะ ๔ เหล่านี้”^{๒๐} ใช้ในความหมายว่าเหตุ ในประโยคเป็นต้นอย่างนี้ว่า “เมื่อเป็นเช่นนี้ ท่านจะเรียกเราว่า เป็นผู้ขโมยกลิ่น ด้วยเหตุอะไรเล่า”^{๒๑} ใช้ในความหมายว่าทรวดทรง ในประโยคเป็นต้นอย่างนี้ว่า “จึงแปลงกาย

^{๑๖} อ.จ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๐๐/๑๕๓

^{๑๗} ชุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๔๕๗/๑๐๐

^{๑๘} วิ.ม.ท. (ไทย) ๑/๑๕/๘

^{๑๙} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๗๗๗/๗๕

^{๒๐} ดูเทียบ ที.ป.ว. (ไทย) ๑๑/๑๑๕/๘๕

^{๒๑} ส.ล. (ไทย) ๑๕/๒๓๔/๓๓๕

เป็นพญาช้างใหญ่”^๙ ใช้ในความหมายว่าประมาณ ในประโยคเป็นต้นอย่างนี้ว่า “บาตร มี ๓ ขนาด”^{๑๐} **วัณณศัพท์**ใช้ในความหมายว่าอายตนะคือรูป ในประโยคเป็นต้นอย่างนี้ว่า “รูปายตนะ คันธายตนะ รสายตนะ โณฏฐัพพายตนะ”^{๑๑} ในที่นี้ **วัณณศัพท์**ใช้ในความหมายว่าผิวพรรณ เพราะเหตุนี้ จึงมีคำอธิบายว่า คำว่า **มีวรรณงดงาม ยิ่งนัก (อภิภูกนุตาณูณา)** ได้แก่ มีผิวพรรณงดงาม คือมีผิวพรรณน่าปรารถนา น่าชอบใจ แท้จริง เทวดาเมื่อมาสู่โลกมนุษย์ ละผิวพรรณปกติ ฤทธิ์ปกติ แล้วทำ อัดภาพให้หายาบ เนรมิตผิวพรรณเกินปกติ ฤทธิ์เกินปกติ มาด้วยกายที่ปรุงแต่งแล้ว เหมือนมนุษย์ที่ไปยังที่ชุมนุมเพื่อนรำเป็นต้น แม้เทพบุตรนี้ก็มาแล้วอย่างนั้นเหมือนกัน เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า มีผิวพรรณงดงาม

เกวลศัพท์ในคำนี้ว่า **ท้ว (เกวลกุปฺป)** ใช้ในความหมายหลายอย่าง เช่น ไม่มี ส่วนเหลือ โดยมาก ไม่ผสม ไม่เกิน แน่นหนา และไม่ประกอบเป็นต้น จริงอย่างนั้น **เกวลศัพท์**นั้นใช้ในความหมายว่าไม่มีส่วนเหลือ ในประโยคเป็นต้นอย่างนี้ว่า “พรหมจรรย์ ... บริสุทธฺ์บริบูรณ์ครบถ้วน”^{๑๒} ใช้ในความหมายว่าโดยมาก ในประโยคเป็นต้นอย่างนี้ว่า “ประชาชนชาวอังคะและมคธทั้งสิ้นต่างถือของเคี้ยวของบริโภคเป็นอันมากมุ่งหน้า มาหา”^{๑๓} ใช้ในความหมายว่าไม่ผสม ในประโยคเป็นต้นอย่างนี้ว่า “กองทุกข์ทั้งมวลนี้ มีการเกิดขึ้นด้วยอาการอย่างนี้”^{๑๔} ใช้ในความหมายว่าไม่เกิน ในประโยคเป็นต้นอย่างนี้ว่า “ท่านรูปนี้อาศัยคุณเพียงศรัทธาอย่างเดียวเป็นแน่”^{๑๕} ใช้ในความหมายว่าแน่นหนา ในประโยคเป็นต้นอย่างนี้ว่า “สัทธิวิริกชื่อว่าพาหิยะของท่านพระอนุรุทธะมุ่งจะทำ ลายสงฆ์ฝ่ายเดียว”^{๑๖} **วัณณศัพท์**ใช้ในความหมายว่าไม่ประกอบ ในประโยคเป็นต้นอย่าง

^๙ ส.ล. (ไทย) ๑๕/๑๓๘/๑๓๖

^{๑๐} วิ.ม.ท. (ไทย) ๒/๖๐๒/๑๒๔

^{๑๑} ดูเทียบ อภ.ล.จ. (ไทย) ๓๕/๖๑๗/๑๓๗

^{๑๒} วิ.ม.ท. (ไทย) ๑/๑/๒

^{๑๓} วิ.ม. (ไทย) ๔/๔๓/๕๓

^{๑๔} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๒๒๕/๒๑๙

^{๑๕} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๕๔/๙

^{๑๖} อจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๕๓/๓๕๙

วรรค]

๓. วันมิกสุตตวันทนา

๔๕

นี้ว่า “อุตมบุรุษ ผู้หมดกิเลสโดยสิ้นเชิง อยู่จบพรหมจรรย์”^๑ แต่ในที่นี้ท่านประสงค์ว่า **วัณณศัพท์** มีความหมายว่าไม่มีส่วนเหลือ

อนึ่ง **กัปศัพท์** นี้ใช้ในความหมายหลายอย่าง เช่น มีความเชื่ออย่างยิ่ง โวหารกาล บัญญัติ ตัด วิกัป เลส และโดยรอบเป็นต้น จริงอย่างนั้น **กัปศัพท์** นั้นใช้ในความหมายว่ามีความเชื่ออย่างยิ่ง ในประโยคเป็นต้นอย่างนี้ว่า “คำนี้ควรเชื่อ ท่านพระโคตมผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า”^๒ ใช้ในความหมายว่าโวหาร ในประโยคเป็นต้นอย่างนี้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ฉันผลไม้ที่สมควรแก่สมณะ ๕ อย่างนี้แล”^๓ ใช้ในความหมายว่ากาล ในประโยคเป็นต้นอย่างนี้ว่า “ดำรงอยู่ใน ... ตลอดนิตยกาล”^๔ ใช้ในความหมายว่าบัญญัติ ในประโยคเป็นต้นอย่างนี้ว่า “ท่านพระกัปปะ”^๕ ใช้ในความหมายว่าตัด ในประโยคเป็นต้นอย่างนี้ว่า “แต่งตัว แต่งผมและหนวด”^๖ ใช้ในความหมายว่าวิกัป ในประโยคเป็นต้นอย่างนี้ว่า “... ๒ ... ทวังคฺกุลกัปปะ (ฉันอาหารเมื่อเงาเลยเวลาเที่ยงไป ๒ องคุลีได้)”^๗ ใช้ในความหมายว่าเลส ในประโยคเป็นต้นอย่างนี้ว่า “มีข้ออ้างที่จะนอนได้”^๘ **กัปศัพท์** ใช้ในความหมายว่าโดยรอบ ในประโยคเป็นต้นอย่างนี้ว่า “เปล่งรัศมีให้สว่างทั่วพระเวฬุวัน”^๙ แต่ในที่นี้ ท่านประสงค์ว่า **กัปศัพท์** ใช้ในความหมายว่าโดยรอบ เพราะเหตุนั้น ในคำนี้ว่า **หวัปฺปาอันธวัน (เกวลกฺุปฺปอนฺธวัน)** พึงเห็นเนื้อความนี้ว่า รอบป่าอันธวัน ไม่มีส่วนเหลือ

คำว่า **เปล่งรัศมีให้สว่าง (โอภาเสตฺวา)** ความว่า แผ่ไปด้วยรัศมีที่เกิดขึ้นจากสรีระอันประดับด้วยผ้า คือทำให้มีแสงสว่าง ความโชติช่วงเป็นอันเดียวกันเหมือน

^๑ ส.ช. (ไทย) ๑๗/๕๗/๘๗

^๒ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๘๗/๔๑๘

^๓ วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๕๐/๑๔

^๔ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๘๗/๔๑๘

^๕ ส.ช. (ไทย) ๑๗/๑๒๔/๒๑๘

^๖ ดูเทียบ ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๖๕/๔๓๓

^๗ วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๔๖/๓๙๓

^๘ อ.จ.อ.ฎ.ก. (ไทย) ๒๓/๘๐/๔๐๒

^๙ ส.ล. (ไทย) ๑๕/๙๔/๑๐๐

ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ คำว่า **ได้ยืนอยู่ ณ ที่สมควร (เอกมนต์ อฏฐาสี)** ความว่า ได้ยืนอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง คือ ณ โอกาสอันหนึ่ง คำว่า **ได้กล่าว ... ว่า (เอตทโว)** ได้แก่ ได้กล่าวคำว่า ภิกษุ เป็นต้นกับท่านพระกุมารกัสสปะนั้น

ถามว่า ก็เพราะเหตุไร เทวดานี้จึงไม่ไหว เพียงกล่าวโดยสมณโวหารอย่างเดียว
ตอบว่า เพราะร้องเรียกด้วยสมณสัญญา

ได้ทราบว่ เทพบุตรนี้ได้มีความคิดอย่างนี้ว่า ภิกษุอยู่ระหว่างกามาวจรภูมิ ส่วนเราเป็นพรหมจารี ในกาลนั้น ตั้งแต่กาลนั้น แม้สมณสัญญาของเทพบุตรนั้น ยังปรากฏอยู่ เพราะเหตุนั้น เทพบุตรนั้นจึงไม่ไหว เพียงกล่าวโดยสมณโวหารเท่านั้น

ถามว่า ได้ยินว่า เทพบุตรนั้นเป็นบุรพสหายของพระเถระตั้งแต่ครั้งไหน

ตอบว่า ตั้งแต่ครั้งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ แท้จริง บรรดาสหาย ทั้ง ๕ คนที่มาแล้วในครั้งก่อนที่ท่านกล่าวว่า พระอนุเถระได้เป็นพระอนาคามีในวันที่ ๔ สหายนั้นก็คือ เทพบุตรนี้

ได้ทราบว่ ครั้งนั้น บรรดาภิกษุเหล่านั้น อภิญาณ์กับอรหัตตผลนั้นแลได้มาถึง แก่พระสังฆเถระ พระสังฆเถระนั้นคิดว่า “กิจของเราถึงที่สุดแล้ว” จึงเหาะขึ้นสู่สุภากาศ บ้วนปากที่สระอินดาต รับบิณฑบาตจากอูตตรกรูทวิป กลับมาแล้วกล่าวว่า “ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงบริโภคบิณฑบาตนี้ อย่าประมาทบำเพ็ญสมณธรรมเถิด” เหล่าภิกษุทั้งหลายกล่าวว่า “ท่านผู้มีอายุ เราทั้งหลายไม่ได้มีกตีกาอย่างนี้ว่า ผู้ใดทำคุณวิเศษให้บังเกิดได้ก่อนจะนำไปนำบิณฑบาตมา ภิกษุทั้งหลายที่เหลือพึงบริโภคบิณฑบาตที่ผู้หน้านำมาแล้วจึงบำเพ็ญสมณธรรม ท่านทำกิจให้ถึงที่สุดด้วยอุปนิสัยของตน แม้เราทั้งหลายหากจักมีอุปนิสัย ก็จักทำกิจให้ถึงที่สุดเอง นี่เป็นเหตุเน้นซ้ำของเราทั้งหลาย ขอท่านจงไปเถิด” พระสังฆเถระไปตามความผาสุกแล้วก็ปรินิพพานเมื่อสิ้นอายุ

ในวันรุ่งขึ้น พระอนุเถระได้ทำให้แจ้งอนาคามีผล อภิญาณ์ทั้งหลายได้มาถึงแก่ท่าน แม้พระอนุเถระนั้นก็นำบิณฑบาตมาอย่างนั้นเหมือนกัน ถูกภิกษุเหล่านั้นห้าม

แล้วไปตามความผาสุกบังเกิดในชั้นสุทธาวาสเมื่อสิ้นอายุ พระอนุเถระนั้นครั้งดำรงอยู่ในชั้นสุทธาวาส ตรวจดูสหายเหล่านั้นเห็นว่า “สหายผู้หนึ่งปรินิพพานในครั้งนั้น สหายผู้หนึ่งบรรลุนิยามในสำนักของพระผู้มีพระภาคโดยเวลาไม่นาน สหายผู้หนึ่งอาศัยลากสักการะแล้วเกิดความคิดขึ้นว่า ‘เราเป็นพระอรหันต์’ อาศัยอยู่ที่ท่าเรือชื่อสุปปารกะ” จึงเข้าไปหาสหายผู้นั้นแล้วส่งไปด้วยคำว่า ท่านไม่ใช่พระอรหันต์ ยังปฏิบัติไม่ถึงอรหัตตมรรคท่านจงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคแล้วฟังธรรมเถิด แม้สหายผู้นั้นได้ทูลขอพระโอวาทกับพระผู้มีพระภาคในระหว่างเรือน อันพระผู้มีพระภาคทรงโอวาทโดยย่อว่า พาทิยะ เพราะเหตุนี้ เธอพึงศึกษาอย่างนี้ว่า “เมื่อเห็นรูปก็สักแต่ว่าเห็น” จึงได้บรรลุนิยาม

สหายผู้หนึ่งอื่นจากนั้นยังมีอยู่ เทพบุตรนั้นตรวจดูว่า เขาอยู่ในไหน ครั้นได้เห็นว่า “บำเพ็ญเสขปฏิบัติภายในป่าอันธวัณ” จึงคิดว่า “เราจักไปยังที่อยู่ของสหาย และเมื่อจะไปที่ไม่ควรมีมือเปล่าไป ควรถือเอาบรรณาการบางอย่างไป ก็สหายของเรานั้นไม่มีอาวาสอยู่บนยอดเขา ไม่นับแม้บิณฑบาตที่เรายื่นอยู่ในอากาศถวาย ได้กระทำสมณธรรมบัดนี้ ท่านจักรับบรรณาการคืออาวาสอย่างไร เราจักถือธรรมบรรณาการไป” ดำรงอยู่ในพรหมโลกนั่นเองได้จำแนกปัญหา ๑๕ ข้อเหมือนร้อยพวงมาลัยแล้วถือธรรมบรรณาการนั้นมายืนอยู่ที่ไม้ไกลสหาย ไม่อภิวัตกฤษุณัน เพียงร้องเรียกว่า “พระคุณเจ้า” ด้วยการร้องเรียกอย่างสมณสัญญา แล้วกล่าวคำเป็นต้นว่า **จอมปลวกนี้ (อัยวมมิโก)** ในคำนั้น ฟังทราบการกล่าวซ้ำว่า **พระคุณเจ้า** ด้วยอำนาจการกล่าวเร็ว ๆ อีกนัยหนึ่ง หน้าผากย่อมไม่งามด้วยการเจิมจุดเดียวเท่านั้น ต่อเมื่อเจิมจุดอื่น ๆ แวดล้อมจุดนั้นจึงจะงาม เหมือนประดับด้วยดอกไม้ที่บ้านแล้ว ฉันทใด ถ้อยคำย่อมไม่งามด้วยบทเดียวเท่านั้น ย่อมงามด้วยบทแวดล้อม เหมือนประดับด้วยดอกไม้ที่บ้าน ฉันทนั้น เพราะเหตุนี้ เทพบุตรแม้เมื่อจะทำถ้อยคำด้วยอำนาจบทแวดล้อมนั้น ให้เหมือนประดับด้วยดอกไม้ที่บ้านแล้ว จึงกล่าวอย่างนี้

^๑ บ.อุ. (ไทย) ๒๕/๑๐/๑๘๖

๑. ย่อมคาย
๒. เป็นผู้ตาย
๓. เป็นผู้คายร่างที่ประชุมธาตุ ๔'
๔. เป็นผู้คายความสัมพันธ์ด้วยเสนาหา

แท้จริง จอมปลวกนั้น ชื่อว่ารัมมิกะ เพราะย่อมคายสัตว์เล็กๆ มีประการต่างๆ มีงู พังพอน หนู งูเหลือมเป็นต้น ชื่อว่ารัมมิกะ เพราะเป็นสิ่งที่ตัวปลวกทั้งหลายคายออก ชื่อว่ารัมมิกะ เพราะเป็นสิ่งที่ตัวปลวกทั้งหลายคายแล้วก่อกำขึ้นด้วยผงฝุ่นที่ใช้จะงอยปากยกขึ้นมีประมาณเสเอวบ้าง มีประมาณเท่าตัวคนบ้าง ชื่อว่ารัมมิกะ เพราะเมื่อฝนตกได้ ๗ สัปดาห์ เป็นสิ่งที่ตัวปลวกทั้งหลายจะไม่เกสียเพราะติดกันด้วยน้ำลายที่คายออกมา แม้ในฤดูแล้งมันก็คาบฝุ่นจากที่นั่นแล้วบิบนั่นให้มียางเหนียวออกมา ความติดกันย่อมมีด้วยยางเหนียวที่คายออกมาอย่างนี้ ฉันทใด แมกายนีก็ฉันทนั้น ชื่อว่ารัมมิกะ เพราะย่อมคายของไม่สะอาด ของมีโทษและมลทินมีประการต่างๆ โดยนัยเป็นต้นว่าชื้อตาออกจากตา ชื่อว่ารัมมิกะ เพราะเป็นสิ่งที่พระอริยะทั้งหลายคายออก คือ พระพุทธรเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้าและพระชีนาสพทั้งหลายทอดทิ้งอึดภาพไปแล้ว เพราะหมดความเชื่อโยในอึดภาพนี้ ชื่อว่ารัมมิกะ เพราะเป็นผู้คายร่างที่ประชุมธาตุ ๔ คือ พระอริยะทั้งหลายวางทั้งหมดนั้นนั่นเอง ที่กระดุก ๓๐๐ ท่อนยกขึ้นรัดไว้ด้วยเส้นเอ็น ฉาบด้วยขี้เนื้อ ห่อไว้ด้วยหนังสด ย่อมด้วยฉิวพรรณ ลวงสัตว์ทั้งหลาย ชื่อว่ารัมมิกะ เพราะเป็นผู้คายความสัมพันธ์ด้วยเสนาหา คือ กายนี้มีความสัมพันธ์ด้วยเสนาหาคือตัณหา ที่พระอริยะทั้งหลายคายได้แล้วนั้นแล เพราะเป็นสภาวะที่ตัณหาให้เกิดแล้วอย่างนี้ว่า "ตัณหาทำคนให้เกิด จิตของคนนั้นย่อมพล่านไป"^๑ อนึ่ง สัตว์เล็กๆ มีประการต่างๆ ภายในจอมปลวกย่อมเกิดขึ้น ย่อมถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ นอนป่วย และย่อมตายตกไปในจอมปลวกนั้นนั่นเอง ดังนั้น จอมปลวกนั้นจึงเป็นเรือนเกิด เป็นส้วม เป็นโรงพยาบาล และเป็นสุสานของสัตว์เล็กๆ เหล่านั้น ฉันทใด กายของกษัตริย์มหาศาลเป็นต้นก็ฉันทนั้น ที่หมู่หนอน ๘๐,๐๐๐ ตระกูล โดยการนับตระกูลอย่างนี้ คือ

^๑ ส.ล. (ไทย) ๑๕/๕๕/๖๙

คำว่า **จอมปลวกนี้ (อัย วมุมิโก)** ความว่า ชื่อว่าจอมปลวกที่ตั้งอยู่ข้างหน้า
 ย่อมไม่มี แต่ด้วยอำนาจเทศนา เทพบุตรเป็นเหมือนแสดงจอมปลวกที่ตั้งอยู่ข้างหน้า
 พร้อมกล่าววว่า **นี้ (อัย)** คำว่า **ลิมสลัก (ลจฺจ)** ความว่า ถือเอาศัสตราขุดอยู่ได้เห็น
 กลอนเหล็ก คำว่า **สุเมธ เเธจยกลิมสลักขัน (อุกฺขิป ลจฺจ อภิกฺขณ สุเมธ)** ความ
 ว่า พ่อบัณฑิต ชื่อว่าลิมสลักยอมพ่นควันในเวลากลางวัน ย่อมลุกโพลงในเวลา
 กลางวัน เเธจยกลิมสลักนั้นขึ้นแล้วขุดต่อไป ฟังทราบเนื้อความในบททั้งปวงอย่างนี้
 คำว่า **อึง (อุทฺธุมายิก)** ได้แก่ สัตว์จำพวกกบ คำว่า **หม้อกรองน้ำต่าง (จกฺกวาร)**
 ได้แก่ หม้อกรองน้ำขี้เถ้า คำว่า **เต่า (กฺมุหม)** ก็หมายถึงเต่า คำว่า **เขียงหันเนื้อ (อลิสฺสุน)**
 ได้แก่ ที่สำหรับสับเนื้อ คือ มีดและเขียงรอง คำว่า **ขี้เนื้อ (มฺสเปส)** ได้แก่ ขี้เนื้อ
 สดขนาดเท่าลูกหินบด คำว่า **นาค (นาค)** ความว่า ได้เห็นพญานาคมีดอกจันทน์ ๓ ดอก
 มีพังกาใหญ่เช่นกับกาดอกมะลิ คำว่า **เธอย่าเบียดเบียนนาค (มา นาค ฆญฺญส)**
 ได้แก่ อย่าใช้ปลายไม้ ปลายเกวาลย์ หรือ โปริยผุ่นละออกไปเบียดเบียนนาคคำว่า
จงทำความนอบน้อมนาค (นโม กโรหิ นาคสฺส) ความว่า จงหลีกเลี่ยงหนีไปเหนื่อลม นุ่งห่ม
 ผ้าสะอาดแล้วนอบน้อมนาคชื่อว่าทรัพย์ที่นาคครอบครองนั้นถึงจะกิน ๗ ชั่วโมงก็ไม่มี
 หมด นาคจักให้ทรัพย์ที่ตนครอบครองแก่เธอ เพราะเหตุนั้น เธอจงทำความนอบน้อม
 นาค คำว่า **หรือบุคคลผู้ฟังจากสำนัก (ของข้าพเจ้า) นี้เสียแล้ว (อิโต ว ปน สุตฺวา)**
 ความว่า หมดความสงสัยในกองทุกข์จากสำนักของข้าพเจ้านี้ เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่าหมด
 ความสงสัยในศาสนา จันใด ในที่นี้หาเป็นจันนั้นไม่ แต่ในที่นี้ชื่อว่าหมดความสงสัย
 ในเพราะเทพบุตร เพราะเหตุนี้ ในข้อนี้จึงมีอธิบายว่า คำว่า ... **หรือบุคคลผู้ฟังจาก
 สำนัก (ของข้าพเจ้า) นี้เสียแล้ว (อิโต ว ปน)** ได้แก่ ก็หรือว่า ได้ฟังจากสำนักของเรา

ความหมายของจอมปลวก

[๒๕๑] คำว่า **ซึ่งประกอบด้วยมหาภูตรูปทั้ง ๔ (จาตุมหมหาภูติกสฺส)** ได้แก่
 สำเร็จมาจากมหาภูตรูปทั้ง ๔ คำว่า **คำนั้นเป็นชื่อของร่างกาย (กายสุเสถ อธิวจน)**
 ได้แก่ เป็นชื่อของสรีระ เหมือนอย่างว่า ท่านเรียกจอมปลวกภายนอกว่าวมุมิกะ
 เพราะเหตุ ๔ ประการ คือ

เหล่าสัตว์ที่อาศัยผิว ที่อาศัยหนัง ที่อาศัยเนื้อ ที่อาศัยเอ็น ที่อาศัยกระดูก และที่อาศัยเยื่อในกระดูก มิได้พากันคิดว่า “กายนี้แม่ของขัตติยมหาศาลถูกคุ้มครองรักษาแล้ว ประดับตกแต่งแล้ว เป็นกายของผู้มีอำนาจมาก” ย่อมถ้อยอุจจาระ ปัสสาวะ นอนกระสับกระส่ายเพราะความเป็นไข้ ย่อมตายตกไปในร่างกายนั่นเอง ดังนั้น แม่กายนี้จึงถึงการนับว่าเป็นจอมปลวกนั่นเอง เพราะเป็นเรือนตลอด เป็นส้วม เป็นโรงพยาบาล และเป็นสุสานของสัตว์เหล่านั้น เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า ภิกษุ คำว่า จอมปลวกนี้เป็นชื่อของร่างกายนี้ซึ่งประกอบด้วยมหาภูตรูปทั้ง ๔

คำว่า **มิมารดาบิดาเป็นแดนเกิด (มาตาเปตติกสมภูวสุส)** ได้แก่ ที่เกิดจากการรวมตัวของน้ำสุกคะ ที่เกิดจากมารดาและบิดา ที่ชื่อว่ามีมารดาบิดาเป็นแดนเกิด คำว่า **เติบโตด้วยข้าวสุกและขนมกุมมาส (โอทนกุมมาสอุปจยสุส)** ได้แก่ ที่ก่อตัวเติบโตด้วยข้าวสุกและขนมสด ฟังทราบวินิจฉัยในคำนี้ว่า **ไม่เพียง ต้องบริหาร ต้องนวดพื้น จะต้องแตกสลาย และกระจัดกระจายไปเป็นธรรมดา (อนิจจุจาทน-ปริมหุทนเภทวิทุสสนมมสุส)** กายนี้ชื่อว่ามี**ความไม่เพียงเป็นธรรมดา** เพราะมีแล้วกลับไม่มี ชื่อว่า**มีการต้องบริหารเป็นธรรมดา** เพราะฉาบทาด้วยหนังบางเพื่อประโยชน์แก่การกำจัดกลิ่นเหม็น ชื่อว่า**มีการนวดพื้นเป็นธรรมดา** เพราะการนวดพื้นเล็กๆ น้อยๆ เพื่อประโยชน์แก่การบรรเทาความเจ็บป่วยทางอวัยวะน้อยใหญ่ อีกนัยหนึ่ง ชื่อว่า**มีการนวดพื้นเป็นธรรมดา**โดยการหยอดตาและบีบนวดเป็นต้น เพื่อความถึงพร้อมแห่งทรวดทรงของอวัยวะเหล่านั้น ที่ตั้งอยู่ไม่ติดด้วยการให้นอนบนซาอ่อนอยู่ในห้อง อธิบายว่า กาย**อันจะต้องแตกสลายและกระจัดกระจายไปเป็นธรรมดา** แม้ที่บริหารแล้วอย่างนี้ ย่อมแตกสลายและกระจัดกระจายไป กายมีสภาพเป็นอย่างนี้ ท่านกล่าวเหตุเกิดแห่งกายด้วยบทว่า มาตาเปตติเก สัมภเว โอทนะ กุมมาสะ อุปัจจยะ อัจฉาทนะ และปริมหัทนะ ในคำนั้น ท่านกล่าวความดับแห่งกายด้วยบทว่า อนิจจะ อัจฉาทนะ เกทนะ และวิทังสนะ ฟังทราบว่าภาวะที่สูงดำ ความเจริญ ความเสื่อม ความเกิดขึ้น ความดับไปแห่งกายที่ประกอบด้วยมหาภูตรูปทั้ง ๔ ท่านกล่าวไว้แล้วด้วยบททั้ง ๗ ด้วยประการอย่างนี้

คำว่า **การงานเป็นเวลากลางวัน (ทิวา กุมฺมุตเต)** ได้แก่ การงานที่ควรทำในเวลากลางวัน **ธุมศัพท** นี้ในคำว่า **การพ่นควัน (ธูมาชานา)** ใช้ในความหมายเหล่านี้ คือ โกะธะ ตัณฑหา วิตก กามคุณ ๕ ธรรมเทศนา ปกติธุมะ (คว้นตามปกติ) แท้จริง **ธุมศัพท** ใช้ในความหมายว่า โกะธะ ในประโยคนี้ว่า “ความโกรธเป็นดุจควัน มุสาวาทเป็นดุจถ้ำ”^๑ ใช้ในความหมายว่า ตัณฑหา ในประโยคนี้ว่า “โลกถูกความอยากเผาให้ร้อน”^๒ ใช้ในความหมายว่า วิตก ในประโยคนี้ว่า “ก็สมัยนั้นแล ภิกษุรูปหนึ่งนั่งตริกตั้งคว้นไฟอยู่ในที่ไม่ไกล” ใช้ในความหมายว่า กามคุณ ๕ ในประโยคนี้ว่า

“ความทั้งหลายเหมือนเปือกตม เหมือนหล่ม
ก็ภัยนี้บัณฑิตทั้งหลายกล่าวว่
เป็นมูลเหตุแห่งภัย ๓ ประการ
กามทั้งหลายคือธูลีและคว้น
อาตมภาพก็ได้ประกาศไว้แล้ว
ขอถวายพระพร พระเจ้าพรหมทัต
ขอมหาบพิตรทรงละกามเหล่านี้ออกผนวชเกิด”^๓

ใช้ในความหมายว่า ธรรมเทศนา ในประโยคนี้ว่า “ภิกษุสุมไฟ”^๔ **ธุมศัพท** ใช้ในความหมายว่า ปกติธุมะ (คว้นตามปกติ) ในประโยคนี้ว่า “จงเป็นเครื่องปรากฏของเราคว้นเป็นเครื่องปรากฏของไฟ”^๕ แต่ในที่นี้ ท่านประสงคถึง **ธุมศัพท** ที่ใช้ในความหมายว่า วิตก เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า นี้ชื่อว่า การพ่นควันในเวลากลางวัน

^๑ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๙๕/๒๓๗๘

^๒ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๖๖/๓๗๕

^๓ ขุ.ชา. (ไทย) ๒๓๗/๑๔/๒๓๓๐

^๔ ม.นุ. (ไทย) ๑๒/๓๔๙/๓๘๖

^๕ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๓๑๐/๘๐

คำว่า **นั่นเป็นชื่อของตถาคต (ตถาคตสุเสถ์ อธิวงษ์)** ความว่า แท้จริงพระตถาคตชื่อว่าพราหมณ์ เพราะทรงลอยธรรมทั้ง ๗ ประการได้แล้ว เหมือนที่ท่านกล่าวไว้ว่า “ชื่อว่าพราหมณ์ เพราะลอยธรรม ๗ ประการได้แล้ว คือ

๑. ลอยราคะได้แล้ว	๒. ลอยโทสะได้แล้ว
๓. ลอยโมหะได้แล้ว	๔. ลอยมานะได้แล้ว
๕. ลอยสักกายทิฏฐิได้แล้ว	๖. ลอยวิจิกิจฉาได้แล้ว
๗. ลอยสีลัพพตปรามาสได้แล้ว	

ชื่อว่าพราหมณ์ เพราะลอยธรรม ๗ ประการเหล่านี้ได้แล้ว”^๙ คำว่า **สุเมธ (สุเมโธ)** ได้แก่ ผู้มีปัญญาดี ในคำนี้ว่า **ภิกษุผู้เป็นเสขะ** ฟังทราบวินิจฉัยดังนี้ ผู้ได้ย่อมศึกษา เพราะเหตุนั้น ผู้นั้นจึงชื่อว่าเสขะ เหมือนที่ท่านกล่าวไว้ว่า “ที่เรียกว่าเสขะ เพราะยังต้องศึกษา ศึกษาอะไร คือ ศึกษาอริศีลสิกขาบ้าง ศึกษาอริจิตตสิกขาบ้าง ศึกษาอริปัญญาสิกขาบ้าง”^{๑๐}

คำว่า **นั่นเป็นชื่อแห่งปัญญา (ปัญญาเสถ์ อธิวงษ์)** ได้แก่ คำนั้นเป็นชื่อแห่งปัญญาทั้งที่เป็นโลกียะและโลกุตตระ ไม่ใช่เป็นชื่อของอาวุธและศัสตรา คำว่า **การปรารภความเพียร (วิริยารมฺภสฺส)** ได้แก่ ความเพียรที่เป็นไปทั้งทางกายและทางจิต แท้จริง ความเพียรนั้นเป็นคติแห่งปัญญา ความเพียรที่เป็นคติแห่งโลกียปัญญา ชื่อว่าโลกียะ ที่เป็นคติแห่งโลกุตตรปัญญา ชื่อว่าโลกุตตระ ก็ในข้อนี้มีการแสดงเนื้อความดังนี้

ได้ทราบว่ พราหมณ์ชาวชนบทคนหนึ่งออกจากบ้านไปกับมาณพทั้งหลาย แต่เช้าตรู่ เวลากลางวันสอนมนต์ในป่า เวลาเย็นก็กลับบ้าน ในระหว่างทาง มีจอมปลวกจอมหนึ่ง จอมปลวกนั้นพ่นควันในเวลากลางคืน ลุกโพล่งในเวลากลางวัน พราหมณ์ได้กล่าวกับมาณพชื่อว่าสุเมธผู้เป็นอันเตวาลิกว่า “พ่อคุณ จอมปลวกนี้พ่นควันในเวลากลางคืน ลุกโพล่งในเวลากลางวัน พวกเราจักเห็นความผิดปกติของจอมปลวกนั้น เจ้าจงทำลาย

^๙ ดูเทียบ ชุ.จ. (ไทย) ๓๐/๒๔/๑๔๗

^{๑๐} อ.จ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๘๖/๓๑๒

วรรค]

๓. วมิกสูตรวันฉนา

๕๓

จอมปลวกนั้นให้เป็น ๔ ส่วนทิ้งไปเถิด” มาณพนั้นรับคำแล้วถือจอบ เอาเท้าเหยียบ แผ่นดินอย่างมั่นคงแล้วกระทำเช่นนั้น ฟิงทราบในข้อนั้นว่า พระผู้มีพระภาคเหมือน พราหมณ์ผู้เป็นอาจารย์ ภิกษุผู้เป็นเสขะเหมือนสุเมธพราหมณ์ กายเหมือนจอมปลวก กาลที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุ เธอจงกำหนดแบ่งกายอันเป็นที่ประชุมแห่ง มหาภูต ๔ ออกเป็น ๔ ส่วน” เหมือนการที่พราหมณ์กล่าวว่า “พ่อคุณ จอมปลวกนี้ พ่นควันในเวลากลางคืน ลูกโพลงในเวลากลางวัน พวกเราจักเห็นความผิดปกติของจอม ปลวกนั้น เจ้าจงทำลายจอมปลวกนั้นให้เป็น ๔ ส่วนทิ้งไปเถิด” การกำหนดกายสำหรับ ภิกษุผู้เป็นพระเสขะ ด้วยอำนาจการกำหนดธาตุ ๔ อย่างนี้ คือ ภาวะที่กายเป็นของ แข็งแข็งใน ๒๐ ส่วน เป็นปฐวีธาตุ ภาวะที่กายเฝิบอบใน ๑๒ ส่วน เป็นอาโปธาตุ ภาวะที่กายอบอุ่นใน ๔ ส่วน เป็นเตโชธาตุ ภาวะที่กายเคลื่อนไหวใน ๖ ส่วน เป็น วาโยธาตุ เหมือนการที่สุเมธพราหมณ์รับคำแล้วจับจอบทำอย่างนั้น

ถามว่า เพราะเหตุไร พระผู้มีพระภาคจึงทรงแสดงอวิชาโดยขนานนามว่า ลืมสลัก ในคำว่า **ลืมสลัก (ลฺมสฺสํ โข ภิกฺขุ)**

ตอบว่า เหมือนอย่างว่า เมื่อนายทวารบาลปิดประตูพระนครลงกลอนเหล็ก การเดินทางของมหาชนก็เป็นอันตัดขาด ชนเหล่าใดอยู่ภายในพระนคร ชนเหล่านั้น ก็อยู่ภายในพระนครเท่านั้น ชนเหล่าใดอยู่ภายนอกพระนคร ชนเหล่านั้นก็อยู่ ภายนอกพระนครเท่านั้น ฉันทใด ลืมสลักคืออวิชาตกลงไปในญาณมุขของภิกษุใด การดำเนินแห่งญาณอันจะให้ถึงนิพพานของภิกษุนั้นย่อมตัดขาด ฉันทนั้นเหมือนกัน เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงทรงแสดงอวิชาโดยขนานนามว่า ลืมสลัก ในคำนี้ว่า **จงละอวิชา (ปชฺห อวิชฺชํ)** ท่านกล่าวถึงการละอวิชาด้วยอำนาจการเรียนและการ สอบถามในกัมมัฏฐาน

อุปมาความโกรธเหมือนอึ่ง

ในคำนี้ว่า **อึ่ง (ลฺหฺมฺมฺยิกาทิ โข ภิกฺขุ)** ฟิงทราบอธิบายดังต่อไปนี้ สัตว์ที่ไม่ ใหญ่นัก ชื่อว่า **อึ่งที่พองตัวขึ้น** อึ่งนั้นมีขนาดเท่าหลังเล็บอาศัยอยู่ในระหว่างใบไม้เก่าๆ ในระหว่างกอไม้ หรือในระหว่างเถาวัลย์ เมื่อมันถูกปลายไม้ ปลายเถาวัลย์ หรือฟัน

ละอองกระทบเข้าก็จะพองตัว มีประมาณบริมณฑลใหญ่ มีประมาณเท่าแวนผลมะตูม ยกเท้าทั้ง ๔ ขึ้นไปในอากาศ เดินไม่ได้ ย่อมตกไปสู่อำนาจของคัสตู เป็นเหยื่อของกา และนกเค้าเท่านั้น ฉนฺได ความโกรธนี้ก็ฉนฺไดเหมือนกัน เมื่อเกิดขึ้นคราวแรกก็เป็นเพียงความขุ่นมัวแห่งจิตเท่านั้น ข่มไม่ได้ในขณะนั้น ก็ขยายตัวถึงขนาดให้ทำหน้านิ้ว คิ้วขมวด ครั้นข่มไม่ได้ในขณะนั้นก็จะให้ถึงกับคางสั้น ข่มไม่ได้ในขณะนั้นก็จะให้ถึงการเปล่งวาจาหยาบ ข่มไม่ได้ในขณะนั้นก็จะให้ถึงการมองไม่เห็นทิศ (หน้ามืดตามัว) ข่มไม่ได้ในขณะนั้นก็จะให้ถึงการยื้อกันไปยื้อกันมา ข่มไม่ได้ในขณะนั้นก็จะให้ถึงการจับมือ ก้อนดิน ท่อนไม้ และคัสตรา ข่มไม่ได้ในขณะนั้นก็จะให้ถึงการขว้างท่อนไม้ และคัสตรา ข่มไม่ได้ในขณะนั้นก็จะให้ถึงการฆ่าผู้อื่นบ้าง การฆ่าตนเองบ้าง สมจริงดังคำที่ท่านกล่าวไว้ว่า “เมื่อใดความโกรธทำให้ฆ่าบุคคลอื่นแล้วฆ่าตนเองเสียด้วย เมื่อนั้น ความโกรธเป็นไปรุนแรงมาก ถึงความเป็นสิ่งร้ายแรงอย่างยิ่ง”^{*} ในข้อนี้ เมื่อเท้าทั้ง ๔ ของอึ่งอยู่ในอากาศ การเดินก็ถูกตัดขาด ตัวอึ่งจึงตกอยู่ในอำนาจของคัสตู เป็นอาหารของกาเป็นต้น ฉนฺได บุคคลผู้มากด้วยความโกรธก็ฉนฺไดเหมือนกัน ไม่สามารถเรียนกัมมัญฐานให้เจริญได้ ตกอยู่ในอำนาจของคัสตู เป็นผู้ที่มีมารทั้งปวงจะพึงทำได้ตามต้องการ เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า คำว่า **ลิ่ง** นั้นเป็นชื่อของความคับแค้นใจเนื่องมาจากความโกรธ ในข้อนี้ว่า **จงละความคับแค้นใจเนื่องมาจากความโกรธ (ปชท โกฎปายาส)** ท่านกล่าวถึงการละด้วยอำนาจการพิจารณา

อุปมาวิจิกิจจาเหมือนทาง ๒ แพร่ง

ในคำนี้ว่า **ทางสองแพร่ง (เทวธาปโถ)** พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้ บุรุษผู้มีทรัพย์ มีโคสะ เดินทางไกลกันดาร ถึงทางสองแพร่งแล้วไม่สามารถตัดสินใจได้ว่า เราควรไปทางนี้หรือไม่หนอ ยืนอยู่ในที่นั้นนั่นเอง เมื่อเป็นเช่นนี้ พวกโจรก็ปรากฏตัวขึ้นทำผู้นั้นให้ถึงความพินาศย่อยยับ ฉนฺได ภิกษุผู้บังคับกำหนดมูลกัมมัญฐานก็ฉนฺได

^{*} ชุ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๗/๑๐๐

วรรค]

๓. วัมมิกสูตรวันทนา

๕๕

เหมือนกัน เมื่อความสงสัยในพระพุทธเจ้าเป็นต้นเกิดขึ้นแล้ว ย่อมไม่สามารถขยาย
 กัมมัฏฐานได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ มารทั้งปวงมีกิเลสมาเป็นต้นก็จะให้ภิกษุนั้นถึงความ
 พินาศย่อยยับ ดังนั้น วิจิติจฉาจึงชื่อว่าเสมอด้วยทางสองแพร่ง เพราะเหตุนั้น พระผู้มี
 พระภาคจึงตรัสว่า คำว่า **ทางสองแพร่ง** นั้นเป็นชื่อแห่งวิจิติจฉา ในค่านีว่า **จงละ
 วิจิติจฉา (ปชห วิจิติจฉ)** ท่านกล่าวการละวิจิติจฉาด้วยอำนาจการเรียนและการสอบ
 ถามกัมมัฏฐาน

ในค่านีว่า **หม้อกรองน้ำต่าง (จุกวาร)** พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้ เมื่อช่าง
 ย้อมทั้งหลายใส่น้ำลงไปในหม้อกรองน้ำต่าง หม้อน้ำ ๑ หม้อบ้าง ๒ หม้อบ้าง ๑๐ หม้อ
 บ้าง ๒๐ หม้อบ้าง ๑๐๐ หม้อบ้าง ก็ย่อมไหลออกเหมือนกัน น้ำแม้เพียงพายมือหนึ่ง
 ชั่งอยู่ไม่ได้ ฉนฺได สำหรับบุคคลผู้มากด้วยนิรวณ กุศลธรรมในกายในกิดำรงอยู่ไม่ได้
 ฉนฺนนั้นเหมือนกัน เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า คำว่า **หม้อกรองน้ำต่าง
 (จุกวาร)** นั้นเป็นชื่อแห่งนิรวณ ๕ ในค่านีว่า **จงละนิรวณ ๕ (ปชห ปรญฺญ นีรวณ)**
 ท่านกล่าวการละนิรวณด้วยอำนาจวิกขัมภนปหานและตทังคปหาน

ในค่านีว่า **เต่า (กมุโฆ)** พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้ เต่ามีอวัยวะ ๕ คือ เท้า
 ทั้ง ๔ ศีรษะ ๑ ฉนฺได สังขตธรรมแม้ทั้งสิ้น เมื่อรวมกันเข้าก็เป็นชั้น ๕ เท่านั้น
 ฉนฺนนั้นเหมือนกัน เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า คำว่า **เต่า (กมุโฆ)** นั้น
 เป็นชื่อแห่งอุปาทานชั้น ๕ ในค่านีว่า **จงละอุปาทานชั้น ๕ ประการ (ปชห
 ปรญฺญอุปาทานกฺขุเช)** ท่านกล่าวการละฉนฺนทราคะในชั้น ๕

ในค่านีว่า **เขียงหั่นเนื้อ (อสิสุนา)** พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้ ชนทั้งหลาย
 วางเนื้อบนเขียงแล้วใช้มีดสับ ฉนฺได สัตว์เหล่านี้ฮึดฮัดด้วยกิเลสทามเพราะมีวิตถุกาม
 เป็นเหตุ จึงชื่อว่าถูกกิเลสทามทั้งหลายตัด สับในเบื้องบนแห่งวิตถุกามทั้งหลาย ฉนฺนนั้น
 เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า คำว่า **เขียงหั่นเนื้อ** นั้นเป็นชื่อแห่งกามคุณ ๕
 ในค่านีว่า **จงละกามคุณ ๕** ท่านกล่าวถึงการละฉนฺนทราคะในกามคุณ ๕

ในค่านีว่า คำว่า **ชันเนื้อ (มสเปสตี โข ภิกฺขุ)** พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้
 ชื่อว่าชันเนื้อนี้เป็นสิ่งที่ชนจำนวนมากปรารถนา แม้เหล่ามนุษย์มีกษัตริย์เป็นต้น แม้สัตว์

ดิรัจฉานมีกาเป็นต้น ก็ปรารถนามัน เพราะสัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยอวิชา อาศัย
 นันทิราคะ (ความกำหนัดด้วยอำนาจความเพลิดเพลิน) ย่อมปรารถนาวิภูฏะ อีกนัยหนึ่ง
 ขึ้นเนื่อย่อมติดอยู่ในที่ที่เขาวางไว้แล้วๆ ฉนโต สัตว์เหล่านี้ถูกนันทิราคะผูกไว้ ย่อมติดอยู่
 ในวิภูฏะ แม้ประสบทุกข์ก็ไม่เบื่อฉนนั้น ดังนั้น นันทิราคะจึงเป็นเช่นกับขึ้นเนื้อ เพราะ
 เหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า คำว่า **ขึ้นเนื้อ** นั้นเป็นชื่อแห่งนันทิราคะ ในคำนี้ว่า
จงละนันทิราคะ ท่านกล่าวถึงการละนันทิราคะด้วยมรรคที่ ๔

ในคำนี้ว่า คำว่า **นาค** นั้นเป็นชื่อของภิกษุผู้เป็นชีนาสพ (นาโคติ โข ภิกษุ
 ชีนาสวสุเสถ ภิกษุโน อธิวงน) มีวินิจฉัยดังนี้ พระชีนาสพท่านเรียกว่านาคด้วย
 อรรถใด อรรถนั้นท่านประกาศไว้แล้วในอนังคณสูตร^๙ ในคำนี้ว่า **เธอจงทำความ
 นอบน้อมนาค (นโม กโรหิ นาคสุส)** มีเนื้อความดังนี้ว่า เธอจงทำความนอบน้อมแด่
 พระพุทธานาคผู้เป็นชีนาสพอย่างนี้ว่า “พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นตรัสรู้แล้ว ทรงแสดง
 ธรรมเพื่อให้ตรัสรู้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นทรงฝึกพระองค์แล้ว ทรงแสดงธรรม
 เพื่อฝึกตน พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นทรงสงบแล้ว ทรงแสดงธรรมเพื่อความสงบ
 พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นทรงข้ามพ้นแล้ว ทรงแสดงธรรมเพื่อให้ข้ามพ้น พระผู้มี
 พระภาคพระองค์นั้นปรินิพพานแล้ว ทรงแสดงธรรมเพื่อปรินิพพาน”^{๑๐} พระสูตรนี้จึงเป็น
 กัมมัฏฐานของพระเถระ ด้วยประการฉะนี้ แม้พระเถระก็ทำพระสูตรนี้เท่านั้นให้เป็น
 กัมมัฏฐาน เจริญวิปัสสนาแล้วบรรลุอรหัตตผล คำว่า **ค่านันมือธิบายว่า (อเยเมตสุส
 อตุโก)** ความว่า นี่เป็นใจความของปัญหานัน พระผู้มีพระภาคเป็นดุจทรงถือเอายอด
 มณีในกองรัตนะ ทรงจบเทศนาตามลำดับอนุสนธิด้วยประการฉะนี้

พรรณนาพระสูตรว่าด้วยจอมปลวกปริศนา
 ในอรรถกถามัชฌิมนิกาย ชื่อปัญจสุทนี จบ

^๙ ม.ญ. (ไทย) ๑๒/๕๗/๔๔

^{๑๐} ม.ญ. (ไทย) ๑๒/๓๖๑/๓๑๙

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ ฉายา/นามสกุล : พระสุภี สุภาจาโร (แก้วแก้วคำ)
- ว/ ด/ ป เกิด : วันศุกร์ที่ ๒๔ เดือน มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๙๙
- ภูมิลำเนาที่เกิด : ๔๑๐/๑๐ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร
- การศึกษาทางโลก:
- พ.ศ. ๒๕๑๗ : มศ.๓ โรงเรียนวัดศรีธรรมมาราม จังหวัดยโสธร
- การศึกษาทางธรรม:
- พ.ศ. ๒๕๔๘ : นักเรียนชั้นเอก วัดโพธิ์บ้านใต้ อำเภอเกาะพะงัน สำนักเรียนคณะจังหวัดสุราษฎร์ธานี
- พ.ศ. ๒๕๕๘ : อภิธรรมบัณฑิต อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ประสบการณ์การทำงาน:
- พ.ศ. ๒๕๕๖ - ๒๕๕๘ : อบรมวิปัสสนาภาวนา ณ วัดทองธรรมชาติวรวิหาร เขตคลองสาน กทม.
- ประสบการณ์การปฏิบัติธรรม:
- พ.ศ. ๒๕๕๗ : ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเป็นเวลา ๓๐ วัน ณ สถานปฏิบัติธรรม วัดท่ามะโอ จังหวัดลำปาง โดยมีพระคันธสาราภิวังศ์ (สมลักษณ์ คนธสาโร) เป็นผู้อบรมกรรมฐาน
- พ.ศ. ๒๕๕๙ : ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ติดต่อกัน ๓๐ วัน (๑ - ๓๐ พฤษภาคม) ณ ศูนย์ปฏิบัติธรรม “ธรรมโมลี” อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา โดยมี พระภาวนาพิศาลเมธี วิ. (ประเสริฐ มนต์เสวี) เป็นผู้อบรมกรรมฐาน
- อุปสมบท : วันที่ ๒๕ เดือน มิถุนายน พ.ศ.๒๕๔๔
- สังกัดวัด : วัดโพธิ์ ตำบลบ้านใต้ อำเภอเกาะพะงัน จังหวัดสุราษฎร์ธานี
- ปีที่เข้าศึกษา : ๒๕๕๙
- ปีที่สำเร็จการศึกษา : ๒๕๖๑
- ที่อยู่ปัจจุบัน : ๑๔๑ วัดทองธรรมชาติวรวิหาร เขตคลองสาน จังหวัดกรุงเทพมหานคร ๑๐๖๐๐
- โทรศัพท์ : ๐๘๗-๓๘๒-๕๗๒๑
- E-mail : Supee.sup@gmail.com